

Universitatea
Ștefan cel Mare
Suceava

ANALELE Universității „Ștefan cel Mare” Suceava

SERIA FILOSOFIE ȘI DISCIPLINE SOCIO-UMANE

COORDONATORI:
Prof. univ.dr. Sorin-Tudor Maxim
Lector univ. dr. Bogdan Popoveniuc

2006

USU

Universitatea „Ștefan cel Mare“ Suceava
720 229 Suceava, România
Str. Universității nr.13

Tel.: +40 230 520 081
Fax: +40 230 520 080
www.usv.ro

Analele Universității „Ștefan cel Mare” Suceava

SERIA FILOSOFIE ȘI DISCIPLINE SOCIO-UMANE

COORDONATORI:

**Prof. univ.dr. Sorin-Tudor Maxim
Lector univ. dr. Bogdan Popoveniuc**

SUCEAVA, 2006

Analele Universității „Ștefan cel Mare” Suceava,
Seria Filosofie și Discipline socio-umane
Prof. univ.dr. Sorin-Tudor Maxim
Lector univ. dr. Bogdan Popoveniuc,
Suceava : Editura Universității din Suceava, 2006
ISSN 1222-5584

Cuprins

Postmodernismul și criza valorilor moderne <i>Maria Rodica Iacobescu</i>	5
Recunoașterea problemei științifice <i>Alexandru Băișanu</i>	11
Considerații epistemologice asupra feminismului <i>Bogdan Popoveniuc</i>	27
Considerații privind conceptul de marketing în administrația publică <i>Marilena-Oana Nedelea, Alexandru Nedelea</i>	39
Realism și idealism în spațiul britanic al începutului de secol XX <i>Cătălina Daniela Răducu</i>	51
Sociolingvistica. Bilingvismul. Repere teoretice <i>Voica Radu</i>	63
Limbajul și cunoașterea rațional-discursivă <i>Adrian Vizitiu</i>	71
Considerații privind activitatea de marketing în biblioteci <i>Alexandru Nedelea, Marilena-Oana Nedelea</i>	77
Efectele divorțului asupra copiilor și a părintelui rămas singur <i>Viorica Cristina Cormoș</i>	89
Singurătatea ca experiență și concept în momente exemplare din conștiința universală a sacralului	
<i>Marius Cucu</i>	97
Științele umaniste și rolul lor în procesul comunicării <i>Marius Eși</i>	105
Convingere și persuadare. Repere pentru un studiu teoretic comparativ <i>Damian Gheorghiu</i>	115
Mircea Cărtărescu - o seară la operă <i>Mariana Pasincovshi</i>	123
Nevoia de educație economică <i>Maria Liana Lăcătuș</i>	127

Postmodernismul și criza valorilor moderne

Maria Rodica IACOBESCU*

Apărut în anii '40 în S.U.A., conceptul de *postmodernism* definea un nou stil, „anti-modernist”, de a scrie poezie, întâlnit la *Randall Jarell* și *Robert Lowell*. Cam tot în aceeași perioadă, istoricul englez *Arnold Toynbee* vorbea despre o nouă epocă în istoria Occidentului, numind-o „post-modernă”. El stabilea o dihotomie între raționalismul modern și izbucnirea anarhică postmodernă de iraționalism.

Cu mult înainte, *Nietzsche*, considerat un *postmodernist avant la lettre*¹ proclamase „moartea lui Dumnezeu”, adică dispariția valorilor supreme și conturase teoria unui posibil nihilism activ și pozitiv. Punându-și problema legitimității raționalității, Nietzsche, cel mai aspru critic al modernității, se întreba pe ce teme genealogice se întemeiază raționalitatea. Răspunsul său a fost acela că raționalitatea însăși nu este o comportare rațională, ci una vitală, că ea înseamnă voință de adevăr și că trebuie pusă în evidență și analizată și componenta socială a acestei voințe. Anunțând că „nihilismul bate la ușă”, Nietzsche a demască lipsa de continuitate a speranțelor Iluminismului care a pus în locul lui Dumnezeu – Rațiunea, logica progresului. Reprezentarea unitară și teologică a vieții a fost dărâmată, unicul s-a spart în unicități, a murit posibilitatea oricărei certitudini.

Heidegger, punând în discuție moștenirea gândirii europene, a arătat că este necesară depășirea metafizicii, „care să nu fie o depășire critică a ei în sensul modern al termenului.”² Întreprinzând o critică a umanismului modern, susține că nu adevărul trebuie să-i preocupe pe filosofi, ci Ființa. Aceasta își pierde caracterul metafizic, fiind transformată în valoare de schimb, astfel anihilându-se.

Postmodernismul filosofic evidențiază disoluția valorilor ce au constituit umanismul modern și baza lui filosofică. Sunt puse în discuție noțiunile de istorie, progres, adevăr, noutate, subiectivitate.

* Lector dr la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

¹ Lyon, David, *Postmodernitatea*, Ed. D. U. Style, București, 1998, p. 41

² Vattimo, Gianni, *Sfârșitul modernității*, Ed. Pontica, Constanța, 1993, p. 15

Înțelegerea istoriei ca proces unitar sau ca istorie a salvării, potrivit viziunii creștine, pare a fi depășită, mai ales că este asociată cu o istorie a progresului. *Arnold Gehlen*, care a introdus noțiunea de „post-istorie”, arată că în societatea de consum progresul a devenit rutină pentru că dezvoltarea tehnicii nu duce la ceva cu adevărat nou, ci la o reînnoire continuă, care asigură pură și simplă supraviețuire a sistemului.

Heidegger, la rândul său, a pus problema non-istoricității lumii tehnice, iar *Benjamin*, cea a caracterului ideologic al istoriei.

Cât privește noțiunea de adevăr, vechea noțiune de sorginte aristotelică a adevărului corespondență a fost înlocuită cu o noțiune mai amplă, ce are la bază noțiunea de experiență. Heidegger propune o altă interpretare a adevărului, non-metafizică, plecând de la experiența artei și a retoricii. Acest lucru nu înseamnă, cum arată și *Vattimo*, că experiența adevărului este coborâtă la nivelul emoțiilor, al subiectivității, ci dimpotrivă „conduce la recunoașterea legăturii adevărului cu substanțialitatea transmisiunii istorice.”³

Criza umanismului modern este una dintre temele preferate ale dezbaterilor postmoderniste. Legând această criză de sfârșitul metafizicii, Heidegger evidențiază relațiile ei cu tehnica modernă. Această asociere între dezumanizare și triumful civilizației tehnicii este abordată într-o manieră proprie și de fenomenologie. *Husserl* consideră că umanismul se află într-o situație critică, deoarece mecanismele obiectivității științifice și tehnologice au dus la pierderea subiectivității umane în acestea.

Pe tărâmul esteticii, postmodernismul poate fi înțeles ca un ansamblu de teorii și de practici estetice care resping criteriologia clasică și nu sunt de acord cu caracterul distructiv al avangardei artistice de la începutul secolului al XX-lea, propunând un dialog reconstructiv cu vechiul și trecutul.

Arta postmodernă a pus sub semnul întrebării statutul operei de artă, a proclamat „moartea artei” și a renunțat la discursul despre rolul geniului în creația artistică. Ideea morții artei a fost ironizată de A. Molles. „Acest titlu spectaculos încântă un public dezorientat de arta modernă... încântă de asemenea și masochismul câtorva artiști, care se simțeau participând la crepusculul zeilor.”⁴

³ *Ibidem*, p. 16

⁴ Moles, Abraham, *Artă și ordinator*, Ed. Meridiane, București, 1974, p. 53

În societatea de consum și a culturii de masă, mass-media au provocat o estetizare generală a vieții, instituind chiar un consens al gusturilor artistice. Artă contemporană exprimă aspectele noului mediu social al lumii în care trăim. Ea se caracterizează prin gratuitate, creativitate, voință de răsturnare a stilurilor. O societate de masă pretinde o artă de masă. Trăim într-o societate de consum în care însăși arta a ajuns un bun de consum. Operele de artă sunt integrate într-un circuit economic bazat pe criterii de apreciere extra-artistică. Artă a devenit astăzi o investiție rentabilă, un capital bine plasat.

Linda Hutcheon este de părere că termenul de postmodernism este „însoțit de o înflorire impresionantă a unei retorici negativizate”⁵ și că trebuie clarificată distincția între postmodernism și postmodernitate. Postmodernismul ar fi o noțiune culturală ce păstrează o relație inerentă cu modernismul. Însă această noțiune, observă autoarea, nu descrie un fenomen cultural internațional, ci unul european și american și din acest motiv nu poate fi considerat o paradigmă universală.

Există o polemică între adepții teoriei continuității, care pun accent pe ce e comun modernismului și postmodernismului și cei ce susțin teoria rupturii între acestea. Potrivit autoarei menționate, postmodernismul este contradictoriu și acționează chiar din interiorul sistemului pe care îl supune criticii. În discursul postmodernist accentul cade pe conceptele de ruptură, dislocare, descentrare, indeterminare și antitotalizare. Sunt puse sub lupă și instituțiile, de la universități la muzee și teatre, limitele artei, ale genurilor artistice, fluiditatea granițelor dintre ficțiune și non-ficțiune, artă și viață.

Nevoia de precizare a sensurilor termenilor de modernitate și postmodernitate, modernism și postmodernism este prezentă în lucrările a numeroși autori preocupați de aceste subiecte. Conceptul de modernitate, în sens larg, adică de a fi în ton cu prezentul, circula în lumea engleză încă din secolul al XVII-lea și a fost întrebuițat în context estetic de *Horace Walpole* în secolul al XVIII-lea.

Matei Călinescu, în eseuul său *Modernitate, modernism, modernizare: variații pe teme moderne*, definește modernitatea ca pe „un concept temporal istoric care se referă la felul cum înțelegem prezentul în actualitatea lui istorică unică, adică în ceea ce-l deosebește de trecut, de felurite rămășițe ori elemente ce au supraviețuit din acest trecut și, de asemenea, în ceea ce

⁵ Hutcheon, Linda, *Poetica postmodernismului*, Ed. Univers, București, 2002, p. 47

promite el pentru viitor, în ceea ce ne îngăduie să deducem, drept ori strâmb, despre viitor și tendințele lui, căutările și descoperirile lui.”⁶ Același autor, într-o altă lucrare dedicată modernității, pornește de la etimologia cuvântului modern, care provine din limba latină, de la „modo” care înseamnă „astăzi”. Adăugarea prefixului „post” înaintea lui „modern” ar însemna, stricto sensu, „după astăzi”, adică „ceva care nu-i nici astăzi dar nici mâine, un fel de amurg al lui astăzi, un mâine incert.”⁷ Modernitatea este pusă în relație cu ideea de evoluție, în general fiind considerată mai înaintată decât perioadele istorice trecute.

În istoria filosofiei, primul care a dezvoltat un concept clar de modernitate, după cum arată *Habermas* în *Discursul filosofic al modernității*, a fost Hegel. Vorbind despre „noua epocă”, „epoca modernă”, deci despre contexte istorice, prezintă timpul său ca pe unul al nașterii și trecerii la altă perioadă. Problema modernității devine problema fundamentală a filosofiei sale. El descoperă subiectivitatea ca principiu al noii epoci și dă subiectivității patru sensuri: individualismul, dreptul la critică, autonomia acțiunii și filosofia idealistă.⁸ Principiul subiectivității este unul de dominație, constată Hegel atunci când întreprinde critica subiectivității în cadrul filosofiei subiectului.

La rândul său, Schiller, utilizând conceptele kantiene, face o critică estetică a modernității. Artă este văzută ca o rațiune comunicativă, ca o putere unificatoare, ca un „catalizator, o formă de împărtășire, un mediu în care momentele scindate se leagă din nou într-o totalitate organică.”⁹

Lansând ideea „dezvrăjirii lumii”, Weber surprinde relația internă dintre modernitate și rațiunea occidentală. „Dezvrăjirea” înseamnă dezintegrarea religioasă a lumii, instaurarea unei culturi profane, dizolvarea formelor de viață tradiționale. Totodată, Weber are și meritul de a fi descris dezvoltarea societății moderne din perspectiva raționalizării, făcând „cea mai mușcătoare critică a raționalității moderne exprimate în birocratie.”¹⁰ Tocmai această domnie a raționalității atât în plan social cât și în cel natural duce la „dezvrăjirea lumii.”

⁶ Frank Manfred, Figal Günter, Karnough Claude, Călinescu Matei, Codoba Aurel, *Postmodernismul. Deschideri filosofice*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1995, p. 67

⁷ Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității*, Ed. Univers, București, 1995, p. 232

⁸ Vattimo, Gianni, *Sfârșitul modernității*, Ed. Pontica, Constanța, 1993, p. 33

⁹ Habermas, Jürgen, *Discursul filosofic al modernității*, Ed. All, București, 2000, p. 63

¹⁰ *Ibidem*

Ca ordine socială apărută după Iluminism, modernitatea impune valori precum credința în progres, în puterea rațiunii, în știință, tehnologie, politică democratică. Fenomen complex, de o mare diversitate și bogăție, modernitatea a devenit „cel dintâi model de organizare socială care a reușit să predomine la nivel global.”¹¹

Dacă pentru unii autori modernitatea este un proiect neterminat, pentru alții lumea postmodernă a apărut ca o reflecție continuă asupra lumii moderne. Termenul de postmodernitate aparține gândirii sociale și se referă la schimbările sociale și culturale de la sfârșitul secolului al XX-lea. Postmodernitatea este societatea de consum în care „pe o piață imensă se vând iluzii”. În această societate „totul este un spectacol, o reprezentare și ceea ce contează este imaginea publică”. Consumatorismul ia importanța producției și vechile modele de analiză și practică politică nu mai sunt valabile.

Deși se pune accent pe distincția dintre postmodernitate, care vizează aspectele sociale și postmodernism, care se referă la aspecte culturale, acestea nu pot fi separate radical, condiționându-se reciproc.

Postmodernismul pune la îndoială toate valorile moderne. Știința ca autoritate în Iluminism este detronată, renunțându-se la ideea că este edificată pe o fundație solidă de fapte observabile. Dacă în apariția culturii moderne un rol important l-au avut tehnicile tiparului, în constituirea celei postmoderne acest rol este preluat de mijloacele de comunicare în masă. Astfel, imaginea ia locul cuvântului și se trece de la logocentrism la iconocentrism.

O altă temă a dezbaterilor postmoderniste este realitatea, lipsa de realitate, multitudinea de realități. Și raționalismul este atacat de nihilism, sistemele rațiunii fiind considerate sisteme de persuasiune.

J. Fr. Lyotard, în *Condiția postmodernă*, definește termenul de postmodernism ca „încredulitate față de metanarațiuni”. Aceste basme ideologice ale modernității prin care se legitimizează modernitatea și anume progresul în cunoaștere, devenirea dialectică a spiritului, emanciparea proletariatului, capacitatea pieței de a regla economia sunt întemeiate pe ideea unei finalități universale și nu mai au nici o credibilitate.

Pentru unii gânditori emblematici ai postmodernismului și noțiunea de istorie a ideilor ar fi inacceptabilă, căci nu se poate indica o progresie

¹¹ Lyon, David, *Postmodernitatea*, Ed. D. U. Style, București, 1998, p. 65

lineară a conceptelor și nu se pot evidenția conexiunile dintre ele în termenii antecedentelor acestora.

Postmodernismul taie rădăcinile metafizicii moderne în care subiectul era identificat cu rațiunea sa. Ontologia postmodernismului este nedogmatică și non-metafizică, iar adevărul nu mai este un concept gnoseologic, ci un instrument de comunicare și interrelație.

Bibliografie

1. Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității*, Ed. Univers, București, 1995
2. Frank Manfred, Figal Günter, Karnough Claude, Călinescu Matei, Codoba Aurel, *Postmodernismul. Deschideri filosofice*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1995
3. Habermas, Jürgen, *Discursul filosofic al modernității*, Ed. All, București, 2000
4. Hutcheon, Linda, *Poetica postmodernismului*, Ed. Univers, București, 2002
5. Lyon, David, *Postmodernitatea*, Ed. D. U. Style, București, 1998
6. Lyotard, François, *Condiția postmodernă*, Ed. Babel, București, 1993
7. Moles, Abraham, *Artă și ordinator*, Ed. Meridiane, București, 1974
8. Vattimo, Gianni, *Sfârșitul modernității*, Ed. Pontica, Constanța, 1993

Recunoașterea problemei științifice

Alexandru BĂIȘANU*

Știința, ca o metodă instituționalizată de cercetare, a obținut variate rezultate. Rezultatele ei curente cele mai cunoscute sunt fără îndoială procedeele tehnologice care transformă formele tradiționale ale economiei (organizării) umane într-un ritm rapid. Ea este de asemenea răspunzătoare pentru multe alte lucruri care nu se află acum în centrul atenției publice, deși unele dintre ele au fost, și continuă să fie apreciate frecvent ca cele mai prețioase roade ale cercetării științifice. Cele mai remarcabile dintre acestea sunt: obținerea cunoștințelor teoretice generalizate cu privire la condițiile fundamentale care determină apariția variatelor tipuri de evenimente și procese; emanciparea minților oamenilor de superstițiile străvechi în care sunt înrădăcinate practici barbare și temeri apăsătoare; subminarea bazelor intelectuale ale dogmelor morale și religioase, cu o slăbire corespunzătoare a învelișului protector pe care crusta grea a tradiției absurde îl furniza pentru continuarea nedreptăților sociale; și, mai general, apariția treptată a unui număr crescând de stări de spirit intelectuale care puneau în discuție credințele tradiționale, dezvoltare frecvent acompaniată de adoptarea în domenii anterior legate de gândirea critică sistematică a metodelor logice de a stabili, pe baza unor date juste ale observației, meritele presupunerilor alternative cu privire la fapte sau ipoteze probabile.

În ciuda caracterului concis al acestei liste parțiale, ea relevă îndeajuns cât de mult a contribuit cercetarea științifică la formularea, ca și la realizarea aspirațiilor asociate în general cu ideea de civilizație liberală. Chiar numai pentru acest motiv singur, nu este de mirare că știința, ca un mod de dobândire a dominației intelectuale și practice competente asupra întâmplărilor, trebuie să fie un subiect peren pentru un studiu temeinic. Dar, oricare ar fi motivul, studierea (meditarea) asupra naturii cercetării științifice și semnificația ei pentru viața umană se întorc la începuturile științei teoretice în antichitatea grecească; și există puține figuri remarcabile în istoria filosofiei vestice care să nu fi meditat serios la problemele ridicate de științele timpului lor.

* Conf. univ. dr. la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

Deși folosirea termenului „filosofie a științei”, ca nume pentru un domeniu special de studiu, este relativ recentă, numele desemnează investigații care continuă pe acelea care au fost realizate de secole în cadrul unor asemenea capitole ale diviziunilor tradiționale ale filosofiei ca „logică”, „teorie a cunoștinței”, „metafizică” și „filosofie socială și morală”. În plus, cu toată impresia creată, uneori, de larga răspândire a termenului în titlurile date cărților, manualelor și societăților științifice, care dezvoltă o disciplină clar delimitată, ce se ocupă cu un grup de probleme strâns corelate, filosofia științei, așa cum este cultivată în mod frecvent nu este un domeniu de analiză bine definit. Din contră, savanții din domeniu manifestă, deseori, scopuri și metode foarte contrastante; iar discuțiile clasificate de obicei, ca aparținând acestui domeniu, se extind asupra celei mai eterogene serii de probleme care au constituit preocuparea tradițională a filosofiei.¹

Cartea de față, se dorește a fi o încercare de eseu pe terenul epistemologiei, se ocupă cu un grup mai integrat de probleme, iar sfera ei de cuprindere este dominată de obiectivul **de a analiza logica cercetării științifice și structura logică a produselor ei intelectuale din perspectivă epistemologică**. Ea este, în principal, o examinare a tipurilor logice prezente în organizarea cunoștințelor științifice, ca și a metodelor logice a căror folosire (cu toate schimbările frecvente în tehnicile speciale și revoluțiile în teoriile independente) este cea mai durabilă trăsătură a științei moderne. Ignorăm, deci, multe aspecte, deseori discutate pe larg în opere obișnuite și în cursuri de filosofia științei, care nu ni se par importante pentru acest obiectiv - de exemplu, aspectele din epistemologia simțurilor percepției sau din sintezele cosmice propuse, care urmăresc să facă „inteligibilă” totalitatea descoperirilor științifice specializate. Pe de altă parte, n-am ezitat să considerăm aspectele care pot să apară ca fiind numai îndepărtat legate de practica reală a științei, dacă discutarea lor ar putea contribui la o înțelegere clară a metodei științifice și a rezultatelor ei - de exemplu, problemele care se ocupă cu traducerea teoriilor științifice în propoziții asupra datelor observației senzoriale, sau cu importanța credinței în determinismul universal pentru atribuirea responsabilității morale.

Ordinea în care sunt discutate problemele, în această carte, reflectă, în parte, accentul pe care îl pun asupra realizării unor explicații temeinic

¹ Percy Cohen, *Modern social theory*, Heineman Educational Books Limited, London, 1968, p. 15

fundamentate, ca un ideal științific major și distinct. O încercare este consacrată problemelor care se ocupă, în principal, cu natura explicațiilor științifice, cu structurile lor logice, cu relațiile reciproce, cu funcțiile în cercetare și procedeele de sistematizare a cunoașterii, o alta se concentrează asupra problemelor care se ocupă cu structura logică a conceptelor științifice, cu stabilirea acestora prin diverse metode de definire și măsurare, articularea cu datele observației și condițiile în care ele sunt inteligibile științific, sau aceea care este consacrată problemelor ce se ocupă cu evaluarea aspirațiilor spre cunoaștere, din variate științe, cu structura raționamentului probabil, cu principiile implicate în dovezile comparative și în validarea argumentelor inductive². Aceste grupuri de probleme, care se suprapun parțial, constituie sfera de acțiune a unui studiu sistematic unificat al logicii științei; totuși, fiecare grup de probleme poate fi explorat numai cu o referire ocazională la problemele care se subsumează celorlalte.

O știință – preciza Max Weber – nu se poate fonda, iar metodele sale nu progresează decât subliniind și rezolvând probleme care se raportează la fapte, decelând contradicțiile metodologice implicate de imaginea pozitivistă a obiectului științific; mai mult, orice analiză științifică, „obiectivă” a vieții sociale cere cu necesitate puncte de vedere „problematică”, în funcție de care „manifestările sociale” pot fi explicit sau implicit, conștient sau inconștient selectate pentru a deveni obiect de cercetare³.

Referindu-ne la termenul de **problemă științifică**, avem în vedere alt sens decât sensul psihologic al termenului, care desemnează, de obicei, dificultatea față de rezolvarea unei teme date. Problema științifică se referă, de regulă, la existența, în câmpul unei științe, a unor “necunoscute”, de a căror identificare (prin activități sistematice de cercetare sau prin aplicarea unor generalizări teoretice) depinde, în bună măsură, progresul cunoașterii. Pe de altă parte, circumscrierea ariei cercetării științifice unor “regiuni problematice” constituie o cerință metodologică generală, izvorând din necesitatea restrângerii domeniului științific la un grup de fapte ca fiind relevante⁴. Schițând un cadru adecvat de delimitare a faptelor, problema

² Teodor Dima, *Metodele inductive*, Editura Științifică, București, 1975, p. 122

³ Max Weber, *Essais sur la théorie de la science*, Paris, Plon, 1965, pp. 220-221

⁴ Orice obiect de cercetare științifică, fie el cât de secvențial, “nu poate fi definit și construit decât în funcție de o *problematică teoretică* care permite a supune unei interogații sistematice aspectele realității puse în relație de întrebarea care le este pusă” (vezi Pierre

științifică constituie un ghid cu valoare de orientare în domeniul științific. Conștientizarea unor probleme, ca și necesitatea soluționării lor, constituie punctul de plecare al oricărei investigații științifice care-și propune atât acumularea de noi date, cât și sistematizarea datelor deja existente în domeniul respectiv. *„Cercetarea științifică - arăta Mario Bunge - constă din mânăuirea unui set de probleme sugerate fie de o analiză critică a unui fragment de cunoaștere, fie de o examinare a noii experiențe, în lumina a ceea ce este cunoscut. Creația științifică, conchidea el, își are punctul de plecare în identificarea unor probleme și continuă cu construcția teoriilor relevante despre realitate. În consecință, atitudinea problematizatoare este caracteristica oricărei activități raționale și critice, iar progresul cunoașterii constă în punerea, clasificarea și rezolvarea a noi probleme”⁵.*

Din perspectiva evoluției cunoașterii, soluția apare ca fiind mai importantă decât problema științifică, pentru că prima indică ce tip de fapte trebuie adunate, în timp ce a doua creionează numai cadrul în care trebuie căutată soluția. Ștefan Georgescu analiza astfel: *„Formularea problemei, ca scop al efortului cognitiv, nu este însă suficientă pentru circumscrierea faptelor de investigat. Căci genul de date care e convenabil să fie culese nu este determinat de problema cu care cercetătorul este confruntat, ci mai degrabă prin soluția provizorie pe care cercetătorul încearcă să i-o aducă sub forma unei ipoteze; tocmai prin prisma ipotezei urmează să se definească, fie și vag, ceea ce caută”⁶.* Mario Bunge ne avertiza că problemele se pot rezolva prin aplicarea sau inventarea de conjuncturi, care, dacă sunt testabile, dau naștere ipotezelor științifice. Astfel, soluția unei probleme poate deveni punctul de plecare al unei noi cercetări, ale cărei concluzii nu sunt decât premise, adică soluții provizorii și nu concluzive. De aceea, problema științifică, soluția ei și sistemul de ipoteze de cercetare se manifestă într-o legătură esențială. Soluțiile unor probleme este necesar, însă, să antreneze un grup disponibil de cunoștințe sau premisa de la care se poate porni în soluționarea problemelor respective, cât și un cadru teoretic de adecvare a acestora la realitate. Știința trebuie să posede o teorie sau un grup

Bourdieu, Jean-Claude Chamboredon, Jean-Claude Passeron, *Le métier de sociologue*, Livre I, Mouton, 1968, pp. 61-62)

⁵ *Studies in the foundations methodology and philosophy of science*, volume 3/I, (Editor Mario Bunge), Springer - Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 1967, p. 165

⁶ Ștefan Georgescu, *Epistemologie*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1978, p. 165

de teorii care conduc la asemenea probleme și oferă puncte de sprijin pentru rezolvarea lor. „*Natura teoriilor și modelelor - sublinia Percy Cohen - este strâns legată de natura problemelor pe care le ridică și care, la rândul lor, le suscită*”⁷. Știința cuprinde multiple probleme - dintre care unele centrale, în jurul cărora gravitează toate celelalte - legate între ele în așa fel încât asigură științei respective propria ei identitate.

Problema centrală în jurul căreia gravitează analiza este caracteristică, atunci când definim, în sociologie, problema **ordinii sociale**, pe care teoriile epistemologice au abordat-o fie în mod „holistic” (funcționalismul sau structuralism-funcționalismul, ce accentuează proprietățile de sistem, similare cu ale materiei organice, ale entităților sociale), fie „atomistic” (teoria acțiunii, de pildă, care subliniind importanța înțelegerii naturii unităților individuale, tratează entitățile sociale ca având caracteristici similare cu obiectele mecanice), sugerând diferite căi de explicație a caracteristicilor generale ale ordinii sociale, științele sociale în general și cunoașterea în special considerând că „problema” problemelor se referă la necesitatea de a oferi cercetării o indicație metodologică prețioasă, orientându-se către căi valide de abordare și de a-i garanta o anumită raționalitate, pe baza includerii momentului problematizării în cadrul **ierarhiei actelor epistemologice**⁸.

Faptul sau evenimentul științific n-are sens numai pentru că există, ci pentru că este construit, semnat, problematizat, astfel „problema” problemei apare strâns legată de problematica ipotezei (moment inițial al cunoașterii științifice, ipoteza, pe lângă transferul metodologic empiric-teoretic, teoretic-empiric pe care îl realizează, asigură, în același timp, posibilitatea identificării unor probleme de a căror soluționare depinde progresul unei științe, iar din acest punct de vedere oferă identitate însăși științei respective⁹.

⁷ Percy Cohen, *op. cit.*, p. 16

⁸ Așa cum sublinia F. de Saussure, „punctul de vedere creează obiectul” (*Cours de linguistique générale*, 5e éd., Payot, Paris, 1962), iar F. Simiand considera că distincția între obiectul „real”, preconstruit prin percepție și obiectul „științific” ca sistem de relații în mod expres construite, constituie mijlocul principal de a elimina din cunoașterea științifică, evidențele simțului comun (*Statistique et expérience. Remarques de méthode*, Rivière et Cie, Paris, 1922)

⁹ Din acest punct de vedere, Max Weber considera că „nu raporturile reale dintre lucruri constituie principiul delimitării diferitelor domenii științifice, ci raporturile conceptuale

Adevărat *quid proprium* al oricărei științe - investigația epistemologică răspunde, prin diferite tipuri de explicație (teoretic-nomologică, cauzală, deductiv-statistică etc.), problemelor științifice. Cunoașterea se desfășoară, de obicei, sub forma unei mișcări graduale, în cursul căreia cercetătorul elaborează o serie de predicții, supoziții, conjuncturi, denumite, în mod obișnuit, ipoteze¹⁰.

Prima sarcină a cercetării epistemologice constă în identificarea unei probleme la care trebuie dat un răspuns; elaborarea unor ipoteze științifice constituie o activitate complementară în absența căreia cercetarea n-ar avea obiect, devenind o acțiune empirică întâmplătoare, accidentală. Indicând direcția de urmat, selectând fapte pertinente și relevante și anticipând modul de desfășurare al fenomenelor, ipoteza are o puternică încărcătură metodologică, care face corp comun cu strategia globală a cercetării, cu încercările de clasificare și ordonare a materialului investigat. „În spatele oricărui efort de clasificare - arăta Lazarsfeld - se află o observație cauzală, conform căreia oamenii sau colectivitățile diferă. Aceste exigențe acordă explicației epistemologice o semnificație aparte, deosebită de cea din științele naturii, unde predomină legitatea de tip cauzal” (conținutul explicației are un alt sens, referindu-se la evidențierea relațiilor de dependență între fenomenele studiate sau între elementele fenomenului considerat, având în mod necesar, un caracter de stabilitate și permanență; relația de dependență nu are o valoare cauzală, întrucât nu indică decât ordinea faptelor investigate și măsura în care un fenomen social influențează sau este influențat, la rândul lui, de alte fenomene sociale; fără a deține caracteristicile legității și, mai ales, o corelație observabilă în mod repetat, având caracteristicile unei legături tendențiale între fenomene).

Acest caracter specific al explicației în științele sociale, în general, în sociologie, în special, face ca teoria să capete o formă ipotetică, susținându-se pe baza unor ipoteze anticipative cu rol explicativ. În sociologia empirică,

dintre probleme...” (în *Essais sur la théorie de la science*, trad. J. Freund, Paris, Plon, 1965, p. 146)

¹⁰ Problema în genere, în știința socială, în sociologie, nu înseamnă altceva decât formularea unei întrebări coerente, clare, ipotetice, adresată realității sociale concrete. Este aproape o axiomă faptul că o știință se poate constitui *teoretic* și metodologic numai dacă pornim de la ipoteze, adică de la distincția clară dintre faptele și problemele cunoscute și cele necunoscute, dar posibil și necesar de a fi cunoscute, în vederea organizării și desfășurării unei activități practice, raționale și eficiente.

„teoria” inițială are o formă simplă și parcimonioasă, fiind elaborată ca ipoteză de lucru necesar a fi verificată în analiza concretă a faptelor și modificată, acceptată sau infirmată (în științele socio-umane acceptarea ipotezei de lucru, nu înseamnă și acceptarea teoriei, întrucât chiar în cazul în care ipoteza apare verificată, teoria rămâne încă relativă, ipotetică)¹¹.

Caracteristicile faptelor sociale de a fi explicate în mod pozitiv sunt analizate de Jean Golfin, ce consideră că sociologia are trei caracteristici: a) este o știință empirică, bazată pe observație; b) este o știință teoretică, întrucât vizează a construi ipoteze cu valoare explicativă; c) este o disciplină deschisă care, refuzând orice dogmatism, progresează prin acumularea datelor și prin înlocuirea unor ipoteze mai slab fondate cu ipoteze mai bine fondate. Și admite caracterul ei teoretic, dar neagă cunoașterii orice valoare explicativă, considerând că ea pune în lumină numai relațiile funcționale sau procesele sociale, aducând reflexiei sociale și filosofice elemente indispensabile.

Considerăm că epistemologia socială se poate dezvolta numai în măsura în care oferă mai mult decât evidențierea unor relații de dependență sau interdependență între fenomene, pătrunzând până la esența lăuntrică a fenomenelor descifrându-le mecanismele și tendințele de evoluție.

Problema științifică și ipoteza, implice oricărui proces de cercetare, au un rol important în orientarea către căi eficiente de dezvoltare a cunoașterii, problemele științifice constituind adevărate „*primum movens*” ale oricărei cercetări¹². Ciclul cunoașterii științifice pornește de la elaborarea unor probleme științifice, care reprezintă posibilitatea trecerii de la ceea ce este cunoscut la ceea ce nu este cunoscut încă, printr-un proces amplu de investigație, circumscris raportului teoretic-empiric (fiecare elaborare de probleme este rezultatul sesizării unei situații problematice care exprimă, în mod subiectiv, necesitățile progresului cunoașterii, și nu pot fi rezolvate cu ajutorul corpului teoretic de cunoștințe existente la un moment dat în

¹¹ *Ibidem*, p. 130.

¹² „Știința - după K. Popper - pornește numai de la probleme..., progresând de la probleme la probleme de profunzime tot mai mare. Problemele apar - spune el - în următoarele cazuri: 1. atunci când presupunerile sau așteptările noastre, în legătură cu obiectul cercetării, au fost înșelate; 2. atunci când teoriile existente duc la contradicții, fie între teorii diferite, fie între teorii și observații. Problema este aceea care ne provoacă să învățăm, să împingem mai departe cunoașterea noastră, să experimentăm și să observăm... Obiectivul conștient care, stă în fața omului de știință este întotdeauna soluționarea unei probleme.”

evoluția unei științe). Problema științifică apare, în acest sens, dependentă de progresul cunoașterii și tot ea asigură identitate diferitelor grupuri de știință. Pentru că știința - considera Cl. Bernard – „se deosebește de celelalte, prin natura problemelor și prin diversitatea fenomenelor pe care le studiază”¹³.

„Din punctul de vedere al științei însăși - observa J. Piaget - este exclus a o limita pe aceasta la un ansamblu de probleme considerate singurele, și pentru totdeauna singurele “științifice”¹⁴.

Știința contemporană este esențialmente „deschisă” și este liberă să înglobeze „toate problemele noi pe care le va voi sau le va putea îngloba, în măsura în care va găsi metode pentru a le trat.”¹⁵ Etichetarea problemelor metafizice, ca probleme lipsite de semnificație, este respinsă de autorul *Epistemologiei genetice*, pentru că asemenea probleme pot fi considerate cel mult ca fiind fără semnificație cognitivă actuală, în măsura în care nu există încă tehnici de verificare pentru a decide pro sau contra uneia dintre soluțiile propuse. (O problemă fără semnificație actuală, din punct de vedere cognitiv, constituie, în pofida posibilității vreunei verificări, o problemă cu semnificație umană permanentă și mereu actuală).

Cercetarea științifică problematizează, în sensul că pune probleme, adresează întrebări cu privire la problematica obiectului studiat. O asemenea problematică se rezolvă fie căutând soluții în corpul de cunoștințe deja constituit al științei respective, fie efectuând noi observații asupra realității, fie ipotetizând și - prin confirmare - teoretizând asupra a ceea ce trebuie să primească un răspuns.

Evaluând ideea că esența oricărei descoperiri științifice nu constă în a cerceta ceva pentru prima oară, ci în a stabili relații solide între ceea ce era cunoscut dinainte și ceea ce până în prezent este necunoscut sau mai puțin clarificat, H. Selye ordona astfel elementele principale ale metodei științifice: **1. recunoașterea și formularea clară a unei probleme; 2. adunarea datelor prin observație și experiment; 3. formularea ipotezelor prin argumentare logică; 4. verificarea acestor ipoteze.**

¹³ Claude Bernard, *Introducere în studiul medicinei experimentale*, București, Ed. Științifică, 1958, p. 75

¹⁴ Jean Piaget, *Înțelepciunea și iluziile filosofiei*, București, Ed. Științifică, 1970, p. 71

¹⁵ Hans Selye, *De la vis la descoperire. Despre omul de știință*, București, Ed. Medicală, 1968, pp. 87-88, p. 115

Mai întâi, arată el, „trebuie definită, în mod precis problema care va fi cercetată... mai ales, în cercetarea fundamentală este adesea greu, dacă nu imposibil, de a formula, în termeni preciși, o problemă, atunci când ea se ivește prima oară... Uneori, problema poate să nu se preteze la o formulare precisă înaintea acumulării anumitor date. Adunarea datelor, faptelor prin experimentare originală și parcurgerea atentă a literaturii respective trebuie să precedă, de aceea, deținerea clară a problemei”¹⁶. Fiecare dintre modalitățile enumerate implică mijloace specifice de elaborare, în măsura în care realitatea descrisă, cercetată, ipotetizată sau teoretizată (conceptualizată) nu vorbește de la sine, nu răspunde, în mod automat, problemei puse de cercetare. Din acest punct de vedere, orice ipoteză problematizează, constituind „o întrebare pusă într-un asemenea mod încât poate genera un răspuns”¹⁷. J. Piaget sublinia acest lucru, referindu-se la rolul științei, care constă tocmai „în efortul de a pune bine problemele speciale”.

A elabora o ipoteză înseamnă a da răspuns unei probleme¹⁸, Popper, considerând că baza progresului științei o constituie „selecția naturală” a teoriilor, astfel că cea mai bună teorie este aceea “care rezistă cel mai bine în competiția cu celelalte teorii; singura teorie care, prin selecția naturală, dovedește că este cea mai capabilă să supraviețuiască”, preferând aplicarea, în acest caz, a selecției darwiniste cu caracter aleatoriu față de aplicarea probabilității clasic-deterministe a lui Laplace: „Evaluarea este întotdeauna critică, iar scopul ei este descoperirea și eliminarea erorii. Progresul cunoașterii - și deci progresul învățării - nu este, prin urmare, un proces repetitiv sau cumulativ, ci unul de eliminare a erorii. Este o selecție darwinistă și nu o instrucție lamarkiană”. Această teză, deși fundamentează logic verificabilitatea ipotezelor și teoriilor prin experiență, nu poate împăca conținutul mecanic al selecției naturale cu caracterul inventiv și imaginativ al creației științifice¹⁹.

¹⁶ William J. Goode, Paul K. Hatt, *Methods in social research*, Mc. Graw-Hill Book Company, Inc., 1952, p. 57

¹⁷ J. Piaget, *Psychologie et epistemologie. Pour une théorie de la connaissance*, Paris, Éditions Gautier, 1970, p. 113

¹⁸ K.R. Popper, *Epistemology without a knowing subject*, în *Logic, Methodology and Philosophy of Science III. Proceedings of the third International Congress for Logic, Methodology and Philosophy of Science*, Amsterdam, North Holland Publishing Company, 1968, p. 337

¹⁹ Crizantema Joja, *Fundamentele logicii cercetării*, în *Probleme de logică*, vol. V, București, Ed. Academiei, 1973, p. 105

Rigidă în conținut, concepția lui Popper are meritul de a sublinia, totuși, caracterul progresului științific de a fi neidentificabil cu acumularea progresivă a experiențelor noastre, precum și ideea neconformității științei cu un sistem care progresează în mod liniar către o stare finală. Importantă, în acest context, este analiza „situațională” care, având ca scop progresul științific, constă în descoperirea unor probleme nerezolvate și elaborarea de soluții.

Propunând o soluție unei „situații problematice”, teoriile și ipotezele științifice pot indica calea unei experiențe cruciale. Într-o serie de lucrări de metodologie a științei, există tendința de a califica cauzele acestei apariții ca fiind de natură extraștiințifică, adică nașterea problemei în afara unui cadru științific posibil de raționalizat; pentru Popper, de exemplu, problema nu are decât funcția de provocare, de declanșare a gândirii creative, originea ei scăpând oricărei explicații raționale²⁰. Pentru o serie de alți autori, apelul la intuiție sau la alte elemente subiective apare dominant. Pentru Platt și Baker, intuiția poate fi definită ca o „*idee limpezitoare și unificatoare, care apare în conștiință, ca soluție a unei probleme care ne interesează în cel mai înalt grad*”²¹.

Caracterizând-o ca o formă de rațiune inconștientă, care duce la cunoaștere, fără judecată sau deducție, Hans Selye o definea și el în modul următor: „*Intuiția este scânteia care stă la baza tuturor formelor de originalitate, inventivitate și ingeniozitate. Ea este sclipirea necesară pentru a face legătura dintre gândul conștient și imaginație*”²².

Jean Piaget, pentru care semnificația unei probleme științifice nu se constituie decât ca urmare a coordonării faptelor și legilor, a elaborării teoriei, consideră că această semnificație este de obicei „*mai profundă decât cea atinsă de intuiția directă*”, subliniind următoarele caracteristici ale faptului științific: *a. un răspuns la o întrebare; b. o constatare sau o „lectură a experienței”; c. o succesiune de interpretări, deja implicite în modul însuși de a pune întrebarea, și explicite în modul de a înțelege acest răspuns dat de realitate la întrebarea pusă*. Piaget subliniază că omul de

²⁰ Evidențiind acest lucru, K.R. Popper consideră că fiecare descoperire conține „un element irațional” sau o „intuiție creatoare”, în sensul bergsonian al acestor termeni (*La logique de la decouverte scientifique*, p. 28)

²¹ W. Platt & R.A. Baker, *The relation of scientific “hunch” to research*, „Journal Chem. Educational”, nr. 8, 1969

²² Hans Selye, *op. cit.*, p. 71

știință începe prin a-și pune probleme, adresând o serie de întrebări realității. În procesul științific, faptul nu devine „fapt” decât în măsura în care se constituie ca răspuns la aceste întrebări. Amintindu-l pe Durkheim, care considera că în domeniul faptelor o constatare e întotdeauna solidară cu o teorie sau cu un sistem de interpretare, Piaget arăta că însăși constatarea e conceptualizată, iar „lectura” experienței e mai mult decât o simplă lectură, întrucât presupune o întreagă structurare interpretativă.

Un „fapt” presupune, așadar, interpretări implicite chiar de la punerea problemei și din clipa constatării, dar el nu e fapt științific decât dacă conduce, pe de altă parte, la o interpretare explicită, care asigură înțelegerea lui. Că această interpretare ar putea fi din prudență amânată („va rămâne pentru mai târziu”), e ceva ce se întâmplă desigur, și aceasta e un alt indiciu al obiectivității. Dar aceasta nu împiedică cu nimic interpretarea provizorie sau ipotetică, și dacă ea nu se făcea, nu s-ar fi căutat strângerea altor fapte”²³.

Nici o cercetare științifică nu pleacă de la zero, ne avertizează F. Gonseth. Schițând cadrul comun de desfășurare a metodei științifice („procedeul celor patru faze”), întemeietorul idoneismului consideră că orice cercetare pleacă de la o anumită „*situație a cunoașterii*”, în care „*cercetătorul dispune (pentru a se putea angaja în cercetarea sa) de anumite mijloace de exprimare, de anumite procedee ale cercetării și de un anumit ansamblu de cunoștințe preconstituite*”²⁴.

În ceea ce privește „procedeul normal de cercetare”, acesta cuprinde, mai întâi, „*faza*” *apariției problemei*. Aceasta nu are „loc în vid”, ci se manifestă, în mod necesar, într-o anumită „*situație a cunoașterii*” în care mijloacele de care dispune cercetătorul (diferite date, norme etc.) îi pot permite sau nu-i pot permite acestuia să rezolve problema. Gonseth are meritul de a nu fi normativ, în sensul constrângerilor exercitate asupra demersurilor cercetării, ci de a articula, într-un sens metodologic „deschis”, etapele investigației științifice, restituindu-le spontaneitatea desfășurării și atribuind, însăși erorii facultatea de a servi progresul cunoașterii.

Thomas Kuhn, ocupându-se de natura și dinamica științei și elaborând o serie de concepte caracterizând „matricea disciplinară” a științelor empirice ajunse într-un anumit stadiu de maturitate sau evidențiind produsele și modelele comune ale practicii științifice, sesizează importanța

²³ Jean Piaget, *Înțelepciunea și iluziile filosofiei*, București, Ed. Științifică, 1970, p. 154

²⁴ F. Gonseth, *Filosofia deschisă*, vol. I-II, Ed. Științifică, București, 1995

problemelor științifice ca și dependența acestora de cadrele de evoluție și revoluție ale științei. Pentru el „*paradigmele sunt acele realizări științifice universale recunoscute care, pentru o perioadă, oferă probleme și soluții, modelul unei comunități de participanți*”²⁵.

Conform concepției lui Kuhn, scopul științei „normale” nu constă în producerea unor noutăți de ordin conceptual sau fenomenal, ci în elaborarea a trei clase de **probleme** de natură teoretică sau factuală, care sporesc sfera și precizia aplicării unei paradigme: 1. *determinarea sau predicția unor fapte semnificative care ajută la determinarea unor soluții anticipate, de altfel, de paradigmă*; 2. *comparația unor fapte cu predicțiile paradigmei, pentru a spori precizia soluțiilor ei*; 3. *eforturile menite să articuleze paradigma, atât prin determinarea unor constante, cât mai ales prin explorarea unor aspecte calitative și formularea unor legi cantitative*. În afara acestora, adaugă Kuhn, există și probleme „extraordnare” care apar, însă, numai în ocazii speciale, pregătite de dezvoltarea științei normale.

A rezolva o problemă de cercetare normală înseamnă, deci, a se obține ceea ce se anticipase că se va obține, uneori „*atât de detaliat încât ce rămâne de aflat devine în sine neinteresant*”²⁶. Din acest punct de vedere, a rezolva o problemă înseamnă a obține „*anticipatul*”, de fiecare dată într-un chip nou. Importanța cea mai mare o are unghiul de vedere din care e rezolvată problema și nu ineditul soluției. „*Faptul că, de obicei, oamenii de știință nu chestionează sau nu dezbat legitimitatea unei anumite probleme sau soluții - subliniază Kuhn - ne îndeamnă să presupunem că cel puțin intuitiv ei cunosc răspunsul*”²⁷. Cunoașterea apare, în acest proces, ca efortul de a ordona, problematiza, simplifica și vedea în moduri diferite lucrurile. În acest proces, rațiunea căutării unor noi informații nu constă atât în acumularea de noi date, ci în moduri diferite de a le interpreta.

Ipoteza științifică, ca soluție anticipativă a unei probleme, își are, aici, rolul său bine determinat. „*Cel care se străduiește să rezolve o problemă definită de cunoașterea și tehnica existentă - aprecia Kuhn - nu caută pur și simplu la întâmplare. El știe ce vrea să obțină, astfel încât își proiectează instrumentele și își ordonează ideile în mod corespunzător. Noutatea, noua*

²⁵ Thomas S. Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1976, p. 39

²⁶ *Ibidem*, p. 79

²⁷ *Ibidem*, p. 90

descoperire poate surveni numai în măsura în care anticipările sale se dovedesc greșite”²⁸. Noutatea i se arată numai aceluia „care știe cu precizie la ce să se aștepte”, spune Kuhn. „Inițial, numai anticipatul și obișnuitul sunt remarcate...”²⁹. Ideea lui Kuhn, Feyerabend o consideră ca fiind **ambiguă** (atât descriptivă, cât și prescriptivă), în timp ce Toulmin, negând existența celor două faze ale științei („normală” și „revoluționară”), menționa că revoluțiile științifice nu sunt evenimente rare sau momente de discontinuitate „dramatică”, ci numai „incongruențe conceptuale” între generații succesive de practicieni³⁰.

Această funcționare a ipotezelor pe temeiul „referențialului științific” explică pentru ce socio-umanul a ajuns astăzi la rezultate atât de puțin relevante în domeniul teoriei, în pofida uriașei acumulări de date pe planul empiric. În măsura în care asimilarea unei paradigme este un semn al maturității în dezvoltarea unei științe și întrucât acest domeniu nu posedă încă, o asemenea paradigmă, ci numai elemente nearticulate, multe din eforturile teoretice ale sociologilor apar lipsite de relevanță. „În stadiile timpurii de dezvoltare ale oricărei științe - spune Kuhn - când sunt confrunțați cu aceeași clasă de fenomene, dar de obicei nu și cu aceleași fenomene particulare, oameni diferiți le descriu și le interpretează în moduri diferite”³¹.

„În lipsa unei paradigme sau a unui candidat la paradigmă, toate faptele care ar putea avea vreo legătură cu dezvoltarea unei științe au toate șansele să pară la fel de relevante. În consecință, într-o fază inițială, culegerea datelor este o activitate mult mai întâmplătoare decât cea cu care ne-a familiarizat dezvoltarea științifică ulterioară”³².

Evident, o îndoială metodică ce nu desființează cunoașterea ci, dimpotrivă, o (re)construiește, anticipând-o, considerau Good și Hatt, este „un exemplu de scepticism organizat al științei, refuzarea sau acceptarea unei situații lipsite de verificare empirică”³³. Numai ipotetizând asupra realității, numai îndoindu-ne de validitatea unor cunoștințe, putem obține noi date și, în acest sens, fără ipoteze cercetarea nu are obiect, devenind o rătăcire empirică supusă hazardului³⁴. Mai ales

²⁸ *Ibidem*, p. 141

²⁹ *Ibidem*, pp. 108-109

³⁰ Vezi *Criticism and the growth of knowledge*, (eds. Imre Lakatos și Alan Musgrave), Cambridge University Press, 1970

³¹ Thomas Kuhn, *op. cit.*, p. 60

³² *Ibidem*, p. 58

³³ William J. Goode, Paul K. Hatt, *op. cit.*, p. 57

³⁴ *Ibidem*

când în ansamblul științei respective apar probleme științifice noi, care trebuie rezolvate, acestea pot stimula formarea de ipoteze noi³⁵.

În relația dintre problema științifică și ipoteză se manifestă o anumită contradicție: dacă problema sugerează construcția de ipoteze, deci de răspunsuri anticipate, înseamnă că își este sie însăși suficientă pentru a fi rezolvată; presupunând, implicit, o anumită cunoaștere asupra realității, problema (când e corect formulată) conține, implicit, și propria ei soluție. J. Dewey arată că „o problemă bine pusă este ca și rezolvată pe jumătate”, iar Ed. Goblot sublinia că „o întrebare bine pusă e o întrebare la care natura poate să răspundă”. Ori, în acest caz fie că ipoteza nu mai e necesară, fie că problema nu mai poate constitui punctul de plecare a unei ipoteze. Așa cum vom vedea, contradicția este doar aparentă, întrucât, după cum arăta H. Selye „trebuie să existe un echilibru rezonabil între importanța problemei pe care ne-o propunem și probabilitatea soluționării ei”³⁶.

Diferența între o problemă generală și una parțială nu constă, evident, în natura conținutului sau în capacitatea lor de cuprindere ci, în primul rând, în caracterul soluțiilor (răspunsurilor) date: ansamblul teoriei rezolvă problema generală, pe când o parte a teoriei sau o serie de ipoteze ale ei rezolvă o problemă parțială. „Distincția între problema generală și problema parțială permite de a explica în mod rezonabil pentru ce două teorii diferite (adică rezolvând diferit o problemă generală) pot furniza soluții identice uneia și aceleiași probleme parțiale”³⁷. Sublinierea lui Marx, după care „omenirea nu-și pune niciodată decât sarcini pe care le poate rezolva”³⁸, poate fi înțeleasă și în sensul formulării unor probleme care pot fi rezolvate cu ajutorul mijloacelor

³⁵ Pentru așa-numitele discipline „de graniță” sau de „convergență”, apărute ca urmare a faptului că anumite probleme nu pot fi tratate îngust în cadrul unei singure științe, rezolvarea problemelor unei științe cu identitatea separată poate avea loc prin soluționarea problemelor unei științe cu altă identitate. În acest caz, unitatea științei respective se manifestă chiar în diversitatea punctelor de vedere ale disciplinelor convergente care nu contrazic ci, dimpotrivă, completează identitatea ei de conținut. Este cazul sociologiei, știință interdisciplinară, prin excelență.

³⁶ Hans Selye, *De la vis la descoperire. Despre omul de știință*, București, Ed. Medicală, 1968, p. 120

³⁷ *Ibidem*, p. 203

³⁸ „De aceea, omenirea își pune, întotdeauna, numai sarcini pe care le poate rezolva, deoarece la o examinare mai atentă se va constata, întotdeauna, că sarcina însăși se naște numai atunci când condițiile materiale există sau, cel puțin, sunt în proces de devenire” (K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice - Prefață*, în K. Marx - Fr. Engels, *Opere*, vol. 13, București, Ed. Politică, 1962, p. 9)

(ipotezelor, teoriilor) existente și care, în mod clar, nu pot fi decât răspunsuri parțiale la probleme parțiale.

Bibliografie:

1. Baker W. Platt & R.A., *The relation of scientific "hunch" to research*, "Journal Chem. Educational", nr. 8, 1969
2. Bernard Claude, *Introducere în studiul medicinei experimentale*, București, Ed. Științifică, 1958
3. Gonseth F., *Filosofia deschisă*, vol.I-II, Ed. Științifică, București, 1995
4. Goode William J., Hatt Paul K., *Methods in social research*, Mc. Graw-Hill Book. Company, Inc., 1952
5. Joja Crizantema, *Fundamentele logicii cercetării*, în *Probleme de logică*, vol. V, București, Ed. Academiei, 1973
6. Kuhn Thomas S., *Structura revoluțiilor științifice*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1976
7. Marx K., *Contribuții la critica economiei politice - Prefață*, în K. Marx - Fr. Engels, *Opere*, vol. 13, București, Ed. Politică, 1962
8. Piaget J., *Psychologie et epistemologie. Pour une théorie de la connaissance*, Paris, Éditions Gautier, 1970
9. Piaget Jean, *Înțelepciunea și iluziile filosofiei*, București, Ed. Științifică, 1970
10. Popper K.R., *Epistemology without a knowing subject*, în *Logic, Methodology and Philosophy of Science III. Proceedings of the third International Congress for Logic, Methodology and Philosophy of Science*, Amsterdam, North Holland Publishing Company, 1968
11. Selye Hans, *De la vis la descoperire. Despre omul de știință*, București, Ed. Medicală, 1968

Considerații epistemologice asupra feminismului

Bogdan POPOVENIUC*

Calitatea omului de a fi om provine nu din depășirea naturii sale (biologice), nici din „eliberarea” de sub determinările impuse de componenta sa socială și nici din culturalizarea sa unilaterală ci din armonizarea acestor trei elemente eterogene ale sale în persoană. Fiecare individ este atât o ființă biologică cât și una socială precum și una culturală. Și aceste trei personalități ale sale constituie de fapt persoana sa. Ca și în trans-raționala tri-unitate creștină, omul este o persoană unică dar neunitară. În istoria umanității, diferite epoci și diverși gânditori au crezut că au reușit să surprindă esența umană fie în una fie în alta din aceste trei laturi ale sale. Iar cum instrumentul de lucru, de cunoaștere și comunitate era de natură rațională, ca orice instrument de cercetare acesta și-a „construit” (format) propriul obiect, ajungându-se astfel la valorificarea componentei raționale a ființei umane.

Pe de altă parte, nevoia de ordine și simetrie atât la nivelul individului cât și societății păreau asigurate numai de existența (realizării) raționalității unice. „Miracolul inteligibilității” a creat senzația că numai raționalitatea universală este unicul mijloc pertinent de acces la realitate și, prin aceasta, latura superioară a ființei umane. La fel, succesele imense în evoluția civilizației, revoluția tehnică, a întărit și mai mult această convingere în elitismul laturii raționale a omului. Astfel au existat toate premisele teoretice, instrumentale și pragmatice pentru ca prejudecata superiorității și preeminenței rațiunii să se impună decisiv prin epoca modernă.

În același timp însă marile prefaceri ale civilizației umane, apariția noilor structuri economice și de putere, au determinat reconsiderarea paradigmei epistemologice asupra omului, fapt de natură să ducă la apariția perspectivei pragmatice și a celei așa numite „post-moderne” asupra cunoașterii. Dintre aceste prefaceri, cele social-politice, care au dus la recunoașterea egalității femeilor, la apariția în lume a femeii cu drepturi depline, a fost un factor determinant al schimbării de paradigmă culturală

* Lector univ. dr. la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

care a dus în final la apariția post-modernismului. Oare această trecere de la preeminența argumentării la cea a „stilului narativ” nu se datorează apariției în spațiul public al femeilor? Modalitatea competițională a discursului specifică Argumentării în care „victoria” adevărului uneia dintre părți nu poate fi obținută decât prin distrugerea celeilalte a fost înlocuită de mult mai seductiva modalitate Narativă. Dacă urmărirea dominării raționale, precum cea prezentă în argumentare, pare a urma tiparul rolului masculin în luptă, afaceri sau competiții, modalitatea „convingerii”, invitația de a prelua perspectiva naratorului, care stârnește imaginația și sentimentele, pare a urma un tipar al convingerii specific feminin. Paradigma culturală euro-atlantică s-a modificat o dată cu accederea femeilor la un statut politic egal cu al bărbaților. Omenirea și-a îmbogățit mijloacele de acces la inteligibilitate cu noi mijloace puțin valorificate (sau deloc) până atunci.

Din punct de vedere epistemologic se poate considera că paradigma post-modernă a venit în continuarea celei pragmatice. Pragmatismul sparge paradigma clasică a cunoașterii: există un obiect predeterminat care urmează să fie cunoscut, așa cum este el în realitate, prin actul cunoașterii. Cu alte cuvinte, că rezultatul, finalitatea procesului de cunoaștere este un discurs obiectiv despre lucruri.

Primul pas în cadrul acestui proces de distrugere a fundamentului ontologic al cunoașterii a fost făcut de perspectiva criticismului, care ne-a învățat că nu putem ajunge la lucrurile în sine, ci putem cunoaște doar lucrurile *pentru noi*. Ceea ce înseamnă că însăși actul cunoașterii este o *transformare a realității*, un act prin care ne re-prezentăm obiectul cunoașterii în forma posibilităților noastre de cunoaștere. Acesta a fost primul pas în sfărâmarea relației antice între existență și cunoaștere.

Următorul moment l-a constituit concepția pragmatistă. Perspectiva pragmatistă se centrează doar pe actul cunoașterii. O idee este adevărată doar dacă „funcționează”. O idee este făcută adevărată de fapte și de către rezultatele sale. De acum înainte fundamentul ontologic al cunoașterii este pierdut pe vecie. Din păcate, pragmatismul nu și-a format propria gnoseologie. Poate fi aplicat, cu unele rezultate notabile, în câmpul relațiilor și al credințelor umane dar nu în științele naturii. În același timp, el se întemeiază pe presupuziția că selecția naturală s-a asigurat că, în timp, „credințele adevărate” au rămas cele care au funcționat cum trebuie, care ne-au oferit instrumentul potrivit de cunoaștere. Cum arăta Poincaré „ar fi fost

imposibil pentru specia umană să supraviețuiască dacă cunoașterea i-ar fi distorsionat profund și constant realitatea.” Cu alte cuvinte, la baza concepției pragmatice stă o presuposiție ontologică că vor funcționa acele credințe/idei care sunt mai concordante cu adevărata stare de lucruri. Pragmatismul a încercat să își întemeieze teoria cunoașterii în actul înțelegerii, pe *relația* dintre subiect și obiect, dar a eșuat pentru că a încercat să facă abstracție de presuposițiile ontologice.

Paradigma postmodernă a continuat această suposiție a pragmatismului, cunoașterea este doar un discurs, o interpretare și a încercat să construiască o epistemologie mai riguroasă. Din păcate însă, teoria sa a cunoașterii se limitează, ca și cea pragmatică, la spațiul relațiilor umane. Este perfect adevărat, iar aceasta constituie cea mai importantă și de netăgăduit realizare a perspectivei postmoderne, că există diverse posibilități (i.e. sisteme conceptuale) prin intermediul cărora un fenomen, o realitate să poată fi înțeleasă. De asemenea, este adevărat că fiecare societate, fiecare epocă a avut propria modalitate de a vedea și înțelege lumea, dar aceasta neînsemnând că fiecare astfel de sistem sau discurs ar fi în aceeași măsură justificat ca adevărat. În actul cunoașterii, obiectul, fie că este parte a realității fizice sau sociale, are ceva de spus. Nu putem descrie o realitate oricum și în orice manieră decât dacă suntem total indiferenți la ceea ce vrem și cum vrem să cunoaștem. Ontologia cunoașterii presupune trei elemente: subiectul, obiectul și relația dintre ele. Nu putem neglija nici unul dintre ele. Viziunea postmodernă se întemeiază pe suposiția că în discursul cunoașterii obiectul este re-construit (în modalitatea respectivului discurs), pentru simplul motiv că obiectul și cunoașterea sa sunt diferite. Dar dacă cel care face aceasta este preocupat de adevărul cunoașterii sale este obligat să încerce să își construiască discursul cât mai potrivit posibil pentru obiectul său. Raționamentul „fiecăre cunoaștere este un discurs”, prin urmare, „toate discursurile au aceeași valoare de adevăr” este o generalizare nepermisă. Argumentul este falacios: „Pot cunoaște doar în formă discursivă”; „Discursul este altceva decât subiectul său”; „Toate discursurile sunt egal justificate (pentru că ele oricum sunt diferite de subiectele lor).”

Mai mult decât atât, spre deosebire de teoriile sale rivale (tari), teoria postmodernă a cunoașterii nu se poate susține, întemeia pe ea însăși. Odată ce afirmi că orice cunoaștere, orice perspectivă este doar una dintre numeroasele teorii egal posibile, atunci postmodernismul însuși este una dintre ele. Prin urmare, este posibil ca el să fie adevărat sau fals, sau, în

proprii lui termeni: postmodernismul însuși este doar unul dintre multele discursuri, adecvate mai mult sau mai puțin propriului obiect, cunoașterea umană.

Cu toate aceste „lipsuri”^{*}, curentul postmodernist reprezintă un pas înainte, ori, pentru a rămâne în spiritul post-modernismului, o îmbogățire cu o nouă perspectivă asupra ființei umane. El constituie un moment de referință în doborârea „monstrului rațional” în care fusese transformat omul de către epocile anterioare. O încercare de înțelegere a omului în complexitatea existenței sale și de distrugere a paradigmatelor unilaterale asupra sa. El susține necesitatea trecerii de la modelul cunoașterii a „ce” este, la cel al lui „cum” este.

Consider că post-modernismul este cadrul care a făcut posibilă fundamentarea feminismului și ca viziune epistemologică a realității umane asupra „jumătății sale până acum ascunse”. El se încadrează în tendința generală de depășire a *unității unitare* a ființei umane, tendință făcută posibilă, la rândul ei, de către feminismul modern. Feminismul contemporan este, din punct de vedere epistemologic, o formă de manifestare a post-modernismului.

Fără a minimaliza succesul pe care îl reprezintă în planul refacerii demnității umane, schimbările de sub deviza drepturilor omului, ce au vizat egalitatea în plan politico-legislativ a femeilor și bărbaților, din punct de vedere epistemologic, feminismul modern nu a depășit pragul conștientizării propriei existențe. El nu a ajuns la o conștiință de sine. Rezultatul feminismului modern este magistral ilustrat de provocarea Simonei de Beauvoir „dacă vrei să fii egala bărbatului, trebuie să devii bărbat.” Aceasta deoarece, în opinia mea, deși determinată semnificativ de realitatea socio-culturală în care trăiește, inteligibilitatea propriei existențe și conștiința de sine nu se reduce la aceste influențe. Egalitatea politică și în fața legii, măsurile de *political correctness* sunt doar factori exteriori ființei umane, care pentru a avea într-adevăr realitate la nivelul conștiinței trebuie interiorizați și conștientizați; schimbarea trebuie să se producă în interior, în aceeași măsură ca și în exteriorul conștiinței indivizilor. „Nu ne naștem ci devenim oameni”, însemnând că „nu ne naștem bărbați sau femei, decât în parte”. De aceea

* este vorba de lipsuri din perspectiva paradigmei raționalității unice și nicidecum de lipsuri „intrinseci” ale teoriei, deoarece paradigma post-modernă exclude existența unui criteriu

abia paradigma celui de al doilea val feminist, cel contemporan (al dreptului la diferență în condițiile egalității), este cea care construiește o mai bună formulare a problemei feministe. Iar această paradigmă este (în parte) fundamentată în mai largă viziune a gândirii postmoderne, în fapt, ar fi chiar o ramură a sa. Ca și aceasta gândirea feministă s-a focalizat pe destructurarea, deconstrucția și denunțarea pretenției de obiectivitate și universalitate a rațiunii.

Dintre multiplele „centre de restructurare conceptuală și a perspectivei” pe care s-a centrat curentul feminist ne vom referi în cele ce urmează la problema raționalității, cu patru dintre manifestările sale: *universalitatea*, *dualitatea* (X/non-X), *des-truparea* și *des-centrarea*. (Aceasta nu înseamnă că alte probleme cum ar fi contingenta, situarea, responsabilitatea¹, „naturalul” ori puterea, considerate investigații semnificative pentru angajarea epistemologică a feminismului, sunt de neglijat, dar acestea sunt, ca și celelalte enumerate mai sus, doar aspecte particulare în care se manifestă curentul de contestare al universalității obiectivității și supremației rațiunii, iar spațiul acestui articol nu îngăduie dezvoltarea tuturor acestor aspecte deloc secundare.)

Întreaga teorie feministă este, în fapt, bazată pe credința că noi trăim într-o cultură dominată de bărbați și în care bărbații (omul alb occidental!) ar dezvoltat regulile sociale. Principala obiecție împotriva culturii contemporane, a perspectivei feministe, este aceea că această cultură este construită pe valorile raționalismului și obiectivității și că este general acceptat că cunoașterea intuitivă este mai primitivă și, astfel, mai puțin valoroasă decât cea obiectivă și față de modurile obiective de învățare.²

La mijloc se află atât de blamatul acum concept al raționalității împreună cu tendința sa de universalizare. Ori în fond este vorba doar despre un tip de raționalitate. Atâta timp cât se conștientizează acest lucru totul este în regulă, iar lupta merită să fie purtată cu toate armele, în special cele constructive.³ Dar când vorbesc de luptă am în vedere nu distrugerea

absolut de apreciere a oricărui tip de discurs, iar *valorizarea* unei paradigme nu poate fi făcută din perspectiva alteia.

¹ See Lynn Hankinson Nelson, *Feminist Epistemology As and In Practice*

² See M.F. Belenky et al, *Women's way of knowing: The development of self, voice, and mind*. New York: Basic Books, 1986

³ Se poate observa și semnificația (masculină?) pe care o are acest termen de luptă, a lupta înseamnă a se bate cu cineva, a se război, trimite la concurența și incompatibilitatea existențelor alternative.

adversarului, nu situația a două entități contradictorii dintre care numai una poate triumfa, nu lupta ca distrugere, ci lupta ca și creație, lupta pentru existență (!) mai întâi și apoi dezvoltarea și impunerea tipurilor diferite de raționalități.

Iar aceasta nu se face prin promovarea *episteme*-lor totalitare. Orice discurs este o corupere a realității, o interpretare a existenței în proprii termeni și prin aceasta, „dacă epistemologia feminisă e o epistemologie care privilegiază femininul ca opus perspectivei care privilegiază masculinul, atunci acesta nu poate fi scopul feminismului postmodern. Un feminism postmodern va respinge tendințele masculine, ale raționalismului, dar nu va tinde să le înlocuiască cu tendințe feminine. Mai degrabă va lua în considerare că nu există un singur adevăr (masculin) ci mai multe, nici unul nefiind privilegiat prin considerații de gen.”⁴

Un exemplu elocvent al acestei epistemologii totalitare îl constituie procedeul falsei etimologii (practicat pe scară largă și de reprezentanți ai „filosofiei masculine”, cum ar fi Heidegger). Acesta presupune interpretarea forțată a posibilelor/virtualelor rădăcini ale unui concept, în termenii paradigmei de susținut. În dorința de evidențiere a paradigmei masculine a culturii de exemplu, se (poate) susține eronat de exemplu, că până și limba trădează aspirarea și dictatura acestei culturi prin înțelesurile mascate pe care le au termenii. Astfel cuvântul *history*, relevă clar că este vorba de povestea lui (*His-story*) și nu de a ei (*Her-story*). Or proveniența latină (*historia*) a termenului relevă atât lipsa de semnificație a oricărui cuvânt izolat cât și încrâncenarea cu care se dorește evidențierea unei realități oprinatoare, care a existat și există, dar nu obligatoriu în *această formă* și cu *această intensitate*.

Un alt front de luptă al feminismului îl constituie dihotomiile. Se reproșează faptul că raționalismul modern fundează și este format pe dihotomiile absolute: bine-rău, natură-cultură, spiritual-material, 0-1, puternic slab, etc. Ori structura dihotomică este cea care stă la baza existenței conștiente categoriale. Conștiința este în opoziție cu ceea ce nu este ea. Aceste dihotomii nu sunt bune sau rele, ci doar utilizarea lor este bună sau rea. Aceasta nu înseamnă că nu se poate încerca depășirea gândirii duale către una a existenței unice dar neunitare, a unei unități plurale. Accederea la

⁴ Susan Hekman, *Gender and Knowledge. Elements of a Postmodern Feminism*, Polity Press, 1990, p. 9, în Mihaela Miroiu, *Gândul umbrei*, Editura Alternative, 1995, p. 73

existență se poate realiza pe nenumărate căi care nu sunt neapărat masculine sau feminine. Rațiunea este o cale care și-a încercat șansele de peste două mii de ani, este timpul să lase loc raționalităților.⁵

La fel, se omite faptul că majoritatea dihotomiilor incriminate prezintă, așa cum arăta Ilie Pârvu⁶ un termen mediu: pozitiv-neutru-negativ, spirit-formă/structură-materie, inteligibil-imaginativ-sensibil, dominant-recesiv-dominat, necesitate-probabilitate-hazard etc. sau concepțiile filosofice care „înmoaie” starea de contradicție a acestor polarități cum este de exemplu *filosofia recesivității* a lui Mircea Florian, ori *filosofia devenirii întru ființă* a lui Constantin Noica. Sau chiar sistemele logice (și filosofice, deoarece nu avem în vedere doar latura formală) ce depășesc statismul logicii clasice cum ar fi *logica dinamică a contradictoriului* a lui Ștefan Lupașcu ori *neutrosafia* lui Florentin Smarandache.

Lupta împotriva raționalității implică în aceeași măsură lupta împotriva universalității. Pentru că de la Kant (ori Platon?) încoace paradigma care s-a impus a fost aceea că rațiunea nu poate fi decât universală și fiind universală trebuie să fie una. De aceea singurul lucru de făcut este de-construcția „raționalității universale” (ce implică „adevărul unic”, „binele suprem” ș.a.m.d.), lucru pe care l-a încercat și îl încearcă critica post-modernă.

Or în acest caz post-modernismul cade în paradigma pe care pretinde că vrea să o înlocuiască, cea a raportării contradictorii, dihotomice a alternativelor. El este prins în acea „logică a lui Ares”, a disjuncției tari, exclusive (sau...sau...) care nu permite decât un învingător (chiar dacă acum nu mai este atât de evident că este vorba de o raționalitate sau o universalitate, dar monopolul unei viziuni, paradigme ori metode față de altele are, în fond, aceeași semnificație). Or direcția de urmat este, așa cum o arată însăși intenția programatică a post-modernismului, utilizarea unei gândiri slabe, a înmuierii rigorismului, universalismului și unității în direcția pluralității de adevăr. Aceasta presupune întemeierea comprehensiunii pe o

⁵ Spre deosebire de rațiune care implică categorialul, obiectivul, ordinea, raționalitățile cer doar inteligibilitate ele cuprind universul mult mai larg al înțelegerii, domeniu în care rațiunea este doar un strat într-o vastă grădină. (vezi „From Reason to Rationality” în „Human Being in Contemporary Philosophical Conceptions”, Volgograd, 2004)

⁶ în Mihaela Miroiu, *op. cit.*, p. 49

„logică a lui Hermes”, a disjuncției slabe, sau inclusive (sau/și).^{*} Adică nu înlocuirea unei structuri raționale cu alta sau a unui univers cu altul, ci înlocuirea raționalismului cu raționalitățile și universului cu multiversul.^{**} Acest lucru este realizabil în condițiile acceptării faptului că existența *nu* este unitară, deși este *una*. El este realizabil prin deschiderea de la filosofia raționalului spre filosofia inteligibilului. „Să filosofez ca feminist a însemnat, pentru mine, efortul continuu de a-mi disciplina mintea, de a învăța sunetul altor voci decât cele care-mi păreau naturale, de a renunța la nevoia acută de coerență, de a începe conversația fără a ști încotro se va îndrepta, de a tulbura, de a neliniști și de a nu ma încrede în tot ce e clar și evident.”⁷

Aceasta este una din căile de acces la existență, la ceea ce este, la inteligibilitate, dar nu unica și nu suficientă sieși *în* această formă. Pentru a se împlini ea are nevoie să-și construiască și să-și comunice propria raționalitate, să se deschidă către celelalte moduri de acces la existență și de manifestare, către raționalitățile lor. Înseamnă aceasta o nouă supunere, o nouă deformare a acestei existențe originale în termenii raționalului? Nici pe departe. Este vorba despre deschiderea individualului, către universalitatea non-generică, situarea sa în domeniul inteligibilității. „Încât, dacă realitatea este doar un aspect al existenței, iar raționalitatea al inteligibilității, pentru a accede la Filosofie trebuie să ne plasăm mereu în radicalitatea gândului de dincoace de categorial și acategorial, de raționalism și iraționalism, acolo unde *tot ceea ce există este inteligibil...*”⁸

O acuză constantă adusă raționalismului modern, o reprezintă perspectiva acestuia de valorizare a raționalului, echivalat cu umanul și culturalul, în dauna instinctivului echivalat cu animalicul și naturalul. Într-adevăr, conștiința este altceva decât corpul dar aceasta nu înseamnă că acesta nu participă la ea. Corpul nu este doar un adaos al conștiinței, ci o componentă ontologică fundamentală. Conștiința înseamnă experiența unui

^{*} aceste denumiri (tare/slabă) acordate de logicieni celor două tipuri de disjuncție și necesitatea operării cu cea de a doua nu este oare tot un semn al necesității schimbării paradigmei de raționalitate către o raționalitate *mai* feminină, sau androgină?

^{**} expresia îi aparține lui Alexandru Boboc

⁷ Naomi Scheman, *Engenderings: Constructions of Knowledge, Authority and Privilege*, New York and London: Routledge, 1993, p. 244

⁸ Viorel Guliciuc, *Neunitarul Unu. Povestiri despre Universalitatea non-generică a faptului de a fi*, Panciova, Editura Libertatea, 2004, p. 68

eu corporal, unei ființe (și) trupești care este racordată, în mod esențial la lume.

Distincția gen-sex, nu se suprapune nici peste cea cultură-natură și nici peste cea minte-corp. Nu suntem independenți de trupul nostru, cum nu suntem independenți de natura noastră. Biologicul alături de social și cultural este una din laturile care alcătuiesc unul trinitar al persoanei umane. În același timp, rațiunea nu este unica formă de manifestare a conștiinței umane.* A reduce conștiința numai la rațiune ar reprezenta transformarea ființei umane într-un „monstru rațional”, cu atât mai mult cu cât, această caracteristică, departe de a-și impune prezența în istoria omenirii, s-a dovedit de prea multe ori ca inexistentă în multe dintre momentele cheie. Mai mult, rațiunea prin ea însăși nu poate constitui nici „primul motor” și nici energia care a pus și pune în mișcare indivizii și culturile.⁹ Dar, în același timp, nici exagerarea preeminenței componente biologice/anatomice a ființei umane nu este în măsură de a fi un criteriu pertinent pentru acea *differance* care ar sta la baza universalității non-generice a omenirii.

Pericolul de care este pândită abordarea feministă în această privință este aceea de a face tocmai ceea ce respinge: „...cred că a vorbi despre separația dintre gen și sex, a face studii de gen, poate fi productiv și interesant; dar s-ar putea ca această activitate să nu fie decât o altă formă de *somatofobie* și o centrare pe o nouă dihotomie ca manifestare a destrupării.”¹⁰

Concluzionând, epistemologia feministă contemporană, se dovedește a fi fost posibilă în cadrul mai larg al paradigmei post-moderne. Ar fi păcat ca această legătură pe care o are cu post-modernismul să fie contestată *numai* pe considerente de ordin *programatic*, de genul că paradigma feministă nu trebuie să fie în nici un fel legată de hegemonica cultură a bărbatului alb occidental, că acesta trebuie să fie independent de orice intruziune sau influență primită de la acea cultură. În primul rând pentru că ar fi imposibil,

* Studiile din științele cognitive arată că la baza funcționării gândirii s-ar putea să nu se afle nici pe departe limbajul categorial, ci aceasta să aibă cu totul alte mecanisme fundamentale de funcționare, limbajul fiind doar un sistem format ulterior și la suprafața acesteia.

⁹ Așa cum o arată și ipoteza marker-ilor somatici formulată de Antonio Damasio, ce sugerează că raționalitatea rezultă din emoții care sunt originare în sensibilitatea corpului. În alți termeni, că sentimentul/trăirea este un constituint fundamental al gândirii. (vezi Antonio R. Damasio, *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*, Putnam Publishing, 1994)

¹⁰ Mihaela Miroiu, *op. cit.*, p. 69

bărbații și femeile participând fiecare la universalitatea non-generică a omenirii și, în al doilea rând pentru că un asemenea scop programatic este întrucâtva anti-umanist: ca plecând de la existența unei diferențieri anatomice să dorești impunerea unei diferențe totale între indivizii (și culturile) care le prezintă.

Privind feminismul drept un produs al post-modernismului se poate da un răspuns celor, care într-o abordare apropiată de celebra teorie a conspirației ajung să conteste, din perspectivă feministă, însăși fundamentul care a făcut posibil apariția sa. Acesta este cazul, de exemplu, cu temerea lui Nancy Hartsock potrivit căreia, chiar în momentul în care mișcarea feministă și-a formulat propria teorie asupra lumii a apărut incertitudinea asupra posibilității teoretizării lumii. Deși, ea nu suspectează mișcări intelectuale conspirative. Sugerează, totuși că aceste stări de lucruri nu ar fi accidentale.¹¹ În această privință are dreptate deoarece tocmai postmodernismul care a dus la întrebarea asupra posibilității teoretizării lumii ca un întreg, adică mișcarea care a pus sub semnul întrebării existența universalului obiectiv al raționalității a fost cea care a făcut posibilă, în plan epistemologic, punerea cu cea mai mare forță, a problemei feministe.

Se poate considera că feminismul, nu este (și nici nu ar trebui să fie considerat) ca un curent rupt din marele curent cultural al umanității, ci un moment în dezvoltarea conștiinței omului în spiritul apartenenței sale la umanitate. Faptul că au fost necesari atâția ani de cultură și civilizație pentru a se ajunge la conștientizarea acestei stări de lucruri, nu arată decât faptul că drumul conștiinței umane către auto-inteligibilitate este unul greu și complex.

În acest context, situația feminismului din România se prezintă într-o postură deloc privilegiată. Izolarea culturală impusă a României în anii comunismului, apoi greutățile acestei nesfârșite tranziții nu sunt nici pe departe în măsură să contribuie la sensibilizarea societății în această direcție. Experiența acestor 14 ani ne-a arătat cât de greu îi este unui popor să-și recapete demnitatea și conștiința propriei valori după atâția ani de dictatură. Deruta axiologică în care plutește societatea noastră îngreunează accesul la o conștiință profund umanistă și la deschiderea către celălalt. Problemele

¹¹ Nancy Hartsock, *Foucault on Power. A Theory for Women*, in Linda J. Nicholson (ed.), *Feminism-Postmodernism*, Routledge, New York, 1990, p. 158

zilnice nu acordă răgazul necesar încordării gândului și simțirii către înțelegerea celuilalt.

Acest lucru s-a răsfrânt și în cultura noastră, în care cuceririle post-modernismului, ori sunt respinse în bloc ca fiind „excentricități occidentale” ori preluate în cel mai bun caz în forma și nu în fondul lor. De aici și inconștienta, ignorarea sau chiar respingerea înțelegerii interogației feminine, pe de o parte, și negăsirea întotdeauna a mijloacelor potrivite pentru „trezirea la realitatea” secolului al XXI-lea a românilor. Feminismul românesc se confruntă, ca întreaga societate pe diverse alte fronturi, cu necesitatea de a arde etape pentru a ajunge la modul occidental de a pune această problemă sau să-și construiască propriul mod de a pune problema într-o modalitate specifică realității sociale din România. În această privință, opinia mea se înscrie în perspectiva problemei mai ample a culturilor din Europa de est, precum cea a României, care trebuie să își valorifice potențialul și specificitatea pentru a participa la îmbogățirea multi-versului umanității cu o lume culturală proprie, altfel, fiind condamnate la pierderea identității și pasiva adaptare la formele hegemonice ale culturilor mari. Prin urmare, și feminismul românesc în particular, și cel estic, în general, vor trebui să-și găsească propria modalitate de a(-și) crea umanitatea non-generică, următoarea etapă a, nedesăvârșitei încă, umanități **generice**.

Nutresc speranța că această sumară și incompletă trecere în revistă a câtorva dintre problemele epistemologiei feministe poate reprezenta un mărunț pas înainte în marea provocare care este dobândirea de către ființa umană a propriei inteligibilități.

Bibliografie:

1. Belenky, Mary Field, Clinchy, Blythe McVicker, Goldberger, Nancy Rule, Tarule, Jill Mattuck, *Women's way of knowing: The development of self, voice, and mind*. New York: Basic Books, 1986
2. Damasio, Antonio R., *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*, Putnam Publishing, 1994
3. Guliciuc, Viorel, *Neunitarul Unu. Povestiri despre Universalitatea non-generică a faptului de a fi*, Panciova, Editura Libertatea, 2004
4. Hartsock, Nancy, *Foucault on Power. A Theory for Women*, în Nicholson Linda J. (ed.), *Feminism-Postmodernism*, Routledge, New York, 1990
5. Miroiu, Mihaela, *Gândul umbrei*, Editura Alternative, 1995

6. Nelson, Lynn Hankinson, *Feminist Epistemology As and In Practice Online*. Available [HTTP:
<http://www.apa.udel.edu/apa/publications/newsletter/v99n2>](http://www.apa.udel.edu/apa/publications/newsletter/v99n2) (last accessed May 5, 2004)
7. Popoveniuc, Bogdan, „*From Reason to Rationality*” in “Human Being in Contemporary Philosophical Conceptions”, Volgograd, 2004
8. Scheman, Naomi, *Engenderings: Constructions of Knowledge, Authority and Privilege*, New York and London: Routledge, 1993.

Considerații privind conceptul de marketing în administrația publică

Marilena-Oana NEDELEA*

Alexandru NEDELEA**

Abstract

By way of its vision and contents, marketing in the public administration imposes upon public servants a new mode of conduct which implies, in equal measures, receptiveness to the citizens' needs, high ability to adapt to the evolution of society's demands and exigencies, innovative spirit, transparency, reduction of bureaucracy, flexibility in the functioning mechanisms of public institutions, a unitary vision of the activities performed, and a maximum of efficiency, obtained as a result of the genuine orientation of activity towards the real needs of the citizens.

Key words: marketing in the public administration, citizen's needs, communication

I. Conceptul de marketing în administrația publică

Conținutul administrației publice, ca activitate concretă, trebuie investigat în procesul complex al vieții social-economice, pornind de la menirea sa de a **satisface**, rațional și eficient exigențele din ce în ce mai mari ale **cetățenilor**. Instituțiile publice trebuie să fie dinamice, creatoare și să se racordeze operativ la cerințele îndeplinirii obiectivelor urmărite.

În societatea modernă nu există persoană care nu a luat contact cu instituțiile publice și nu a resimțit, direct sau indirect, beneficiile sau exagerările ei (prin supradimensionarea birocrăției și formalismului)¹.

În cazul României, precum și al celorlalte foste țări socialiste se impune realizarea reformei pe baze democratice a administrației publice și asigurarea premiselor necesare integrării europene și în acest domeniu.

Prin optica și conținutul pe care le promovează, marketingul în administrația publică impune funcționarilor un nou **mod de conduită** care

* Lector univ.drd. la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

** Conferențiar univ. dr. la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

¹ Gh. Filip, M. Onofrei, *Elemente de știința administrației*, Ed. Junimea, Iași, 2004

presupune, deopotrivă, **receptivitate față de cerințele cetățenilor**, capacitate înaltă de adaptare la evoluția cerințelor și exigențelor societății, spirit novator, transparentă, reducerea birocrăției, flexibilitate în mecanismul de funcționare a instituțiilor publice, viziune unitară asupra activităților desfășurate și eficiență maximă, obținute ca rezultat al **orientării efective a activităților către nevoile reale ale cetățenilor**.

Conceptul (orientarea) de marketing în administrația publică vizează identificarea, atingerea și cuantificarea nevoilor și dorințelor cetățenilor și satisfacerea acestora de către instituțiile statului². Administrația este o instituție sau complex de instituții profilate pe domenii de activitate, cu o structură funcțională, care trebuie să corespundă cerințelor de a îndeplini sarcini specifice. Instituțiile administrației sunt menite să asigure satisfacerea anumitor interese ale colectivităților umane, cu respectarea drepturilor și libertăților legitime ale membrilor acestora. Cu deosebire, în cazul administrației publice, este avută în vedere satisfacerea unor interese ale colectivităților umane organizate în forme administrative de tip statal, care sunt denumite, adesea, „interese generale”.

Marketingul public reprezintă o nouă concepție, o nouă optică, un nou mod de a gândi relația dintre instituția publică și modul în care acționează.

Evoluția vieții sociale, economice și politice pe plan internațional a condus la dezvoltarea progresivă a unui climat de afaceri ostil resimțit prin diminuarea substanțială a încrederii membrilor societății atât în produsele și serviciile publice furnizate, cât și în modul de lucru al clasicei birocrății.

Consider că una din căile de asanare a stării conflictuale o constituie aplicarea principiilor de marketing în cadrul instituțiilor publice. Viitorul administrației publice trebuie redefinit în cadrul actualei societăți plecând de la **îmbunătățirea imaginii instituției publice**.

Orientarea deschisă și sinceră către rezolvarea problemelor cetățeanului este cheia cu care marketingul instituției publice deschise poarta succesului în cadrul societății din care fac parte.

O instituție a statului care adoptă conceptul de marketing ca filosofie vede în cetățean principala forță conducătoare din spatele activității sale,

² De altfel, din punct de vedere etimologic, cuvântul „administrație” provine de la latinescul „administrare”, care înseamnă „pentru a servi”.

considerând că activitatea organizației respective se justifică numai în măsura în care reușește să satisfacă nevoile cetățenilor.

Astfel, pentru a avea succes în satisfacerea cetățenilor, punctul de plecare logic pentru instituția publică este să identifice ceea ce vor aceștia și apoi să încerce să le îndeplinească într-un mod cât mai eficient.

Orientarea către cetățeni se întâlnește în cazurile în care instituțiile statului sunt preocupate să afle care sunt nevoile cetățenilor din zona lor de circumscripție/competență. În multe cazuri, funcționarii intră într-o rutină care duce la birocrație. Aceasta îi face mai puțin sensibili la nevoile, dorințele cetățenilor care le calcă pragul. De multe ori, funcționarii publici nu reușesc să sesizeze că nevoile populației s-au identificat și că activitățile/procedurile lor clasice nu mai corespund acelor nevoi.

Este necesar ca întregul personal al instituției publice să aibă o mentalitate, o „cultură de marketing” al cărei sens este satisfacerea cetățenilor. Tot ceea ce li se întâmplă acestora și tot ceea ce fac aceștia ar trebui să afecteze deciziile de marketing al instituțiilor statului.

Fiecare funcționar este în măsură să influențeze pozitiv sau negativ percepțiile cetățenilor cu privire la imaginea instituției publice.

Marketingul este o funcție care revine fiecărei angajat. Fiecare contact pe care cetățenii îl au cu activitatea instituției va afecta modul în care se vor raporta la administrația publică. De aceea, într-un fel toți funcționarii publici „fac” marketing: secretarul/secretara care răspunde sau nu la telefon, centralistele care sunt politicoase sau agresive, personalul de la „Relații cu publicul”, gardienii publici, portarul, etc. Toți trebuie să fie perfect informați, amabili, dornici și motivați pentru a veni în ajutorul cetățenilor. Trebuie să comunicați și să vă asigurați că toată lumea înțelege exact obiectivele de marketing ale instituției publice și strategia de urmat.

În fond, administrația publică, respectiv cea a statului, ca activitate concretă, reprezintă un complex de acțiuni prin care autoritățile publice trebuie să asigure satisfacerea intereselor colectivităților umane (publice), inclusiv prin folosirea, în caz de necesitate, a prerogativelor (atribuțiilor) de putere publică.

II. Mediul de marketing

Analiza administrației presupune, ca o condiție preliminară, cercetarea mediului în care este integrată aceasta, cu atât mai mult cu cât

relația este reciprocă: mediul determină administrația, iar aceasta influențează mediul.

Structura și etica cetățenilor, nivelul de dezvoltare economică, politică și culturală își pun amprenta în mod decisiv asupra formelor de activitate ale administrației.

Orice administrare este, în mod determinat, influențată de mediul social.

Activitatea administrativă trebuie abordată din perspectiva realităților sociale, cu accentuarea dimensiunii ecologice a acestei activități.

2.1. Mediul demografic

Administrația publică trebuie să se adapteze cerințelor populației, deoarece, în mod necesar, ea se află în slujba cetățeanului. În acest scop, sunt utilizate studii statistice despre colectivitățile umane.

Cercetările în domeniul demografiei permit elaborarea unor documentații utile privind organizarea administrativă a teritoriului, mișcările populației, nivelul urbanizării.

În plus, pentru adaptarea administrației la cerințele populației se impune cunoașterea și luarea în considerare a diversității populației și a nivelului său socio-cultural. Astfel, activitatea administrativă dintr-un mediu rural este diferită de cea din mediul urban, după cum pentru administrația dintr-o țară unde crește mortalitatea se pune problema îmbunătățirii asistenței categoriilor de persoane afectate mai mult. Comparativ, pentru administrația dintr-o zonă unde există populație de altă naționalitate și limbă trebuie să rezolve probleme specifice, care nu există într-un stat cu populație omogenă.

2.2. Mediul cultural

Instituțiile publice ale căror activitate este orientată către cetățean (orientare de marketing) trebuie să se adapteze specificului și nivelului cultural al populației provenind din medii diferite și să faciliteze, în acest mod o mai bună comunicare între cetățean și operatorul administrativ.

III. Comunicarea între instituție publică și cetățeni

3.1. Comunicarea publică

Autoritățile publice trebuie ca, prin întreaga lor activitate să urmărească satisfacerea interesului general al populației. De aceea, instituțiile publice trebuie să se apropie de membrii colectivităților locale și să mențină un contact permanent cu aceștia. În acest sens, administrația publică trebuie să comunice, să fie deschisă dialogului, să respecte și să ia în considerare cetățeanul.

Instituțiile publice recurg la comunicare în cadrul acțiunilor întreprinse sau al relațiilor pe care le stabilesc.

Comunicarea externă contribuie la notorietatea și imaginea organizației din sectorul public în exterior. Ea îndeplinește funcția de promovare a instituției statului față de cetățeni, colectivități locale, parteneri, mass-media, alte organizații precum și orice altă persoană sau structură cu care aceasta vine în contact.

Nu se poate face abstracție sub nici o formă de impactul comunităților externe asupra funcționarilor publici ai instituției administrative.

Comunicarea publică reprezintă forma de comunicare ce însoțește activitatea instituțiilor publice în vederea satisfacerii interesului general. Mesajele transmise cuprind informații de utilitate publică. Astfel, comunicarea publică trebuie să facă cunoscute cetățenilor existența organizațiilor din sectorul public, modul de funcționare și atribuțiile acestora, legalitatea și oportunitatea deciziilor adoptate. Totodată, prin comunicarea publică se urmărește cunoașterea nevoilor și dorințelor populației pentru ca instituțiile publice, prin rolul și atribuțiile pe care le dețin, să vină în întâmpinarea acestora realizând astfel un interes general. De altfel, aceasta reprezintă fundamentul opticii de marketing în administrația publică.

În prezent, pe plan mondial, se poate vedea foarte clar că domeniul specific al comunicării se structurează din ce în ce mai bine în sectorul public³.

³ M. Messenger , *La Communication publique en pratique*, Editions d' Organisation, Paris, 1995, p. 5

Comunicării publice îi revine rolul de a convinge că prin politicile instituționale realizate, precum și prin deciziile publice adoptate se urmărește un interes general, obținându-se astfel adeziunea cetățenilor.

Cetățeanul trebuie să fie informat cu privire la existența și modul de funcționare a serviciilor publice, trebuie ascultat când își exprimă nemulțumirea, trebuie să-i fie luate în considerare dorințele și nevoile.

În literatura de specialitate întâlnim următoarele categorii de comunicare publică⁴:

- comunicarea instituției prezidențiale;
- comunicarea guvernamentală: a Guvernului, ministerelor și celorlalte structuri subordonate Guvernului;
- comunicarea parlamentară;
- comunicarea organismelor publice, altele decât cele incluse în cadrul comunicării guvernamentale, precum și a întreprinderilor de interes public;
- comunicarea colectivităților teritoriale.

De exemplu, în cazul instituțiilor publice locale, comunicarea publică are următoarele forme:

- obligația instituțiilor publice de a pune la dispoziția cetățenilor informațiile de interes local;
- prezentarea și *promovarea serviciilor publice* oferite de colectivitățile locale;
- *promovarea instituțiilor publice* locale și a colectivităților teritoriale.

Cetățenii vin în contact cu instituțiile publice locale și ca urmare trebuie să știe cum se adresează pentru satisfacerea unui interes legitim, ce documente trebuie să completeze, ce proceduri trebuie să urmeze. Instituțiilor publice locale le revin obligația de a pune la dispoziția publicului informații cu caracter practic de natură să facă cunoscute cetățenilor regulile pe care trebuie să le respecte în demersurile lor, să înlesnească accesul acestora în raport cu serviciile publice locale⁵.

Utilizarea excesivă a *tehnicilor publicitare* – specifică îndeosebi sectorului comercial, trebuie privită cu prudență atunci când ne referim la comunicarea asupra serviciilor publice. Instituțiile publice nu-și pot pune în

⁴ A. Marterean, *Communication publique teritoriale*, Les editions de C.N.F.P.T., Paris, 1996, p. 33

⁵ F. Coman-Kund, *Politica de comunicare externă a colectivităților locale*, Editura Economică, București, 2000, p. 52

valoare realizările în aceleași condiții în care o societate comercială prezintă un produs oarecare⁶. Pentru a argumenta această idee trebuie avute în vedere următoarele aspecte:

- de regulă între prestatorii de servicii publice nu se creează un climat concurențial specific domeniului privat;
- prin organizarea și funcționarea serviciilor publice nu se urmărește în mod prioritar obținerea de profit, ci satisfacerea în bune condiții a unui interes general.

Referitor la *comunicarea instituției publice* se pot pune următoarele întrebări:

- Cum poate fi sensibilizat fiecare locuitor astfel încât să vadă eficacitatea echipei din cadrul organizației administrative ?
- Cum se poate comunica și informa cât mai transparent cu populația și cu mass-media?
- Cum se poate ameliora în ansamblu imaginea administrației publice și a funcționarului public?

O relație deschisă de parteneriat va ușura fluxul de informații în ambele sensuri. Inițiatorul acestor relații trebuie să fie instituția administrativă, care are obligația să caute modelele cele mai eficiente și specifice pentru realizarea acestui feed-back și pentru cunoașterea resurselor locale.

Buna funcționare a comunicațiilor facilitează administrarea și controlul proceselor de prestare, a operațiilor din care se compun diferitele procese și are un impact puternic asupra comportamentului funcționarilor publici, a eficienței și oportunității în interacțiunile cu cele mai diverse categorii de cetățeni.

Prin *comunicațiile interne* rațional argumentate și funcționale, personalul este în mod continuu, în permanență informat despre tot ceea ce se întâmplă în cadrul instituției administrative, despre diversele oportunități ale căror realizare contribuie la atingerea obiectivelor de marketing. Comunicațiile interne joacă deci, un rol important și pe linia instruirii și a motivării personalului, contribuind în acest fel la realizarea calității

⁶ P. Zemor, *Communication publique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1995, p. 20

prestațiilor și la o mai deplină satisfacere a nevoilor și exigențelor cetățenilor⁷.

Instituțiile publice pot recurge la o paletă largă de tehnici și mijloace de comunicare precum: publicații, broșuri specializate, afișaj, canale de televiziune, presă, afișaj.

Unele organizații din sectorul public concep și editează publicații ce au rolul de a informa cu privire la deciziile adoptate, modul de organizare și funcționare a serviciilor publice.

În categoria publicațiilor instituționale intră atât publicațiile periodice care tratează domenii diverse din viața colectivității (de tipul revistelor, al jurnalelor), cât și broșuri specializate ce apar în anumite ocazii, tratând o anumită problemă sau un domeniu restrâns de activitate (de exemplu Buletine ale Primăriei).

Publicațiile instituționale pot aborda o temă diversă precum: oportunitatea unor lucrări publice, rolul și atribuțiile instituțiilor publice, existența și modul de funcționare a serviciilor publice oferite cetățenilor, evenimente (instituționale, culturale sau sportive).

3.2. Comunicarea între funcționarul public și cetățean

Liderii din administrația publică trebuie să acorde o atenție deosebită antrenării funcționarilor publici în facilitarea comunicării dintre aceștia și cetățeni. În acest sens, putem identifica următoarele sarcini:

- diagnosticarea problemelor;
- culegerea, verificarea și diseminarea informațiilor;
- transmiterea rezultatelor evaluării informațiilor;
- rezolvarea conflictelor.

În vederea realizării acestor sarcini, pot fi avute în vedere următoarele căi de rezolvare:

- ascultarea activă;
- stimularea autoanalizării problemelor;
- controlul tonului vocii;
- cultivarea înțelegerii și toleranței;
- detensionarea atmosferei.

⁷ A. Vorzak (coord.), Al. Nedelea, ș.a., *Marketingul serviciilor*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, p. 94

Felul în care un funcționar public scrie și comunică, timbrul vocii acestuia, felul în care își alege cuvintele și tonul comunicării sale scrise îi poate consolida sau distruge cariera. Cu cât sunt mai mari progresele tehnologice, cu atât va fi mai necesar ca vocea funcționarului sau reprezentantului instituției publice (primar, prefect, consilier județean, etc.), să poată convinge, să calmeze, să laude și să încurajeze.

Nu se poate vorbi cu adevărat despre o prezență eficace fără o voce cultivată. Felul în care funcționarul public comunică cu ceilalți (cetățeni, colegi, superiori) este aproape tot atât de important ca și contextul mesajului său. Astfel, o scrisoare trebuie scrisă folosindu-se cuvinte adecvate și corect tehnoredactată, pe o hârtie de bună calitate. O conversație trebuie condusă utilizând cuvinte alese, cu o voce plăcută și cu o modulație potrivită situației.

Maniera în care comunică verbal constituie o parte importantă a imaginii și prezenței tale în calitate de reprezentant al administrației publice.

O voce bună și puternică este o adevărată comoară pentru un prefect, primar sau președinte al Consiliului Județean, ea constituind o importantă unealtă socială. Cetățenii te judecă după ceea ce spui și după cum o spui.

O transmitere a mesajului tău, încununată de succes, depinde de:

- un bun timbru vocal;
- folosirea atentă a vocabularului;
- o ținută potrivită în timp ce vorbești;
- limpezimea gândirii.

Sub sloganul „Pregătește-te să fii european”, Primăria municipiului Suceava a declanșat o campanie de informare în legătură cu colectarea și folosirea fondurilor publice la nivel local. Campania face parte din proiectul „Transparență și eficiență bugetară pentru o administrație europeană” din cadrul Programului Phare 2002, Fondul de modernizare pentru dezvoltarea administrației la nivel local. Astfel, la sediul executivului a fost deschis un punct de informare, dotat cu calculator și imprimantă, care oferă cetățenilor informații despre întocmirea și cheltuielile bugetului local, modul de stabilire a impozitelor și taxelor, precum și despre obligațiile contribuabililor, cu exemple concrete de calculare a acestora. Valoarea proiectului se ridică la circa 22.000 euro, iar cetățenii au acces și la un raport actualizat al primarului, privind gradul de execuție bugetară. *„Vrem să obișnuim cetățenii care vin la primărie și au probleme de taxe și impozite să acceseze rapid și edificator informațiile despre situațiile fiscale și financiare pe care le au în*

raport cu executivul”, a declarat edilul șef Ion Lungu. În același scop au fost întocmite 160.000 de pliante, 900 de mape de prezentare și 500 de afișe, ce vor fi împărțite locuitorilor municipiului.

Nu poți să scapi de importanța limbajului propriilor tale gesturi, pentru că el începe din clipa când întâlnești pentru prima oară pe cineva și dai mâna cu el. Iată câteva indicații în acest sens pentru un funcționar public sau un reprezentant al unei instituții administrative (primărie, prefectură, Consiliu Județean, etc.):

- când dai mâna cu cineva , trebuie s-o faci cu fermitate;
- când cineva vorbește, ar trebui să-l asculți cu atenție și să nu te arăți dezinteresat;
- când cineva vorbește, ar trebui să-l privești direct în față și să nu-ți lași privirea să alunece prin cameră;
- când vrei să-ți impui punctul de vedere, trebuie să stai în picioare, cât mai drept și să pari absorbit de problemă;
- cât stai jos, trebuie să-ți ții picioarele liniștite; nu trebuie să-ți tot pui picior peste picior și să tot revii la poziția normală;
- ar trebui să-ți reții neastâmpărul mâinilor și al degetelor. Nu trebuie să bați ritmic în masă⁸.

Comunicarea cu cetățeanul este sarcina de bază a majorității funcționarilor din administrația publică. Să comunice amical, apropiat de cetățean, devine posibil numai dacă este eliminat sau redus stresul din viața cotidiană și dacă *cetățeanul este considerat eficient*. Iar clientul nostru este, nu-i așa, în definitiv, stăpânul nostru!

Relațiile dintre funcționarii administrativi și cetățeni sunt marcate în principal de *comunicare*. Acesta se poate realiza în scris prin petiții greoaie, adesea caricaturizate, adresate autorității, dar, bineînțeles și telefonic sau direct, pe cale orală.

Agresiunea din ambele părți își lasă adesea amprenta pe comunicarea dintre funcționarul public și cetățean.

De exemplu în situația în care funcționarul autorității cu atribuții de a emite aprobare de construcție, respinge cererea pentru extindere la construcția unei case, indicând prevederea legală, poate apare următoarea

⁸ L. Baldrige, *Complete guide to executive managers*, Macmillan Publishing, New York, 1997, p. 51

reacție a solicitantului: „Asta e chiar o nesimțire! Voi, funcționarii, trăiți, de fapt din banii mei. Am să mă plâng la șeful vostru!

După asemenea reproșuri, mai poate avea loc o comunicare rațională? Indiferent ce se întâmplă în continuare, deși e greu de închipuit o continuare a discuției, va rezulta un dialog nesatisfăcător, care va avea influență asupra ambilor interlocutori, chiar și după încheierea sa.

De multe ori, în relația lor cu cetățeanul, funcționarii publici sunt influențați de dispoziția proastă de moment. Aceștia pot avea o stare de spirit necorespunzătoare unei comunicări cu cetățenii, datorită unor cauze diverse precum: o discuție anterioară care i-a enervat, o indicație a șefului, faptul că un alt serviciu nu a pus încă la dispoziție documentele solicitate de respectivul funcționar public.

În aceste cazuri reprezentantului instituției publice i se recomandă următoarea abordare a relației cu cetățenii: înainte de începerea următoarei convorbiri, acesta trebuie să-și spună: „Următorul interlocutor nu are nici o vină că m-am enervat cu cel dinaintea lui”. Din păcate, în multe cazuri reacția este de genul: „Îmi pare de pe acum rău de următorul interlocutor ce va intra aici. Acestuia îi voi arăta eu!” Ca urmare, reacția posibilă a cetățeanului este o plângere împotriva funcționarului public. În concluzie, chiar și atunci când ești în dispoziție proastă, trebuie să încerci să acționezi în mod relaxat și amabil în relația cu cetățenii care apelează la serviciile organizației publice.

Bibliografie

1. Coman–Kund, F., *Politica de comunicare externă a colectivităților locale*, Editura Economică, București, 2000
2. Filip, Gh., Onofrei, M., *Elemente de știința administrației*, Ed. Junimea, Iași, 2004
3. Marterean, A., *Communication publique territoriale*, Les editions de C.N.F.P.T., Paris, 1996
4. Messenger, M., *La Communication publique en pratique*, Editions d'Organisation, Paris, 1995
5. Nedelea, Al., *Marketing în administrația publică*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2006

6. Vorzak, A. (coord.), Nedelea, Al., ș.a., *Marketingul serviciilor*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004
7. Zemor, P., *Communication publique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1995.

Realism și idealism în spațiul britanic al începutului de secol XX

Cătălina Daniela RĂDUCU*

*Our study touches on the essential differences between the idealism and the realism existing in the British thinking scope at the beginning of the 20th century. We focus on what may be rightfully named the “manifest” of the 20th century realism, G.E. Moore’s paper, *The Refutation of Idealism*. We include Moore’s arguments in this paper in order to seize both their philosophic pertinence, in defense of the realist position, and the elegant presentation of these arguments, which we believe to be the best illustration of the analytical approach used in philosophy.*

I. Idealismul britanic

Francis Herbert Bradley, Profesor la Merton College, Oxford, autor al unei metafizici fascinante, de inspirație hegeliană, expusă pe larg în trei lucrări importante: *The Principles of Logic* (1883), *Appearance and Reality* (1893) și *Essays on Truth and Reality* (1914), este o figură specială în istoria filosofiei, mai ales în aceea a filosofiei britanice. Aceasta pentru că el se situează pe o poziție deosebită: se poate afirma, fără a greși, mai mult decât *apartenența* sa la o tradiție (cea hegeliană), *opoziția* sa față de altă tradiție (cea empiristă britanică). În cazul său, ceea ce frapează, și trebuie subliniat, ca un fapt deosebit de important, nu este *conformitatea*, ci *neconformitatea* cu tradiția britanică – empirismul lui Locke, Berkeley, Hume și John Stuart Mill. Este surprinzător pentru toți cei ce studiază filosofia să întâlnească un episod neo-hegelianist în filosofia britanică. Înșiși acest fapt îl îndreptățește pe Bradley să fie mândru de filosofia sa. În *The Principles of Logic*, acesta afirma cu satisfacție originalitatea curentului filosofic pe care îl impusese în filosofia engleză, subliniind faptul că nu știe să mai fi existat undeva (în spațiul englez, desigur), o „școală hegeliană” asemenea celei create de el.¹ În ce privește „școala experienței”, cum batjocoritor o numea, „Bradley

* Cadru didactic asociat la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

¹ Conform R.A. Wollheim, *F.H. Bradley*, în vol. A.J. Ayer, W.C. Kneale, G.E. Paul, *The Revolution in Philosophy*, London, Macmillan, 1957, pp. 12-13

nu numai că era conștient de existența ei, nu numai că era în dezacord cu susținătorii ei, ci simțea pentru aceștia o combinație de toleranță și batjocură.”²

Fără îndoială, opera lui Bradley este extrem de abstractă și de dificil de înțeles, și nu este scopul nostru de a o expune aici, nici măcar în liniile sale generale. Ceea ce ne interesează pe noi este ce anume din doctrina neo-hegeliană a trezit revolta lui Moore.

Bradley inovează, la modul absolut în filosofia britanică, acest lucru este indiscutabil, prin două elemente extrem de importante, „ambele în contradicție flagrantă cu ideile acceptate în spațiul englez: adică, separarea logicii și filosofiei de psihologie și monismul, teoria conform căreia Realitatea este un întreg indivizibil”³. Influența sa este, de aceea, una imposibil de neglijat în filosofia britanică, prin modul (negativ – n.n., C.R.) în care s-au raportat la ea filosofii ce i-au urmat: în mod unanim, aceștia au respins cea de a doua dintre ideile de bază ale lui Bradley.

Separând filosofia și logica de psihologie, Bradley a marcat clar o ruptură față de empirism, identificând, în același timp, ceea ce era, în opinia sa, slab în argumentele empiriștilor: pentru aceștia, sarcina filosofiei, ca studiu al fundamentelor cunoașterii umane, era să urmărească mai întâi originea ideilor, ca, mai apoi, să expună modul în care acestea se combină. În opinia empiriștilor, ideile erau echivalate cu imagini mentale, deci obiectul filosofiei îl reprezentau fenomenele mentale, faptele psihice. Pentru Bradley, în schimb, era imposibil de acceptat că obiectul de studiu al filosofiei poate fi același cu al psihologiei. Dacă ideea – obiectul de studiu al psihologului – este un fapt particular, specific, psihic, *Ideea* - obiectul de studiu al filosofului – este cu necesitate generală: „și, mai mult, dacă ideea studiată de psiholog este ceva natural, aparținând istoriei naturale a minții, ideea studiată de filosof este un produs, rezultatul unei acțiuni, al unui proces la care supunem fenomenele mentale empirice existente în mod obișnuit”⁴.

Această nouă viziune a lui Bradley este importantă, pentru că ea are implicații vitale asupra relației dintre gândire și realitate. Concepția asupra realității oferită de Bradley are ca idee centrală afirmația că nu pot

² *Ibidem*, p. 13

³ *Ibidem*

⁴ *Ibidem*, p. 15

exista evenimente izolate. Astfel, un fapt simplu din lume nu este un fapt simplu din lume, în viziunea monistă, ci un fapt care depinde de un anumit context, de anumite relații pe care le stabilește cu alte fapte din lume, de un spațiu în care există și de un timp în care se desfășoară, fiind legat în mod inseparabil atât de trecutul său, cât și de viitor, dar și de relațiile pe care celelalte fapte din lume, cu care este relaționat, le au cu spațiul în care acestea există, cu trecutul, prezentul și viitorul lor. Astfel, pentru a asigura unicitatea și particularitatea unui fapt sau obiect, ar trebui, atunci când ne raportăm la el, să aducem în discuție toate relațiile obiectului nostru cu toate celelalte obiecte din lume, trecute, prezente și viitoare, actuale sau posibile. Pe scurt, aceasta se rezumă la a introduce în viziunea noastră monismul, împreună cu teoria relațiilor interne care îi este caracteristică. Astfel, doar Totul este real, lucrurile separate nu au existență decât prin acesta; luate izolat ele sunt pure aparențe. Realitatea luată ca tot transcende diferențele, care nu au existență decât cu titlu de reprezentări. La nivel logic, această concepție se traduce mai întâi prin afirmarea caracterului predicativ al judecății, și deci al propoziției, de asemenea. Subiectul și predicatul nu sunt decât idei și numai împreună ele constituie propoziția, care este atribuită realității.

Prin urmare, Realitatea este unicul subiect autentic, propozițiile nu sunt decât predicate. Diverse afirmații idealiste exprimă această concepție într-o manieră deosebit de clară: „Realitatea nedefinită este subiectul general și masa totală a judecăților este predicatul”⁵ sau „subiectul este o idee, și judecata este conjuncția a două idei, și este realitatea prezentă calificată printr-o idee”⁶. Logica neo-hegeliană de-realizează, dacă se poate spune așa, subiectul și predicatul, așa cum apar ele în propoziție; ea de-realizează în mod egal relațiile. Pentru idealști, relațiile sunt produse ale spiritului. Singura relație care posedă o oarecare realitate este relația dintre întreg și părțile sale. O astfel de relație este un caz particular al relației dintre identitate și diferență, care redă distincția fundamentală dintre Realitate și aparențe. Și Bradley este celebru mai ales prin viguroasa negare a realității relațiilor.

Mai mult, în opinia idealștilor, a emite judecăți despre fapte, a lega cumva propozițiile de faptele particulare, ar însemna să violentăm

⁵ Conform Jean-Gerard Rossi, *La philosophie analytique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1989, p. 28

⁶ *Ibidem*, p. 28

faptele: pentru că judecata disecă faptul; să luăm un exemplu trivial: a spune despre o clădire că este gri, ar însemna să separăm clădirea de culoarea ei: însă în Realitate (așa cum o văd idealiștii) ele sunt inseparabile, și atunci judecata nu este conformă cu realitatea. În cuvintele lui Bradley: „A presupune că analiza nu înseamnă alterare reprezintă o superstiție foarte comună și extrem de distructivă.”⁷

Idealiiști recunosc diversitatea; ceea ce refuză ei să recunoască este independența faptelor din lume, de reflecție. Altfel spus, atunci când începem să reflectăm, de exemplu, asupra culorii gri a clădirii noastre, separăm clădirea de culoarea gri și orice am face noi de acum încolo, ele vor rămâne veșnic și iremediabil separate. Concluzia este una de-a dreptul tragică, în ce privește experiența: experiența, privită astfel, constă într-o multitudine de părți mici și diferite și dacă vom încerca să legăm din nou clădirea de culoarea ei, spunând „Clădirea este gri”, vom emite o propoziție falsă: pentru că, în reflecție, noi deja le-am separat pe cele două, și ele nu mai pot apărea în vorbire împreună.

Despre doctrina relațiilor interne, despre felul cum o combate Russell și despre doctrina relațiilor externe pe care Russell o va dezvolta ca reacție vom trata pe larg la momentul potrivit. Însă un lucru este de reținut, din cele expuse mai sus: dacă nu ne este permis să separăm un obiect de o proprietate pe care acesta ar avea-o la un moment dat, atunci nu ne putem permite să separăm evenimentul respectiv de nici un alt eveniment ce ar avea loc în orice altă parte și la orice alt moment. Cu alte cuvinte, „dacă vrem să vorbim despre ceva anume, trebuie să vorbim despre orice.”⁸ Astfel, concepția lui Bradley conține propria ei negație.

În opinia lui Bradley, pentru a nu greși, trebuie nu doar să abordăm altfel lucrurile decât s-a făcut în tradiția empiristă, trebuie să purcedem la o adevărată reconstrucție a gândirii, în acord cu noua imagine despre realitate elaborată de metafizica neo-hegeliană. Astfel, această reconstrucție a gândirii, dacă este să aibă succes în a ne elibera de erorile ce ne invadează modul obișnuit de a gândi, trebuie realizată în *două etape necesare*⁹. În prima etapă, *trebuie să încetăm complet de a mai considera că lumea constă din diferite obiecte independente*, între

⁷ F.H. Bradley, *The Principles of Logic*, 2nd ed., London, 1922, vol. 1, p. 95, *Apud* R.A. Wollheim, *op. cit.*, p. 18

⁸ R.A. Wollheim, *op. cit.*, p. 20

⁹ *Ibidem*, pp. 21-22

care se instituie anumite relații, dar care ar putea întreține altfel de relații cu alte obiecte, fără ca nimic în natura lor să se schimbe. Aceasta echivalează cu *abandonarea completă și voit irecuperabilă a simțului comun*, însă nu echivalează cu anihilarea totală a relațiilor și a obiectelor. De aceea, *al doilea pas* este necesar în reconstrucția pe care o operează idealismul: *existența tuturor acestor relații*, așa cum este ea văzută de simțul comun, este negată la un nivel primar și *este afirmată la un nivel superior*; realitatea lor este salvată la nivelul mai mult sau mai puțin obscur *al Absolutului*. Astfel, viziunea asupra lumii dezvoltată de neo-hegelianismul britanic este una în care lumea este un sistem necesar (asemeni unei opere de artă – de exemplu, unei sculpturi - , în care luate separat, părțile componente nu pot da seamă de valoarea estetică a întregului) care este o creație a unui Spirit absolut, și numai în și prin acesta își capătă dreptul la existență (și aici putem face o echivalență cu opera unui artist care apare extrem de rar ca rezultat al unei inspirații geniale).

II. Respingerea idealismului: George Edward Moore

Luăm acum în atenție ceea ce se poate numi „manifestul” realismului secolului al XX-lea, lucrarea lui G.E. Moore, *The Refutation of Idealism*. În lucrarea *A Hundred Years of Philosophy*, John Passmore spune despre aceasta: „Importanța aceluși eseu pentru mișcarea realistă cu greu poate fi supraestimată, chiar dacă Moore, cel mai sever critic pentru el însuși, avea să scrie (1922) că «îmi pare acum atât confuză, cât și plină de foarte multe greșeli incalificabile.» Dar este istoric importantă din alt motiv: este primul exemplu al acelei proceduri filosofice minuțioase, cu distincții grijulii între aspecte, cu insistența că *aceasta*, nu *aceea*, este adevărata problemă – în timp ce *aceasta* și *aceea* au fost considerate formulări alternative ale aceleiași probleme – care avea să constituie stilul filosofic distinctiv al lui Moore, exercitând, astfel, o influență considerabilă asupra succesorilor săi, mai ales la Cambridge.”¹⁰

Ne este utilă, în acest moment, o prezentare îndeaproape a argumentelor utilizate de Moore în această lucrare, pentru a observa atât relevanța lor filosofică, în apărarea poziției realiste, cât și eleganta

¹⁰*Ibidem*, p. 207

expunere a argumentelor, ce reprezintă, în opinia noastră, cea mai bună ilustrare a metodei analitice puse la lucru, în filosofie.

Încă din primele rânduri ale lucrării, Moore își manifestă intenția de a contesta, cu argumente perfect valide din punct de vedere logic, teza idealistă conform căreia universul este spiritual. Încă de la început Moore expune, în mod ironic, principalele aserțiuni ale idealismului modern referitoare la spiritualitatea realității. Vorbind despre această „spiritualitate”, din ceea ce susțin idealiștii, spune Moore, pot fi deduse două lucruri: 1. că *universul este foarte diferit de ceea ce pare a fi*, și 2. că *acesta are un număr mare de proprietăți pe care, în realitate, nu pare să le aibă*: „Scaunele și mesele și munții *par a fi* foarte diferite de noi; dar, atunci când se declară că întregul univers este spiritual, cu siguranță se afirmă că ele sunt mult mai asemănătoare nouă decât am putea crede. (...) ...când [idealistul] declară că acestea sunt *spirituale*, el intenționează să exprime prin acest termen un număr foarte mare de proprietăți diferite. Când se pretinde că întreg universul este spiritual, nu se are în vedere doar faptul că el este, într-un anumit sens, *conștient*, ci că posedă ceea ce noi recunoaștem în noi înșine ca fiind cea mai înaltă formă de conștiință. Că este inteligent; că are un scop; că nu este mecanic; toate aceste lucruri diferite sunt asertate în mod comun despre univers. (...) Când spunem că [universul] este spiritual, intenționăm să spunem că are un număr de calități excepționale, diferite de orice altă calitate pe care am putea-o atribui în mod comun stelelor sau planetelor sau ceștilor sau farfuriilor.”¹¹

Desigur Moore nu rămâne doar la stadiul acesta, în care ironizează afirmația de bază a idealismului. El își propune să ofere contra-argumente care să desființeze întregul sistem filosofic idealist. Și cum, dacă se pretinde a fi un sistem, acesta trebuie să aibă proprietatea coerenței, din punct de vedere logic, lui Moore îi este extrem de ușor să aleagă nu să respingă *toate* argumentele filosofice, ci doar *unul* dintre ele. Având în vedere că argumentele, într-o doctrină de orice fel, în cazul nostru, filosofică, sunt legate într-un sistem complex prin operatorul logic al conjuncției, pentru a respinge întregul sistem, avem nevoie să respingem doar o singură afirmație a sistemului. Este ceea ce își propune și Moore: „Dacă pot respinge o singură propoziție ce reprezintă un pas esențial și

¹¹ G.E. Moore, *Respingerea idealismului în Mind*, New Series, Vol. 12, No. 48 (October 1903), pp. 433-453. Disponibil la www.fair-use.org

important în toate argumentele Idealismului, atunci, oricât de puternic ar fi restul argumentelor, voi dovedi că idealistii nu au *nici un temei* pentru concluzia lor.”¹²

Cu modestie, Moore admite că nu își propune să spună ceva despre univers, așa cum este el, și astfel lucrarea sa, din acest punct de vedere, este neinteresantă. „Modestul” său scop, în această lucrare este, spune el, să trateze un subiect în privința căruia „nu numai idealistii, dar și toți filosofii și psihologii s-au aflat în eroare, și din a cărui abordare eronată au inferat (valid sau nu) concluziile lor cele mai importante și surprinzătoare.”¹³ Dacă se va dovedi că are dreptate, pe parcursul tratării acestui subiect, atunci, cu siguranță, „va rezulta că cele mai importante doctrine ale filosofiei – senzaționalismul, agnosticismul și idealismul împreună – nu au (...) o fundamentare mai solidă decât supoziția că o himeră locuiește pe lună (s.n. – C.R.).”¹⁴

Supoziția pe care o contestă Moore este o afirmație „trivială”, în opinia sa, dar în același timp, pe cât de ambiguă este, pe atât de larg a fost susținută până la el. Este vorba despre banala dar puternic susținută afirmație a filosofiei: „*esse est percipi*” („a exista înseamnă a fi perceput” – n.n., C.R.), pe care el o consideră esențială idealismului subiectiv.

Ceea ce vrea Moore să demonstreze este, simplu, că *esse* nu poate fi *percipi*. Și, pentru aceasta, el procedează, desigur, la analiza fiecăruia dintre termenii afirmației. Pentru început, se referă la ultimul dintre aceștia: desigur, el nu intenționează să trivializeze, considerând că *percipi* s-ar referi exclusiv la *senzație*, după cum nici idealistii nu fac această reducere. Dimpotrivă, demnitatea acestui postulat vine din faptul că, în cazul idealismului, *percipi* se referă la *gândire*. Moore le recunoaște idealistilor meritul de a fi făcut distincția dintre *senzație* și *gândire*, însă insistă asupra faptului că aceste două tipuri de activități mentale au ceva în comun: anume faptul că sunt, ambele, modalități de a experimenta. Și astfel: „orice ar vrea să spună *esse* este *percipi*, afirmă *măcar* că orice ar exista, este *experimentat*. (...) căci dacă nu ar fi experimentat deloc, nu ar putea fi nici obiect al gândirii, nici al simțurilor.”¹⁵ Moore recomandă ca, în cele ce urmează, să considerăm că *percipi* poate fi înțeles prin referința

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ *Ibidem*

lui la ceea ce este comun senzației și gândirii. Una dintre cele mai recente afirmații idealiste îi oferă filosofului nostru ocazia să-și exerseze geniul analitic: într-un articol publicat în *International Journal of Ethics*, Taylor afirma că: „ceea ce face [orice lucru] real nu poate fi nimic altceva decât prezența sa ca un aspect inseparabil al unei *experiențe sensibile*.” Or, ceea ce își propune Moore să arate este că: „ceea ce face un lucru real, în *nici un caz nu poate fi prezența sa ca aspect inseparabil al unei experiențe sensibile* (s.n. – C.R.).”

Lăsând pentru moment de o parte termenul în discuție, Moore se va apleca asupra copulei din *esse* este *percipi*. Ce vrea să spună acest *este*? Cu siguranță nu se vrea să postuleze identitatea de sens dintre *esse* și *percipi*, pentru că, dacă ar face acest lucru, nu ar mai avea demnitatea unei afirmații filosofice și ar fi, în plus, „o definiție extrem de proastă”, spune Moore. Atunci, copula trebuie să aibă un alt înțeles: orice s-ar înțelege prin *esse*, acesta nu este, desigur, identic cu *percipi*. Se află însă într-o relație atât de strânsă cu *percipi*, încât orice lucru din lumea aceasta ar avea *esse*, cu siguranță ar avea proprietatea de a fi *percipi*, adică de a fi experimentat. Argumentul lui Moore este, în acest punct, atât de rafinat, încât devine din ce în ce mai greu de urmărit, ceea ce însă, nu îl face mai puțin fascinant: *esse est percipi* „asertează o conexiune necesară între *esse*, pe de o parte, și *percipi*, pe de alta; aceste două cuvinte denotând fiecare un termen distinct, și *esse* denotând un termen în care cel denotat de *percipi* nu este inclus.”¹⁶ Astfel, propoziția care afirmă că *esse* este *percipi* ar fi una sintetică. Eroarea pe care o fac idealistii constă în aceea că extind puterea acestei relații la gradul de necesitate: *ceea ce este experimentat, este în mod necesar astfel*, adică obiectul experienței este de neconceput în afara subiectului. Idealistii văd, în opinia lui Moore, în această afirmație, un adevăr necesar, care nu poate fi exprimat, crede el, decât printr-o propoziție analitică, printr-o tautologie: „Ceea ce sugerez eu este că idealistii susțin această doctrină particulară privitoare la relația subiect-obiect în experiență, deoarece cred că ea reprezintă un adevăr analitic în sensul restrâns în care este demonstrată doar de principiul non-contradicției.”¹⁷

¹⁶ *Ibidem*

¹⁷ *Ibidem*

Ceea ce susține Moore aici este că idealiștii nu reușesc să vadă că cele două, subiectul și obiectul experienței, sunt *distincte*, că sunt *două*, și nu unul singur, că nu formează un *întreg organic*, așa cum pretind ei. Idealismul pretinde că cele două sunt distincte, dar că, în același timp, nu sunt distincte, că ele formează o „unitate organică”: însă, formând o astfel de unitate nici unul dintre cele două lucruri distincte nu ar fi ceea ce este, în afara relației lui cu celălalt. A le considera ca existând separat, în afara relației, ar însemna să se săvârșească o „*abstracție ilegală*”. Acesta este punctul cheie în care lovește Moore, dar va fi meritul lui Russell de a-l dezvolta, discuta amplu și desființa, oferind și soluția în *The Principles of Mathematics: doctrina relațiilor interne* (căreia acesta îi va opune pe aceea a *relațiilor externe*), atât de fascinantă, ca exercițiu spiritual, dar atât de falsă, în opinia lui Moore. Principiul „unităților organice” este folosit de către idealiști pentru a afirma că de fiecare dată când se încearcă a se spune ceva despre ceea ce este o parte a unei unități organice, ceea ce se spune nu poate fi adevărat decât referitor la întreg: „...acest principiu, departe de a fi un adevăr util, este în mod necesar fals. Căci, dacă întregul *poate*, adică *trebuie*, să fie substituit în toate propozițiile, și în toate sensurile, atunci acest lucru se întâmplă numai din cauză că întregul este identic cu partea.”¹⁸ Ceea ce este, desigur, fals, dar nu i-a împiedicat pe idealiști să își afirme dreptul (desigur, într-un discurs mai obscur) ca atunci când admit o distincție, să o și nege: principiul unităților organice, ca și acela al analizei și sintezei combinate, este folosit în principal pentru a apăra practica de susținere a două propoziții contradictorii, în același timp, oricând acest lucru pare convenabil.

Ironic, desigur, Moore formulează aici o sentință, care este menită să marcheze ruptura de idealism, și să afirme realismul pe care l-au dezvoltat împreună, el și Russell: „În această privință, ca și în altele, cel mai mare serviciu pe care l-a făcut Hegel filosofiei constă în a numi și transforma în principiu un tip de eroare de care, așa cum arată experiența, filosofii, împreună cu restul omenirii, au devenit dependenți.”¹⁹

Analiza pe care o face în continuare este exemplară, prin claritate logică și relevanță: întrebându-se ce este o senzație, Moore distinge trei elemente implicate în proces: obiectul care generează senzația, subiectul

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ *Ibidem*

care este conștient de senzație, și senzația. Precizarea pe care filosoful nostru o face este una de maximă importanță și reprezintă *esența realismului său*: existența obiectului trebuie deosebită de existența senzației, obiectul este *independent*, prin aceasta, de subiectul care îl percepe, și continuă să existe și după ce el nu mai este perceput de către subiect. Avem de ales, spune Moore, între trei posibilități: să admitem fie că numai obiectul există (pentru această soluție optează *materialismul* – n.n. C.R.), fie că numai „conștiința” există (alegerea aceasta fiind a *idealiștilor* – n.n. C.R.), fie că ambele există (opțiunea realismului – n.n., C.R.).

Întrebându-se care dintre alternative trebuie aleasă, în urma argumentării solide pe care a oferit-o până în acest moment, Moore răspunde că nu există decât un răspuns ce poate fi dat în mod universal la această întrebare: acela că ambele, atât subiectul, cât și obiectul senzației (și al cunoașterii, ne permitem să generalizăm – n.n., C.R.) există, că acestea sunt distincte și că distincția dintre ele este aceea dintre „cunoașterea unui lucru” și „obiectul cunoscut”, adică distincția dintre „spirit” și „materie”. Poate părea un truism, un fapt banal, o afirmație de bun simț. Tocmai prin curajul de a afirma aceste lucruri aparținând „bunului simț” sau „simțului comun”, dar și prin forța spirituală de a le fundamenta filosofic, au fost și rămân atât de importanți în filosofie Russell și Moore. Într-o epocă dominată de idealism, ei au fost capabili nu numai să ofere, ci să impună o alternativă atât de puternică la idealismul neo-hegelian: *realismul*.

Greșeala fundamentală pe care idealiștii o făceau era aceea că refuzau să accepte existența unei lumi exterioare, independente de subiectul care ar fi putut-o percepe sau nu. Negând existența materiei, în afara percepției pe care am avea-o noi asupra ei, susține Moore, trebuie să contestăm însăși experiența noastră referitoare la materie și suntem astfel obligați să contestăm orice altceva. Astfel, Moore crede că unica alternativă la acceptarea existenței lumii exterioare este scepticismul extrem, ceea ce este echivalent cu a susține că nimic nu există. Și atunci, împreună cu toate scenariile posibile, cade și pretinsa alternativă pe care o oferă idealismul și care susține că *doar Spiritul* (deci, *ceva* – n.n., C.R.) *există*. În cuvintele lui Moore, aceasta nu e cu nimic mai acceptabilă,

fiind „la fel de nefundamentată precum cea mai grosolană dintre superstiții.”

Bibliografie:

1. Ayer, A.J., *Russell and Moore: The Analytical Heritage*, London, George Allen & Unwin, 1972
2. Moore, G.E., *Proof of an External World*, în *Proceedings of the British Academy*, reprinted in Thomas Baldwin (ed.), *G.E. Moore: Selected Writings*, Routledge, London, 1993
3. Moore, G.E., *Some Main Problems of Philosophy*, London, George Allen & Unwin, 1953
4. Moore, G.E.: *Philosophical Papers*, Macmillan, New York, 1959
5. Moore, G.E., *Respingerea idealismului în Mind*, New Series, Vol. 12, No. 48 (October 1903). Disponibil la www.fair-use.org
6. Wollheim, R.A., *F.H. Bradley*, în vol. A.J. Ayer, W.C. Kneale, G.E. Paul, *The Revolution in Philosophy*, London, Macmillan, 1957
7. Rossi Jean-Gerard, *La philosophie analytique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1989.

Sociolingvistica. Bilingvismul. Reperete teoretice

Voica RADU*

Sociolingvistica este o disciplină științifică relativ nouă, apărută în Statele Unite ale Americii în anul 1960, în urma cercetărilor făcute în domeniul lingvisticii și antropologiei culturale între care există o strânsă legătură, relație consemnată prin tradiția creată de Fr. Boas și E. Sapir.

Termenul de **sociolingvistică** a fost utilizat prima dată de Heaver C. Currie în 1952, cunoscând o răspândire mai largă abia după 1962, datorită comunicării lui W. Bright și A.K. Romanujan la cel de-al IX-lea **Congres internațional al lingviștilor** și consolidat prin apariția celor două antologii: *Sociolinguistics* (Bright, 1966), editată W. Bright și *Explorations in Sociolinguistics* (Lieberson, 1966), antologie editată de Stanley Lieberson.

Sociolingvistica își propune să studieze limba în contextul său social pornind de la limbajul concret.

Ca studiu interdisciplinar, **sociolingvistica** reflectă raportul de implicație reciprocă dintre **lingvistică** și **sociologie**. Existența unui asemenea raport este în strânsă legătură cu dublul aspect al actului **lingvistic**: fapt de interacțiune între indivizi și, totodată, manifestare coordonată a unor elemente lingvistice.

Sociolingvistica este, prin excelență, un studiu al variației lingvistice... Ea urmărește să demonstreze, pe de o parte, că așa-numita variație liberă postulată de structuraliști este, în realitate, o variație condiționată și, pe de altă parte, că această variație are caracter sistematic, este modelabilă¹. Variația lingvistică ajunge să constituie obiectul însuși al acestei discipline.

E. Coșeriu preciza că, din punct de vedere lingvistic, *este oportun să limităm sociologia la stadiul varietății și variației limbajului în relație cu structura socială a comunităților lingvistice².*

Această nouă orientare în lingvistică - sociolingvistica - este știința care se ocupă de cercetarea relațiilor dintre limbă și societate, astfel că

* Lector univ. dr. la Universitatea Aurel Vlaicu din Arad

¹ Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 15

² Eugeniu, Coșeriu, *Introducere în lingvistică*, Editura Echinoc, 1995, p. 20

Fishmann o numește *sociologie a limbii* (*Sociology of language*) plecând de la ideea că societatea este un concept mai larg decât limba³. Totuși să distingem între sociologia limbii și sociolingvistică - două discipline diferite între care există relații de interdependență, dar care se deosebesc prin faptul că:

- **sociologia limbii** studiază societatea (fenomenele sociale) luând în considerare limba în ansamblu său diferite fenomene lingvistice, pentru că altfel are de înfruntat riscul de a-i rămâne neînțelese sau neexplicate aspecte ale vieții sociale⁴;
- **sociolingvistica** studiază, propriu-zis, limba și ar ajunge la cercetări sociologice numai atunci când nu poate să explice un fenomen lingvistic (de orice fel) încât dacă îl raportează la un fenomen social (din nou de orice fel), fie pe linii cauzale, fie pe linii funcționale (de interdependență, interacțiune, corelație, covarianță etc.)⁵.

Așadar, sociolingvistica are ca finalitate explicarea diversității lingvistice, care este căutată în sfera structurilor sociale, limba și societatea fiind văzute ca două structuri cu organizare proprie, iar raporturile dintre ele sunt modelabile.

Constituirea și recunoașterea oficială a **sociolingvisticii** ca disciplină cu statut propriu s-a petrecut mai întâi în SUA, deoarece contrastul dintre lingvistica tradițională și o serie de tendințe și discipline colaterale, consacrate studierii aspectelor limbajului neglijate, s-a dovedit mai puternic în America de Nord decât pe continentul european.

Cu privire la studiul actual al **sociolingvisticii**, părerile specialiștilor sunt încă împărțite. Unii lingviști, tot mai puțini la număr, refuză să o considere disciplină cu statut propriu. Alții, dimpotrivă, apreciază că sociolingvistica modernă se află astăzi în plină evoluție, urmând un drum ascendent. Conform unei a treia poziții, după o perioadă de glorie în care ar fi fost la modă (între anii 1965-1980), **sociolingvistica** s-ar afla într-un impas, pentru a cărui depășire trebuie căutate perspective și abordări noi.

În delimitarea precisă a obiectului sociolingvisticii apar unele deosebiri între cercetări, unele interpretări personale, explicabile datorită interesului manifestat față de unul sau altul din multiplele aspecte ale

³ Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistică. Orientări actuale*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 9.

⁴ Traian Herseni, *Sociologia limbii*, București, Editura Științifică, 1975, p. 14

corelației limbă-societate. De exemplu, pentru sociologi prezintă interes folosirea metodelor lingvisticii în propria lor știință, pe când lingviștii caută să folosească datele sociale în analiza lingvistică.

Obiectul sociolingvisticii îl constituie **studiul limbii** văzută ca parte integrantă a culturii și a vieții sociale, incluzând deci *orice aspect sau folosire a limbii care se corelează funcțiilor sale culturale și sociale*⁶. În studiul domeniului amintit sunt implicate și alte științe: etnografia, antropologia, psihologia socială etc. Ar fi greșită concluzia că **sociolingvistica** este **lingvistica** văzută dintr-un unghi social. Limba este, prin esența ei, un fenomen social, aspectul social fiind, deci, un element constitutiv al limbii și nu un simplu unghi de vedere asupra ei.

Studiul limbii ca parte integrantă a culturii și a vieții sociale, constituie **obiectul sociolingvisticii**. În cadrul sociolingvisticii actuale se constată trei direcții principale de cercetare:

a) **la nivelul vorbirii (parole)** - se analizează comportamentul lingvistic al indivizilor în cadrul comunității sociale, în care aceștia acționează ca vorbitori și se evaluează variabilele de natură socio-antropologică prezente în acest comportament;

b) **la nivelul comunității de vorbire** - se examinează stratificarea verbală, verticală și orizontală și variațiilor care o caracterizează. (Este nivelul studiului așa-numitelor situații de contact **lingvistic, bilingvism și multilingvism**, diglosie etc);

c) **la nivelul sistemelor lingvistice** analizate în calitate de sisteme semiotice centrale ale procesului de comunicare⁷.

Sociolingvistica apare ca o completare necesară a **lingvisticii** prin introducerea factorilor sociali în analiza **lingvisticii**.

Principalele probleme⁸ care alcătuiesc sfera de preocupări ale sociolingvisticii sunt:

- situația lingvistică și tipologia sa în comunitatea cercetată;
- raportul dintre limba standard și variantele non-standard, iar legat de acesta - sensul variației lingvistice din comunicare, într-o comunitate dată;
- clasificarea funcțională și descrierea variantelor lingvistice ca sisteme

⁵ *Ibidem*, p. 14

⁶ J. Lyons, *New Horizons in Linguistics*, apud Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *op. cit.*, p. 10

⁷ Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *op. cit.*, pp. 35-36

⁸ Marina Ciolac, *Sociolingvistică școlară*, București, Editura ALL, 1997, p. 16

și/sau subsisteme în cadrul repertoriilor verbale complexe ale
comunicațiilor;

- constituirea și propagarea variantei standard;
- limbi și variante lingvistice în contact; bidialectism, bilingvism și plurilingvism, diglosie etc;
- atitudini, credințe etnoculturale și reacții metalingvistice ale subiecților vorbitori;
- schimbarea lingvistică în curs de desfășurare;
- comunicarea verbală în diferite contexte situaționale și sociale, raportată la norma sociolingvistică din comunitatea dată;
- planificarea lingvistică, standardizarea și modernizarea variantei standard;
- educația lingvistică și socializarea copiilor proveniți din medii socioculturale distincte etc.

Joshua A. Fishman a repartizat preocupările sociolingvisticii în două mari sfere:

- a) **microsociolingvistica** - axată pe aspectele interacțiunii verbale la nivelul comportamentului lui individual;
- b) **macrosociolingvistica** - interesată de comunicarea verbală la un nivel mai înalt de generalizare⁹.

După W. Bright, **diversitatea** este conceptul-cheie al **sociolingvisticii** care trebuie să aibă în vedere nu numai diversitatea **lingvisticii**, ci și elementul care asigură **unitatea** unui grup, deosebindu-l de celelalte. Ea trebuie să studieze atât covariația pozitivă a limbii cu grupul social, cât și procesul complementar: **uniformizarea** care stă la baza constituirii oricărei comunități **lingvistice**.

Sociolingvistica reprezintă un domeniu specific de cercetare, distinct atât de sociologie, cât și de lingvistică, dar în același timp, ea presupune conlucrarea între aceste două discipline¹⁰.

Noțiunea de **comunitate lingvistică** este fundamentală în **sociolingvistică**. *Comunitățile lingvistice au fost considerate fie zone culturale, în strânsă legătură cu zonele comerciale și de trafic, fie drept mici grupuri urbane, fie drept grupuri imigrate¹¹.*

⁹ Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *op. cit.*, pp. 21-22.

¹⁰ *Ibidem*, p. 16

¹¹ *Ibidem*, p. 17

J.J. Gumperz afirmă că noțiunea de **comunitate lingvistică** definește *orice colectivitate umană căreia îi este caracteristică interacțiunea regulată și frecventă dintre membrii ei, prin intermediul unui corpus comun de semne verbale și care se distinge de colectivități similare prin diferențe semnificative în folosirea limbii*¹². Există atât comunități monolingvistice, cât și comunități bi sau multilingve.

Variația lingvistică reprezintă un aspect major al preocupărilor în domeniul **sociolingvisticii**. Variațiile pot fi urmărite atât la nivel individual, cât și la nivelul comunităților lingvistice. Indivizii se disting între ei după modul în care utilizează limba; acest mod variază în decursul timpului. Pentru a desemna inventarul deprinderilor verbale ale unui individ într-o anumită perioadă a vieții sale, se utilizează noțiunea de **idiolect**. Se poate spune că, în decursul vieții, un individ folosește mai multe **idiolecte**. Mobilitatea **idiolectelor** este determinată de aspecte legate de biografia vorbitorului (educație, profesie etc), cât și de procesul propriu-zis al interacțiunii verbale, care presupune contactul între **idiolecte**. Ultimul aspect l-a determinat pe R. Jakobson să afirme că noțiunea de idiolect reprezintă, într-o anumită măsură, o ficțiune înșelătoare: fiecare individ tinde să-și adapteze, conștient sau nu, propria manieră de exprimare la aceea a interlocutorilor săi, așa încât interferența dintre **idiolecte** este continuă. După expresia lui Jakobson, în limbă nu există *proprietate privată, totul este socializat*¹³.

Așa cum precizează E. Haugen (*Haugen*, 1971, p. 9-10), trecerea de la **idiolect** la **sociolect** reflectă trecerea de la psihologie la sociologie. Spre deosebire de **idiolect**, care are caracter strict individual, **sociolectul** constituie unitatea de bază, recunoscută la nivelul comunității lingvistice. **Sociolectul** este un cod minimal, uniform, definit prin ansamblul trăsăturilor comune ale idiolectelor membrilor unei anumite comunități și nerecunoscute în vorbirea membrilor altor comunități. Sociolingvistica urmărește constituirea sociolectelor, formele acestora și modul lor de funcționare.

Dacă adoptăm termenul **varietate** ca desemnare neutră, indicând orice **tip de limbă**, **idiolectul** denumește varietăți individuale, dialectul - varietăți regionale, iar **sociolectul** - varietăți sociale.¹⁴

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*

¹⁴ *Ibidem*, p. 18

În cele ce urmează, vom urmări **observarea** direcției **la nivelul comunității de vorbire**, adică a situațiilor de **contact lingvistic**, a **bilingvismului** și a **multilingvismului**.

Contactul lingvistic poate fi definit doar dacă luăm în discuție două sau mai multe limbi între care se stabilește o relație prin intermediul unei sau unor persoane. Două sau mai multe limbi se află în **contact** dacă sunt folosite alternativ de către aceleași persoane; indivizii care folosesc limba constituie, așadar, **locusul** contactului.

Folosirea alternativă a două limbi se numește **bilingvism**, iar persoanele implicate în acest proces, **bilingve**. Practica folosirii alternative a trei sau mai multor limbi va fi numită **multilingvism**, iar persoanele implicate - **multilingve**. **Fenomenele de interferență** sunt cazurile de abatere de la normele unei limbi sau ale celeilalte care apar în vorbirea bilingvilor ca urmare a stăpânirii mai multor limbi de către aceștia, adică în urma contactului dintre limbi¹⁵.

Interferența, *efect specific al contactului lingvistic*¹⁶ a fost analizată în detaliu de U. Weinreich, care o definește ca abatere de la normele uneia dintre limbile folosite într-o comunitate bilingvă (sau multilingvă) sub influența normelor celeilalte (sau a celorlalte limbi). Interferența este unul dintre aspectele procesului de difuziune culturală și de aculturație.

Trăsături ale bilingvismului

Către sociolingvistică au condus și unele dintre cercetările de bilingvism. J. Fishman definește bilingvismul drept competența în două limbi înrudite sau nu din punct de vedere genealogic¹⁷.

Bilingvismul este un fenomen complex. Se spune că o persoană bilingvă întrebuințează două limbi la același nivel. În realitate, aceste persoane bilingve prezintă foarte rar un echilibru între cele două limbi pe care le vorbesc.

Există mai multe forme de **bilingvism**. Unii se exprimă la fel de bine în ambele limbi, iar alții vorbesc una din cele două limbi cu un pronunțat

¹⁵ Uriel Weinreich, *Contact lingvistic și contact sociocultural*, apud Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *op. cit.*, p. 40

¹⁶ Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *op. cit.*, p. 24

¹⁷ J.A. Fishman, *Sociolinguistics. A Brief Introduction*, Rowley, Moss, 1971, p. 5

accent străin. Unii citesc foarte bine în ambele limbi, alții doar într-una singură. Unii pot să scrie într-o limbă, dar nu pot vorbi decât în cealaltă.

În multe comunități, fiecare limbă este specializată funcțional (ea este utilizată pentru discutarea anumitor subiecte, în anumite scopuri și de către anumite persoane).

Se spune despre bilingvi că *stabilesce punți între comunitățile verbale*. Unii cercetători au ajuns până la a-i asemăna cu **omul marginal** de care vorbesc sociologii¹⁸

Bilingvii reprezintă *comunități punte* (Ch. Hockett), cu rolul de a media relația dintre comunitățile propriu-zise¹⁹.

Nu există motive a priori care să fi determinat restrângerea definiției comunităților lingvistice la acelea în care toți membri vorbesc aceeași limbă. Bilingvismul sau multilingvismul se consideră că reprezintă mai degrabă regula, și nu excepția, în societăți foarte diferite, incluzând elita urbană rusă din secolul al XIX-lea, grupările la putere ale multor națiuni asiatice și africane moderne, grupurile americane imigrante și multe altele.

De fapt și Weinreich vorbește despre *comunități lingvistice bilingve* când descrie pe vorbitorii de idiș din Europa răsăriteană. Mai mult, din punctul de vedere al funcției sociale, distincția între **bilingvism** și **bidialectalism** nu e, de cele mai multe ori, semnificativă²⁰. Societățile care se schimbă rapid prezintă în mod tipic, tranziția gradată între stilurile de vorbire sau, când comunitatea este bilingvă, o serie de varietăți intermediare, care fac tranziția între extreme. Efectul concret al bilingvismului asupra vorbirii unei persoane variază în funcție de anumiți factori, dintre care câțiva pot fi numiți extralingvistici, deoarece se situează dincolo de diferențele structurale dintre limbi sau chiar de insuficiențele lor lexicale. Ușurința vorbitorului în exprimarea verbală și capacitatea sa de a menține distincte două limbi, relativa competență în fiecare limbă și atitudinea față de acestea, sunt doar câțiva factori extralingvistici relevanți pentru studiul interferenței.

Bilingvismul facilitează însușirea cu succes a altor limbi. Însușirea unei a treia limbi e facilitată dacă se cunoaște a doua limbă. Bilingvii sunt avantajați și din punctul de vedere al gândirii. În multe domenii de

¹⁸ Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistică. Orientări actuale*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 9

¹⁹ *Ibidem*, p. 17

²⁰ *Ibidem*, p. 115

dezvoltare cognitivă precoce, ei progresează mai repede decât persoanele monolingve și sunt mai creativi în competențele lor lingvistice. Bilingvismul facilitează comunicarea cu persoane ce aparțin unor culturi diferite. Persoanele bilingve comunică mult mai ușor, având capacitatea de a depăși barierele culturale și de a stabili relații în societate.

Un potențial avantaj economic este și acela că bilingvii au posibilitatea de a alege între mai multe oferte de muncă. Intreprinderile multilingve au un avantaj competitiv față de cele monolingve.

Europa începutului de secol XXI a devenit un continent din ce în ce mai mult multilingv, din cauza influenței emigranților și refugiaților din întreaga lume.

Potrivit anumitor sondaje recente efectuate, aproximativ jumătate din populația Europei este deja multilingvă și 44% din cetățenii europeni pot comunica într-o altă limbă decât cea maternă.

Bibliografie

1. Ciolac, Marina, *Sociolingvistică școlară*, București, Editura ALL, 1997
2. Coșeriu, Eugeniu, *Introducere în lingvistică*, Editura Echinox, 1995
3. Fishman, J.A., *Sociolinguistics. A Brief Introduction*, Rowley, Moss, 1971
4. Herseni, Traian, *Sociologia limbii*, București, Editura Științifică, 1975
5. Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Chițoran, Dumitru, *Sociolingvistică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975.

Limbajul și cunoașterea rațional-discursivă

Adrian VIZITIU*

Utilizarea unui limbaj natural se face vizibilă, în primul rând, prin actul vorbirii. Acest act al vorbirii, înseamnă capacitatea unei persoane de a folosi semnele ce aparțin limbii naturale, cu scopul de a comunica cu alte persoane. Deprinderea și utilizarea limbajului natural nu este o activitate spontană, ci rezultă în urma relaționării cu alte persoane într-un cadru social-istoric determinat. Unii autori, precum Noam Chomsky susțin că utilizarea limbii ar fi o capacitate înnăscută, însă trebuie să ținem cont că apariția primelor semne naturale a fost precedată de utilizarea unor sisteme sonore și a unor prime sisteme semiotice care aveau simplul rol de avertizare și semnalizare. Prin urmare sistemele semiotice, inclusiv semioza, au constituit baza apariției primelor limbi naturale.

Comunicarea realizată înaintea apariției limbii naturale avea neajunsul de a folosi semne care nu dețineau un înțeles constant și autonom. Pe lângă capacitatea acestor semne de semnalizare, există și capacitatea semnelor de a transmite atitudinile agenților comunicării. Funcția expresivă nu are ca rezultat decât conotații emoțional-expresive realizate și asta în cadrul limbajelor naturale, prin existența interjecțiilor. Sistemele semiotice prelingvistice sunt compuse din semne indiciale, urmând ca în cazul limbilor naturale moderne sau a sistemelor semiotice lingvistice, să apară în special simbolurile și semnele convenționale.

Sistemele semiotice post-lingvistice au funcții semantic-descriptive sau funcții sintactic calculatorii. Dezvoltarea biologică în cadrul unei comunități a unei persoane umane nu arată că acesta utilizează primele cuvinte cu funcția de semne sau semnale indicatoare pentru obiecte sau evenimente prezente în mediul său. Putem astfel delimita trei tipuri de sisteme semiotice:

- a) sistemele semiotice prelingvistice;
- b) sistemele semiotice infralingvistice;
- c) sistemele semiotice postlingvistice.

* Cadru didactic asociat la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

Așadar, apariția limbajului implică prezența unui sistem semiotic. Semnele din cadrul acestui sistem semiotic sunt obiecte care produc unui subiect logic o informație despre *altceva* decât obiectul inițial. Posibilitatea realizării semiozei ține de prezența *referentului* sau *denotatului*, și în al doilea rând a sensului sau semnificației iar în al treilea rând trebuie să avem în vedere, prezența interpretului care surprinde semnificația într-o situație comunicativă determinată. Interpretul are rolul și de sistem reflectant. De subliniat, că absența sistemului reflectant duce la imposibilitatea realizării semiozei.

Diada *semnificat – semnificant* în cazul sistemelor lingvistice are o proprietate aparte, și anume că nu există nici o legătură fizică sau causală, ci este una convențională, care se stabilește cultural. Singura limitare care intervine în cazul semiozei unor astfel de semne lingvistice, și am putea spune că și-n cazul celor postlingvistice, sunt restricțiile în alegerea semnelor, numelor, pentru obiectele desemnate. De asemeni tot ca limitare se instaurează și realizabilitatea acestor nume, prezentă în actul vorbirii și distinctibilitatea care limitează aria conexiunilor dintre semne și obiectele desemnate.

Cunoașterea rațional-discursivă utilizează semne lingvistice pentru care între structura semnificantului și obiectul desemnat nu există nici o corespondență. Semnele lingvistice au capacitatea de a se relaționa astfel încât, cu ușurință putem stabili anumite raporturi între concepte sau simboluri.

Cea mai mare parte a acțiunilor noastre au la bază anumite cunoștințe, cunoștințe obținute în procesul atât de complex, specific omului, numit *cunoaștere*. Omul se află într-o dublă calitate de agent și emitent al cunoașterii și de executant/realizator al tuturor acțiunilor care au la bază anumite cunoștințe. Această dublă calitate este însă legată de descoperirea importanței sau puterii folosirii limbajului în raport cu ceilalți și de experiența utilizării semnelor în locul monotoniei utilizării stimulilor din mediul natural.

Cunoașterea este un proces cu ajutorul căruia orice subiect uman poate să rețină anumite informații sau semne provenite din mediul extern sau intern, poate să prelucreze aceste informații cu ajutorul limbajului și să anticipeze producerea unor evenimente, acțiuni sau informații. Dacă ne raportăm la o *acțiune* și dorim să o privim dintr-o perspectivă strict umană,

atunci trebuie să precizăm prezența unui *scop* stabilit prin intermediul conștiinței. *Acțiunea* subiectului cunoscător nu poate fi definită decât ca „o conduită teleologică și valorizatoare”.¹

De altfel, dimensiunea acțională caracterizează și componentele situației de comunicare, situație care se află într-o strânsă legătură cu procesul cunoașterii. Atât *cunoașterea* cât și *comunicarea* sunt concepte acționale, prin urmare ambele suportă cele trei tipuri de analiză: analiza situațională, analiza funcțională și analiza pragmatică. Activitatea practică este condiționată în ultimă instanță de cunoașterea prin reflectare, prin utilizarea conștiinței, de cunoașterea condițiilor și premiselor care stau la baza produselor cunoașterii umane.

Charles Morris în lucrarea „*Foundation of the Theory of Signs*” a arătat că între un limbaj și acțiune între semn și evenimentele lumii există o strânsă interdependență în sensul că universul obiectiv este exprimat (cunoscut) de către agentul uman prin anumite structuri discursive.

Orice efort făcut de subiectul cunoscător cu scopul de a elabora anumite cunoștințe impune prezența unor elemente determinante atât la nivel social cât și la nivel istoric. Pe de o parte, în procesul de formare a cunoștințelor are importanță atât modul în care subiectul cunoscător se raportează la activitățile practice care se derulează la momentul respectiv cât și modul în care comunitatea din care face parte subiectul cunoscător, se raportează la realitatea naturală și socială din care face parte. Agentul care produce și transmite prin limbaj cunoștințe este „dependent” de cunoștințele anterior constituite și de o anumită ierarhie a valorilor.

Conceptul de *cunoaștere*, care trebuie privit în această lucrare dintr-o perspectivă semiotică, poate fi definit mult mai bine dacă analizăm rolul subiectului cunoscător al agentului cunoașterii. Subiectul cunoscător apare într-o triplă ipostază:

1. – agent teoretic;
2. – agent experimentator;
3. – specialist practic.

Atât analiza conceptului de cunoaștere cât și cea a conceptului de subiect cunoscător se face ținând cont în special de cunoașterea științifică. Tripla ipostază sub care apare subiectul cunoscător reprezintă modalitățile de

¹ Cornel Popa, *Teoria cunoașterii: perspectivă semiotico-praxiologică asupra actului cunoașterii*, Ed. Științifică, București, 1972, p. 24

raportare la realitate. Procesul cunoașterii științifice presupune ca subiectul cunoscător să participe în cadrul acestui proces, pe baza datelor provenite din experiență, pe baza datelor experimentale și pe baza datelor teoretice care există conservate la nivelul limbajului. Faptul că între cunoașterea de tip științific și acțiune există o strânsă legătură, este vizibil prin nevoia instrumentării unor experimente care au scopul de a susține teoria sau de a produce modificări este evidentă și în cazul transmiterii cunoștințelor de la un agent cunoscător la altul.

Agentul uman al cunoașterii

Cunoașterea are la bază prezența unor întrebări, iar aceste situații problematice nu pot să apară decât dacă există anumite interese teoretico-constructive situate dincolo de subiectivitatea agentului cunoașterii. Aceste semne prezente la nivelul cunoașterii rațional-discursive sunt substitute ale evenimentelor din lumea obiectivă. Aceste evenimente, situații pot fi situate în trecut sau în viitor extinzându-se și asupra lumii posibilului.

Nu trebuie neglijat faptul că la nivelul cunoașterii rațional-discursive intervin două aspecte: *asertarea* și *adevărul*. Semnele lingvistice reunite în propoziții rețin informații supraindividuale putând avea grade diferite de adevăr.

Una din cele mai importante activități ce înobilează ființa umană este cunoașterea. Indiferent că este vorba de o cunoaștere religioasă sau cunoaștere științifică, mitică ori de alt tip, subiectul uman dovedește o conduită teleologică. Dacă ar fi să ne referim strict la cunoașterea științifică atunci *agentul cunoașterii* devine deopotrivă și un *agent al acțiunii* astfel încât acțiunea *subiectului cunoscător* devine „o conduită teleologică și valorizatoare”²

Legătura indisolubilă între limbaj și cunoaștere este indiscutabilă în sensul că dezvoltarea limbajului conduce la expansiunea permanentă a limitelor cunoașterii, în special a cunoașterii raționale. În prezent, suntem martorii unor transformări calitative și cantitative fără precedent în ceea ce privește cunoașterea, apariția unor noi tipuri de limbaj, care au rolul de a condensa și de a vehicula cunoștințele existente la nivel mondial. Dacă până acum relația știință-metaștiință sau „construcție teoretică – reflecție

² Cornel Popa, *Teoria cunoașterii: perspectivă semiotico-praxiologică asupra actului cunoașterii*, Ed. Științifică, București, 1972, p. 24

epistemologică”³ era dimensionată la nivelul câtorva comunități științifice, acum în era computerelor, dispersia cunoștințelor se face instantaneu și la nivel planetar.

Putem spune astfel că pentru cunoașterea comună, dar și pentru cea rațională, riguroasă apariția acestor mașini are un efect benefic dacă ne referim la colaborarea și transmiterea de cunoștințe. În acest sens există deja numeroase automate de producere a cunoștințelor, cunoștințe care în faza de început a dezvoltării acestui domeniu, aflat la confluența dintre teoria comunicării și teoria computerelor, se află într-o formă incipientă.

Pe parcursul acestei lucrări vom contura principalele modele ale automatelor de producere a cunoștințelor precum și un model propriu rezultat al activității proprii de cercetare. De menționat că în timp ce modelele existente s-au bazat pe contribuția lingviștilor și analiștilor programatori, modelul propus de noi rezultă prin suprapunerea cunoștințelor de logică formală și cu cele ale specialiștilor din teoria programării.

Din perspectiva subiectului cunoscător putem spune că în momentul în care elaborează cunoștințe se află într-o situație praxiologică. Dezvoltarea cunoașterii se bazează în primul rând pe această situație ce are o anumită logică a acțiunii, în al doilea rând pe anumite cunoștințe anterioare dar și pe o ierarhie a valorilor. Dacă ar fi să comparăm rolul deținut de subiectul cunoscător și cel pe care computerul l-ar avea am putea lesne observa că acestea din urmă nu ar fi capabil să se situeze într-o situație praxiologică și nici să dispună de o ierarhie a valorilor cel puțin până acum, la nivelul de dezvoltare a *soft*-ului a *hard*-ului.

Prin urmare computerul în cadrul procesului numit *cunoaștere* nu poate să dețină decât rolul unui instrument care folosește la expandarea rezultatelor cunoașterii. Speranța unei autonomii a mașinilor de calcul în producerea de cunoștințe este destul de îndepărtată.

Bibliografie:

1. Chisolm, R.M., *The Foundations of knowing*, University of Minnesota Press, Mineapolis, 1982
2. Chowdhury, Gobinda G., *Library Trends*, vol. 48, No. 1, Summer 1999

³ Ilie Pârnu, *Premise pentru o perspectivă în teoria științelor în Interdisciplinaritatea în știința contemporană*, Ed. Politică, București, p. 171

3. Culler, Jonathan, *Saussure*, Fontana, Londra, 1976
4. Davis, Steven, *Pragmatics: A reader*, Oxford University Press. New York, 1991
5. Dempsey, L., Heery, R., *Metadata: A current view of practice and issues*. Journal of Documentation, 54 (2), 1998
6. Davidson, Donald, Harman, Gilbert, *Semantics of Natural Language*, Reidel, Dordrecht, 1972
7. Lehrer, Keith, *Theory of knowledge*, Routledge, London, 1990
8. Marcus, Solomon, *Tipuri de înțelegere în cunoașterea contemporană*, în: *Cartea interferențelor*, ed. Ștefan Berceanu, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1985.
9. Moisil, Grigore C., *Elemente de logică matematică în teoria mulțimilor*, Ed. Științifică, 1968
10. Pap, Arthur, *Semantics and Necessary Truth. An inquiry into Analytical Philosophy*, New Heaven & London Yale University Press, 1966, XX
11. Polanyi, Michael, *Personal Knowledge: Toward a Post – Critical Philosophy*, New York: Harper & Row, 1964
12. Popa, Cornel, *Teoria cunoașterii*, Editura Științifică, București, 1972
13. Raghavan, V. V., Deogun, J. S., Sever, H., *Introduction (to the issue on knowledge discovery and data mining)*. Journal of the American Society for Information Science, 49 (5), 1998
14. Ruesch, J., Kees, W., *Nonverbal communication*, Berkeley, University of California Press, 1956
15. Schaff, Adam, *Langage et connaissance*, Edition Antropos, Paris, 1969
16. Whorf, B.L., *Language, thought and culture*, An Arbor the University of Michigan Press, 1992.

Considerații privind activitatea de marketing în biblioteci

Alexandru NEDELEA*

Oana Marilena NEDELEA**

I. Conceptul de marketing de bibliotecă

Marketingul de bibliotecă trebuie abordat în relație directă cu marketingul organizațiilor non-profit, marketingul serviciilor și marketingul cultural având cu acestea numeroase elemente comune.

Această activitate presupune buna cunoaștere atât a instituției, cât și a consumatorului (în acest caz, a utilizatorului).

În literatura de specialitate, **marketingul bibliotecilor** a apărut ca o specializare a marketingului general, ca variantă a marketingului non-profit și implicit al celui cultural.

Marketingul presupune satisfacerea nevoilor consumatorului. Scopul activității de marketing este de a-l cunoaște și a-l înțelege pe client atât de bine, încât produsul sau serviciul să se potrivească cu nevoile sale și să se vândă singur.

Orientarea spre marketing duce la schimbare și ameliorare, marketingul fiind un factor transformator și de **adaptare a ofertei documentare la nevoile utilizatorilor**.

În ansamblul acțiunilor întreprinse pentru modernizarea serviciilor de bibliotecă, introducerea unor elemente de marketing preocupă tot mai mult conducerile acestor instituții, pe bibliotecari și pe utilizatori.

Implementarea marketingului în activitatea bibliotecilor este justificată având în vedere relațiile dintre serviciile unei biblioteci și ansamblul beneficiarilor acesteia ca o „confruntare” dintre o ofertă globală implicând costuri și un set de cereri diferențiate.

Tendința actuală a bibliotecilor este de a-și spori resursele prin introducerea metodelor moderne de marketing, care își găsesc utilitatea mai ales în extinderea ariei de preocupări comerciale ale bibliotecilor. Veniturile

* Conferențiar univ. dr. la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

** Lector univ. drd. la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

rezultate trebuie să se constituie în resurse suplimentare pentru îmbunătățirea activităților în biblioteci, și nu ca o modalitate de limitare și retragere a subvențiilor publice sau a organelor de finanțare.

Bibliotecarul cu optică de marketing se va ocupa de identificarea și atragerea clienților, a persoanelor care vor să folosească informația strânsă în fond.

Adaptarea propriilor servicii și a ofertelor de informație la grupuri de utilizatori definite exact trebuie să fie parte a acestei activități de marketing. Prin dezvoltarea de asemenea strategii, bibliotecile vor înțelege mai bine nevoile și dorințele clienței. Strategiile de marketing trebuie elaborate și adaptate ținând cont de condițiile locale din bibliotecă.

Beneficiile unui program de marketing pentru o bibliotecă pot fi evidente fie în servicii publice îmbunătățite (rezultate ale unei focalizări crescute asupra necesităților și intereselor diferitelor grupuri țintă servite de bibliotecă), fie într-o eficiență crescută în atingerea scopurilor bibliotecii printr-o revizuire sistematică a programului de marketing.

Activitatea de servduție, specifică marketingului serviciilor, în cazul marketingului bibliotecilor pune în relație trei elemente: mijloacele materiale (documentele) sau suporturile fizice (cărți, cataloage, săli, terminale, bănci de date); personalul (bibliotecarul, specialistul în informare și documentare); clientul (utilizatorul).

Pentru serviciile clasice de bibliotecă, contractul se poate încheia la diferite niveluri de realizare a serviciului: accesul la serviciu (intrarea în bibliotecă, dreptul de a utiliza un aparat), realizarea concretă a serviciului (consultare, împrumut, copie) și eventual accesul la anumite informații (cercetare documentară). În cazul bibliotecilor, justificarea plății pentru servicii se sprijină pe investițiile costisitoare, pe costurile de întreținere și de funcționare, în special în informatică, telecomunicații și audio-vizual.

II. Impactul mediul tehnologic asupra activității de marketing a bibliotecii

Bibliotecile au fost atrase de noua tehnologie datorită presiunii prețurilor în creștere, restricțiile bugetare, complexității muncii.

Progresul tehnologic a fost spectaculos, în special în domeniul computerelor, incluzând posibilități de stocare și facilități de regăsire a datelor. Bibliotecile au ajuns repede să vadă în tehnologie un adevărat

panaceu. Deși nici tehnologia nu s-a dovedit a fi salvatoare, cu siguranță este importantă. Aceasta a oferit bibliotecilor posibilități imense de prelucrare a publicațiilor și a devenit un instrument de neprețuit în managementul informațiilor, mai ales în activitățile de regăsire și stocare.

Automatizarea și tehnologia adiacentă permit stocarea unui număr mare de date. În plus, prin telecomunicații și rețele biblioteca are un acces din ce în ce mai mare la bazele de date externe. Tehnologia oferă cel mai puternic instrument în problemele referitoare la utilizarea datelor, stocare, acces, căutare, relaționare și regăsire. În acest mod biblioteca și-a întărit funcția sa de centru informațional, de resursă pentru cercetare.

Noile tehnologii de informare și telecomunicații modifică investițiile bibliotecilor. Cu cât se investește mai mult, cu atât se mărește numărul informațiilor iar serviciile devin mai rapide, ceea ce conduce la creșterea satisfacției clienților.

III. Comportamentul consumatorilor (utilizatorilor)

Utilizatorii abordează cu precădere serviciile legate de împrumut. Majoritatea folosesc accesul liber la raft pentru a-și alege singuri informația dorită. De multe ori, sunt puțini cei care vin direct cu o bibliografie stabilită și doresc doar cărțile din acea listă și nimic altceva. O categorie și mai mică o reprezintă utilizatorii care doresc să consulte cataloagele bibliotecii (alfabetic și sistematic). Acest fapt se datorează în primul rând necunoașterii de către utilizatori a modului de căutare a cărților în catalogul clasic. Modul greoi de căutare în acest tip de catalog este un alt motiv pentru care catalogul nu este utilizat. Este mult mai comod să verifice direct la raft dacă o carte există sau nu, deoarece aranjarea sistematico-alfabetică la raft face acest lucru deosebit de facil, decât să o caute întâi în catalog și după aceea să constate că nu poate fi împrumutată.

Consultarea directă a bibliotecarului este un serviciu la care majoritatea utilizatorilor apelează frecvent. Acest lucru este strict necesar mai ales la început, când utilizatorul se familiarizează cu biblioteca, pentru a i se explica organizarea la raft.

Există însă și utilizatorii grăbiți care pun întrebarea direct bibliotecarului: „, aveți...?”, fără a verifica la raft în prealabil. Deoarece la titlurile solicitate mai des răspunsul se poate da direct, de multe ori utilizatorul nu mai consultă restul fondului bibliotecii dacă acesta este afirmativ sau dacă pe utilizator îl interesează în momentul respectiv strict

acel titlu. Consultarea bibliotecarului se mai face și de către cei care nu știu cum să caute în catalog și doresc să obțină informații despre colecțiile bibliotecii în general.

IV. Politica de produs a bibliotecii

Produsul reprezintă un set de atribute oferite de cel care îl realizează cu scopul satisfacerii nevoilor și dorințelor unui utilizator. Produsele de bibliotecă sunt în general produse documentare, lucrări sau materiale realizate de diverse servicii ale bibliotecilor. Acestea presupun contactul dintre bibliotecar (specialistul în informare și documentare) și utilizator într-o manieră directă și neutră.

Caracteristicile produselor documentare sunt:

- au o formă fizică, sunt materiale, tangibile, fie că este vorba de produse documentare finite (buletinul bibliografic, bibliografiile la cerere), fie că este vorba de produse documentare semifinite (baze de date);
- consumul produselor are loc, de regulă, după producerea acestuia;
- calitatea produselor este mai ușor de evaluat decât cea a serviciilor;
- interacțiunea bibliotecar-utilizator nu este determinantă pentru modul în care utilizatorul apreciază calitatea produsului consumat;
- produsele generează și întrețin serviciile (împrumut, consultare, mesagerie, traducere etc.).

Produse realizate de serviciile de informare:

- 1) Lucrări și materiale bibliografice multiplicat mecanic (rotaprint, xerox, imprimantă), adesea într-o formă nedefinită (pentru uz intern):
 - a) liste de lucrări prezentate într-o anumită expoziție: indici de opere separate ale unui autor, liste de recomandare bibliografică pe diferite teme;
 - b) lucrări bibliografice auxiliare tipărite. Mai importante sunt următoarele:
 - fișele descriptive, tipărite de Biblioteca Națională care se atribuie pe bază de abonament tuturor bibliotecilor, contribuind astfel la asigurarea unității și uniformității descrierilor și clasificării;
 - bibliografii tematice, pe subiecte sau pe autori elaborate de serviciile bibliografice ale marilor biblioteci, cu prilejul unor aniversări, evenimente sau la cererea unor categorii de utilizatori pentru „uzul intern”;
 - buletine de informare bibliografică (Biblioteca Națională editează Buletinul de Informare în Bibliologie);

- aniversări culturale: bibliografii dedicate marilor aniversări ale unei anumite personalități recomandate de UNESCO (editate de Biblioteca Națională);
- cataloage de achiziții (cărți și periodice) din producția editorială străină, editate de Biblioteca Națională, Biblioteca Centrală Universitară București, Biblioteca Academiei Române;
- documentările editate de institute specializate ca INID - Institutul Național de Informare și Documentare;
- publicațiile sau lucrările informative elaborate de biblioteci cu privire la creșterea colecțiilor într-o anumită perioadă (ghiduri, caiete selective, liste de cărți noi, fișiere etc.).

2) Lucrări bibliografice tipărite

a) publicații ale Bibliotecii Naționale:

- Bibliografia Națională Curentă cu seriile: Cărți. Albume. Hărți; Publicații seriale; Publicații oficiale; Teze de doctorat; Note muzicale. Discuri. Casete.
- Catalogul cărților străine intrate în bibliotecile din România.
- Repertoriul cărților străine intrate în bibliotecile din România.
- ABSI - Abstracte în bibliologie și știința informării.
- Biblioteconomie. Culegere de traduceri prelucrate.
- Revista Bibliotecii Naționale.
- Aniversări culturale.
- Cultura în lume.
- Cultura în România.
- Probleme de patologie cărții.

b) bibliografii propriu-zise. Lucrări mari de informare bibliografică, dedicate unui autor, pe teme științifice (ex.: „Bibliografia istorică și literară a lui N. Iorga 1890-1934”, de Barbu Theodorescu).

c) repertoriile bibliografice. Lucrări bibliografice analitice în care se fac precizări cu privire la istoria textului, a cărții (ex.: „Repertoriul manuscriselor de cronici interne, secolele XV-XVIII, privind istoria României”).

d) indici bibliografici și indici de reviste. Lucrări bibliografice referitoare la un autor sau temă (ex.: „Operele lui M. Sadoveanu”), indici de materii, de autori, indici generali de nume proprii, de cuvinte.

e) monografiile bibliografice. Studii asupra unui autor, reviste sau temă în care domină aspectul bibliografic (ex.: „Bibliografia poeziei noastre populare”, de C.T. Niculescu).

3) Cataloage de cărți și periodice, de librării, de edituri și de anticariate.

4) Instrumente de lucru auxiliare informării:

- lista bibliografică (cea mai elementară lucrare bibliografică);
- revistele sau buletinele de bibliografie și documentare, pe specialități sau generale;
- rubricile de critică sau bibliografice ale revistelor de specialitate;
- reviste nebibliografice, de cultură generală sau de specialitate;
- bibliografiile ascunse la sfârșitul capitolelor sau la sfârșitul cărții;
- indicii de nume și localități;
- ghidurile de bibliotecă, muzee, case memoriale;
- almanahurile, anuarele, calendarele.

Metodele de marketing pot interveni în reconsiderarea ofertei de servicii prin îmbunătățirea fișierelor, prin informatizare și automatizare, asociere la servicii naționale și internaționale, concomitent cu utilizarea informației pe grupuri de solicitanți stabiliți prin metode științifice, deoarece biblioteca nu poate deveni supermarket pentru toți și toate. Apare necesară deci nu numai îmbunătățirea ofertei, ci și întreprinderea unor măsuri promoționale de cunoaștere a resurselor bibliotecilor și de atragere a noi grupuri de utilizatori.

Este învechită ideea că instituțiile non-profit nu trebuie să se străduiască să aibă un profit, un venit. Este chiar bine să se obțină un venit cât mai mare, care să participe la îmbunătățirea și lărgirea ofertei de servicii, căci oamenii au de făcut alegeri în privința surselor de informații pe care le folosesc. Dacă bibliotecile vor să supraviețuiască, ele trebuie să-ți vândă serviciile și produsele pe baza unor nevoi și dorințe corect identificate. Pentru a avea succes în marketing bibliotecarii trebuie să aibă produse și servicii superioare care să satisfacă exigențele clienților / utilizatorilor.

V. Politica de preț

Bibliotecile sunt nevoite să caute și să găsească noi metode și strategii care să completeze finanțarea. Serviciile oferite de biblioteci pot fi „comercializate”.

Primul pas spre economia de piață este introducerea serviciilor plătite. Discuții lungi sunt generate de absolutizarea principiului gratuității serviciilor. Tradiția impune o gratuitate deplină a serviciilor, ceea ce nu

înseamnă că nu poate fi îmbunătățită oferta de servicii. Chiar dacă bibliotecile se schimbă, depășind faza tradițională, ele nu pot deveni un simplu serviciu de informare. Biblioteca are un loc aparte ca sursă de informare și spațiu cultural cu virtuți formativ-morale de neocolit. Ideea reduționistă, conform căreia informația este o marfă ca oricare alta, provoacă unele simplificări, dar și periculoase alunecări de la rosturile largi ale bibliotecii de spațiu universal de cultură, cu adresă precisă în acțiunea sa și utilizatori pe măsură.

Trebuie subliniat faptul că nicidecum resursele bibliotecilor nu vor fi asigurate din activități proprii fără a atinge grav funcția fundamentală a instituției cărții și a dreptului cetățeanului la informare gratuită și la cultură.¹

Majoritatea bibliotecilor însă nu percep informația ca pe o marfă, și acest lucru nu este legat numai de gratuitatea serviciilor de bibliotecă. Beneficiarul este pregătit să plătească mulți bani pentru o informație unică. În societatea noastră puține biblioteci posedă asemenea informații. În condițiile pieței este necesar să se culeagă și să se creeze informații care pot deveni marfă. În prezent există multe posibilități pentru biblioteci să se implice în comerțul cu servicii. Devin importanți acei beneficiari care plătesc serviciile de bibliotecă. Îndeosebi acești beneficiari trebuie descoperiți și trebuie aflate interesele lor în ceea ce privește informațiile.

În general, primirea gratuită a informațiilor a fost interpretată de beneficiari ca ceva ce li se cuvine. Dar de multe ori a apărut prejudecata „tot ceea ce este gratuit este fără valoare”.

Mai devreme sau mai târziu se va înțelege că informația trebuie plătită, totuși vor apărea și reacții de tipul: plata informațiilor este imorală... ieri totul era încă bine, comod și gratuit.

Pentru biblioteci în general, costul serviciilor este dat de următoarele elemente:

a) Cheltuieli directe: cheltuieli cu colecțiile și cheltuieli de personal. Aceste cheltuieli sunt legate direct de activitatea bibliotecii. Fără colecții sau personal nu putem vorbi de un produs sau serviciu de bibliotecă.

Cheltuielile cu colecțiile la rândul lor pot fi de două feluri: cheltuieli de achiziție și cheltuielile cu prelucrarea colecțiilor (materiale, obiecte de inventar, soft, mobilier).

¹ E. Vasilescu, *Marketing în biblioteci*, Biblioteca, an 4, nr. 9-10, 1993, p. 26

Cheltuielile cu personalul cuprind atât cheltuielile salariale cât și cheltuielile de deplasare și perfecționare.

b) Cheltuieli indirecte: cheltuieli cu chiria, întreținerea clădirii, întreținerea colecțiilor și alte cheltuieli. Aici trebuie repartizate procentual cheltuielile pe care le suportă instituția, inclusiv o parte din cheltuielile salariale, în raport cu contribuția pe care o au la funcționarea bibliotecii. În general, întregul cost al funcționării bibliotecii este suportat de către statul român, prin bugetul acordat de Ministerului Educației și Cercetării.

A considera că accesul la bibliotecă „nu costă nimic” este extrem de păgubos, atât din punct de vedere al utilizatorului cât și din punct de vedere al personalului din bibliotecă.

VI. Comunicarea - promovarea

În general, prin promovare se înțelege totalitatea acțiunilor, mijloacelor și metodelor utilizate în orientarea, informarea și atragerea într-o cât mai mare măsură a clienților potențiali către punctele de vânzare în vederea satisfacerii cerințelor și dorințelor acestora, precum și asigurarea unei rentabilități ridicate.

În cazul bibliotecilor, promovarea impune două direcții de activitate: cunoașterea satisfacțiilor așteptate de utilizatori și identificarea metodelor prin care mesajul să ajungă la cei vizați.

Cunoașterea satisfacțiilor așteptate de utilizatori se poate face printr-o cercetare de marketing pe bază de chestionar.

Publicitate se poate face pe mai multe căi: prin presa locală cu ocazia anumitor activități cultural-educative, prin revista proprie, postere, fly-ere, prin pagina web, prin panouri de afișaj, prin trimitere de adrese informative către școli, licee etc.

Organizarea unor activități cultural-educative în bibliotecă, realizarea unor acțiuni promoționale la ședințele directorilor, la cercurile pedagogice sau în cadrul altor activități în care participă cadre didactice reprezintă una din metodele cele mai utilizate și de efect.

În ceea ce privește relațiile publice se pot avea în vedere următoarele instrumente de marketing: știrile, comunicatul de presă, conferința de presă, discursurile (directorului bibliotecii), fișierul presei, organizarea unor evenimente etc.

Promovarea personală atât în cadrul programului de bibliotecă, cât și în afara lui, prin anunțare directă a eventualelor noutăți sau informații de interes, este de asemenea o metodă des utilizată.

VII. Planul de marketing al bibliotecii

Planul de marketing din bibliotecă descrie un proces prin care biblioteca încearcă să își cunoască și să își înțeleagă utilizatorii, clienții. Acesta cuprinde următoarele etape:

1. analiza de piață;
2. stabilirea obiectivelor;
3. proiectarea mixului de marketing;
4. proiectarea politicilor (planuri anuale) de marketing;
5. găsirea metodelor de implementare a planului și a criteriilor de evaluare a performanțelor activității de marketing;
6. măsurarea și compararea rezultatelor cu planul.

1. Analiza de piață

Primul pas al strategiei de marketing este analiza pieței bibliotecare, adică cercetarea clienților și intereselor lor, a bibliotecilor concurente și a influențelor mediului bibliotecar.

Clienții bibliotecii

Cunoașterea clienților impune aflarea răspunsurilor la întrebări de tipul:

- Cine sunt clienții bibliotecii, cine utilizează biblioteca?
- Câți utilizatori există, care este nivelul lor de cultură, ce cunoștințe au?
- Ce îi determină să vină la bibliotecă?
- În ce perioadă a zilei este utilizat serviciul sau biblioteca?
- Ce suporturi sau servicii sunt utilizate în special?

La fiecare întrebare se pot aduce clasificări după anumite criterii. De exemplu, la prima întrebare se fac clasificări după vârstă, domiciliu, categorie, frecvența utilizării, profesie (cercetători, studenți, profesori).

Ameliorarea serviciilor și produselor, adecvarea promptă a activității bibliotecii la nevoile, în permanentă schimbare, ale utilizatorilor impun și justifică efectuarea unor studii privind utilizatorii proprii.

Studiile cuprind:

- Analiza valorizării informației. Conținutul și tipul informațiilor căutate și acceptate de utilizatori din punct de vedere calitativ și cantitativ, în scopul stabilirii tipurilor de servicii și produse adaptate nevoilor reale ale utilizatorilor.
- Analiza comportamentului utilizatorilor față de informație. Indică maniera în care nevoile utilizatorilor pot fi satisfăcute pe o cale naturală, firească. Poate sugera modalitatea de instruire și formare a utilizatorilor.
- Analiza motivației și a atitudinilor utilizatorilor. Oferă date în ceea ce privește așteptările utilizatorilor față de informație, în general, față de o activitate sau alta, în parte, date despre modul de percepere al utilizatorilor și valorizează activitatea bibliotecii și a bibliotecarilor.

Studiul utilizatorilor furnizează date și concluzii teoretice și practice, oferind fundamentele pentru ca un serviciu să fie conceput și ameliorat în funcție de un utilizator (sau mai mulți utilizatori) concret determinat.

Metode, tehnici, procedee de studiere a utilizatorilor:

- observarea directă a comportamentului utilizatorilor;
- chestionarul de opinie (privind serviciile, conduita și competența bibliotecarilor);
- discuții (după un plan structurat sau nestructurat);
- analiza documentelor, formularelor de tip administrativ (liste de sugestii de achiziții, statistici privind frecvența, numărul și tipul de documente, produse, servicii furnizate, fișierele de împrumut, caietele de observații, propuneri, sugestii și reclamații);
- analiza gradului de implicare a utilizatorilor (direct sau indirect), în activitatea bibliotecii (în comisiile de completare a colecțiilor, în evaluarea serviciilor și produselor);
- experimentul (crearea unor noi activități, servicii și produse).

Categorii de utilizatori

Criteriile de clasificare a utilizatorilor sunt:

- criterii obiective: categoria socio-profesională, specializarea, tipul de activitate care dictează nevoile de informare, obiectul relației dintre utilizatori și bibliotecă;

- criteriile subiective: atitudinea și conduita utilizatorului în raport cu informația, cu activitatea de informare, în general, și în raport cu biblioteca, în special.

Concurența bibliotecii

Bibliotecile sunt în permanentă competiție cu alte instituții culturale care încearcă să atragă un segment cât mai larg din populație.

Cinematografele, televiziunea, teatrele, muzeele, sălile de concert, centrele de informare și documentare, brokerii de informații, Internetul reprezintă numai câțiva din adversarii bibliotecii, existând și alte categorii de concurenți: stadioanele, restaurantele, sălile de jocuri mecanice.

2. Stabilirea obiectivelor din planul de marketing al bibliotecii

În cea de-a doua etapă se fixează obiectivele pornind de la întrebări de tipul: Ce scopuri și-a propus și încearcă să realizeze biblioteca? Au fost explicate clar? Prin ce se definește politica bibliotecii?

Iată câteva din obiectivele strategice importante pentru o bibliotecă:

- determinarea clientelei potențiale a diferitelor servicii și produse bazate pe cunoașterea categoriilor de utilizatori, a caracteristicilor, nevoilor, motivațiilor și comportamentului acestora;
- crearea unui maxim de satisfacție clientelei (prin orientare puternică spre utilizatori, prin optimizarea ofertei);
- determinarea caracteristicilor serviciilor și produselor (natură, conținut, mod de prezentare, calitate, disponibilitate, preț);
- determinarea poziției exacte a serviciilor și produselor bibliotecii în raport cu serviciile și produsele similare;
- determinarea posibilităților de dezvoltare a pieței, fie prin extindere (câștigarea unor noi categorii de utilizatori), fie prin aprofundare și diferențiere (oferind servicii și produse noi, care să atragă un număr cât mai mare de utilizatori);
- îmbunătățirea propriei imagini prin stabilirea strategiilor de promovare și de difuzare a serviciilor și produselor.

Orientarea de marketing a bibliotecii are în vedere reducerea timpului de servire a cititorului, creșterea gradului de satisfacție obținut de acesta prin apelarea la serviciile bibliotecii, creșterea gradului de promovare asupra a

cea ce poate oferi biblioteca trebuie să constituie o preocupare permanentă a bibliotecarilor.

Bibliografie:

1. Becker, G.S., *Comportamentul uman, o abordare economică*, Editura ALL, București, 1994
2. Bernard, Yves, Colli, Jean-Claude, *Vocabular economic si financiar*, Editura Humanitas, București, 1994
3. Boca, Camelia, *Marketingul în biblioteca universitară*, Biblios, nr. 6, 1998
4. Enache, Ionel, Maftai, Mihaela, *Marketingul în bibliotecă*, Editura Universității din Bucuresti, 2003
5. Stueart, Robert D., Moran, Barbara B., *Management pentru biblioteci și centre de informare*, București, Biblioteca Națională a României și Asociația Bibliotecarilor din Bibliotecile Publice – România, 1998
6. Vasilescu, E., *Marketingul în biblioteci*, Biblioteca, an 4, nr. 9-10, 1993
7. *Lexicon de marketing intern și internațional*, Editura Junimea, Iași, 1994
8. *Legea Bibliotecilor nr334/2002* , capitolul I, articolul 1a)
9. *Legea Învățământului nr. 84/1985*, articolul 162, alineatul (1)
10. www.centruldemarketing.ro

Efectele divorțului asupra copiilor și a părintelui rămas singur

Viorica Cristina CORMOȘ *

În ultimii ani se observă o amploare tot mai accentuată a procesului de divorț. Acest proces pune amprenta pe toate categoriile sociale indiferent de statutul și mediul de proveniență a persoanelor implicate. Deși din exterior pare un fenomen obișnuit, acesta este un proces mai profund fiind rezultatul unei dizarmonii familiale, interrelaționale, care afectează în mod direct membrii familiei implicați, dar și indirect membrii comunității/societății din care face parte.

„Familia, ca formă specifică de comunitate umană, desemnează grupul de persoane unite prin căsătorie, filiație sau rudenie, care se caracterizează prin comunitate de viață, interese și întrajutorare”¹. Astfel familia este unită prin căsătorie, iar divorțul este procesul desfacerii căsătoriei. Familia este unitatea în care copiii se dezvoltă armonios, având modele parentale pe care și le pot însuși. Lipsa unuia dintre părinți nu face altceva decât să dezechilibreze întreg sistemul familial, apărând o încărcătură de rol atât a părintelui rămas singur cât și a copiilor. De asemenea se modifică curba ascendentă a formării personalității copiilor, apărând o carență atât în educație cât și în structura afectivă a copiilor. Familia este singurul loc în care copiii se dezvoltă armonios din punct de vedere psihic, fizic și afectiv. „Familia este un context propice pentru socializarea copiilor și aproape universal, fiind înzestrată cu mijloace eficiente de control și cunoscând bine personalitatea copiilor”².

Înțeleasă și concepută ca funcționalitate integrală a familiei, normalitatea vieții familiale impune exercitarea adevărată a tuturor funcțiilor, rolurilor și sarcinilor din cadrul familiei. Absența uneia din aceste funcții, datorată unei organizări deficitare a structurii familiei (dezorganizarea ei) are o serie de implicații. O dată cu schimbarea compoziției familiale se schimbă rolurile familiei, conținutul acestora,

* Cadru didactic asociat la Universitatea „Stefan cel Mare”, Suceava

¹ Motica Adina, *Noțiuni de dreptul familiei și ocrotirea persoanei*, Editura Alma Mater, Timișoara, 2000, p. 74

² Iluț Petru, *Familia: cunoaștere și asistență*, Editura Argemont, Cluj Napoca, 1995, p. 53

precum și calitatea interacționistă dintre membri. În această situație, familia ca întreg se dezorganizează, performanțele ei devin minime, iar climatul său se deteriorează, exercitând influențe negative dintre cele mai profunde asupra membrilor comunității familiale. O familie, lipsită de funcționalitate normală, este o familie dezorganizată. Disfuncțiile ei apar și mai vizibil în situațiile de divorț, când căsătoria eșuează, în majoritatea cazurilor despărțirea partenerilor generând consecințe nefaste, uneori dramatice asupra familiei ca întreg și în special asupra copiilor.

Dintre toate evenimentele care produc dezorganizarea familiei, divorțul pare să exercite cele mai puternice influențe negative asupra copilului, adolescentului extrem de sensibil la aceste crize și traumatizat profund sufletește de ruptura care se produce în urma despărțirii părinților lor.

Divorțul ridică probleme și dificultăți puternice pentru parteneri, afectând stabilitatea căsătoriei și antrenând după sine multiple efecte demografice și sociale negative. Dezorganizarea familiei prin divorț împiedică o perioadă mai mult sau mai puțin îndelungată pe adulți și în permanență pe copil să primească sprijinul emoțional și securitatea atât de necesare unui echilibru și dezvoltării armonioase a personalității. Conform Codului Familiei „Căsătoria este uniunea liber consimțită între un bărbat și femeie, încheiat potrivit dispozițiilor legale, cu scopul de a întemeia o familie”³. Ea se poate desface prin divorțul pronunțat de instanța judecătorească.

Divorțul implică nu doar indivizii legați strict prin căsătorie, ci este un fenomen care are implicații directe asupra societății și asupra membrilor acesteia. Mai mult de atât, în ultimul timp s-au înregistrat creșteri spectaculoase privind numărul de divorțuri. Divorțul reprezintă un fenomen psiho-social complex privit ca formă finală a desfacerii vieții conjugale, ce modifică viața partenerilor și a descendenților acestora. Când începem să discutăm despre divorț trebuie să ținem cont de faptul că el nu este un simplu eveniment, ci un proces adesea traumatizant. El antrenează tensiuni, conflicte, frustrări și insatisfacții ale căror efecte se prelungesc dincolo de pronunțarea instanței judecătorești. Ca ultimă etapă în cadrul unui proces de

³ Harbădă Maria, *Dreptul familiei și starea civilă. Teorie și practică judiciară*, Editura Fundației Academice „Gh. Zane”, Iași, 2001, p. 38

erodare și disoluție a cuplului familial, divorțul mai este definit ca modalitate prescrisă social și legal de disoluție a căsătoriei.

Deși pare mai degrabă un fenomen obișnuit el este un proces mult mai profund. „Divorțul este un fenomen psihic și social complex, determinat de o multitudine de factori economici, sociali, culturali și religioși, care acționează la nivelul indivizilor, în interiorul cuplurilor și în afara acestora”.⁴

Dacă partenerii suportă greu divorțul, copiii devin în mod sigur adevărate victime, întrucât asupra lor acționează ca o puternică și inexplicabilă agresiune. Având în vedere că divorțul emoțional începe cu mult înainte de desfășurarea divorțului juridic, copilul este supus rând pe rând tensiunilor afective, conflictelor, agresiunilor fizice dintre părinți, abandonul episodic, exceselor de sentimentalism din partea mamei, sau ai exceselor de răzbunări, întrucât copilul îl reprezintă pe adversar. Deci copilul se conflictualizează profund înainte de a trăi evenimentul ruptură, de fapt motivele invocate în fața justiției fiind mai întotdeauna circumstanțiale. Aceștia ascund de fapt modificări psihoafective, de intensități diferite, ale personalității părinților.

Reacțiile copiilor în fața divorțului părinților diferă în funcție de etapa de vârstă; astfel, „copiii de vârstă mică (sub șapte ani) sunt cel mai puternic afectați; ei par a fi mai dependenți, mai neascultători, mai agresivi, mai puțin afectuoși decât cei care rămân în familii complete, dezvoltarea lor generală fiind bulversată.”⁵ Aceștia oferă prin comportamentul lor, semnele unui puternic stres, mulți dintre ei plângând, având tulburări în activitatea de hrănire-odihnire, probleme biologice și de asemenea, manifestă o agresiune în relația cu ceilalți copii. Ei pot experimenta sentimentul de culpă, considerându-se vinovați de divorțul părinților. Copiii în vârstă de șase-opt ani sunt marcați de o mare tristețe, de sentimente de frustrare, confuzie și anxietate, de conflicte de loialitate, mulți dintre ei căutând contactul cu părintele absent. Pentru copiii între nouă și doisprezece ani, percepția rupturii este mai clară, modalitățile de manifestare mai sobre; ei sunt capabili să pună în funcțiune diferite mecanisme de protecție și să lupte împotriva propriilor stări psihologice. Mulți dintre ei reușesc cu greu să-și controleze anxietatea, rușinea, durerea și sentimentul neputinței.

⁴ Mihăilescu Ion, *Familia în societățile europene*, Editura Universității, București, 1999, p. 28

⁵ Stănculescu Elisabeta, *Sociologia educației familiale*, vol. I, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 143

Nici în adolescență experiența divorțului nu este suportată fără probleme: aceștia simt mânie, depresie, vină, disperare, devin îngrijorați în privința perspectivei financiare, încep viața sexuală foarte devreme ca un răspuns individual la provocarea puternică a divorțului părinților săi. Copiii sunt deosebiți de afectați de divorțul părinților chiar dacă nu au o reprezentare conceptuală a relației întrerupte între părinți.

„Vârsta copiilor la momentul divorțului contează foarte mult: cu cât copiii au mai puține amintiri legate de divorț cu atât ei se adaptează mai bine noilor familii, adică familiei reconstituite sau familiei monoparentale.”⁶

Relațiile post-divorț dintre părinți reprezintă un factor important în funcționarea sistemului familial: cu cât contactele sunt mai continue, sunt calitative, cu atât efectele divorțului sunt mai diminuate. „Absența tatălui a fost corelată cu comportamentul deviant al copilului și cu tulburări de comportament precum și cu tulburări de viață sexuală”⁷. Reacțiile copilului la impactul agresiv al divorțului, sunt atât de ordin general cât și de ordin particular, în funcție de vârsta la care survine divorțul, și de reacțiile părinților după divorț.

Vârsta cea mai vulnerabilă a copilului este între 3-7 ani. În măsura în care copilul poate înțelege unele situații și se poate explica motivele divorțului, mai ales dacă este ajutat și să le accepte afectiv consecințele divorțului nu mai sunt acute, dar ele modifică aspectele rațional-sociale ale comportamentului acestuia. În primele faze ale conștientizării divorțului părinților, copilul poate reacționa la șocul emotiv prin două tipuri de comportamente: fie printr-o atitudine de agresivitate și ostilitate față de unul din părinți, sau față de amândoi, atitudine care se poate extinde și asupra altor persoane, fie printr-o inhibiție profundă cu refuz de participare chiar și la actele simple, alimentație, sau prin trăirea unui sentiment profund de culpabilitate ce se transformă în anxietate, frică patologică, perturbări ale proceselor intelectuale, inadaptare.

Din punctul de vedere al sociologului cel mai potrivit teren de studiere a problemelor copilului este familia, ea însăși fiind o structură socială înglobată în ansamblul societății și care constituie singura sa rațiune de a fi. Așa cum se știe, absența controlului exercitat de părinți, o educație

⁶ Spânu Mariana, *Introducere în asistența socială a familiei și protecția copilului*, Editura Tehnică. Chișinău, 1998, p. 111

⁷ *Ibidem*

prost orientată, abandonul familial, dezorganizarea familiei, reprezintă principalele cauze care facilitează inadaptația socială a tânărului și integrarea sa negativă în cadrul grupurilor cu caracter antisocial.

Din modul în care se confruntă adolescentul cu problemele familiale și din modul în care-i sunt asigurate sau nu condițiile necesare pentru a putea socializa ca adult pot să rezulte fie reușita - reușită socială, pozitivă, fie eșec -devianță, marginalizare. „Marginalizarea apare atunci când are loc o , «ruptură a transmisiunilor sociale», când «opresiunea socială e suportată în liniște», când nu mai există rețeaua relațională cu finalitatea convivialității: contacte directe, firești, sincere, fără formalism și rigiditate.”⁸

Cea mai mică tulburare în echilibrul afectiv al părinților provoacă tulburări în psihicul copiilor, atât iubirea tiranică, cât și indiferența afectivă fiind resimțite profund de copil.

Cercetările psihologice desfășurate asupra perioadei primei copilării evidențiază că toți copiii lipsiți de dragoste maternă devin mult mai fragili și mai vulnerabili decât cei cărora mama le asigură un suport afectiv deplin. Relațiile afective stabilite cu mama și cu ceilalți membri ai familiei sunt esențiale mai ales în prima parte a dezvoltării și procesului de creștere, în absența lor viața relațională fiind profund alterată. În măsura în care atmosfera normală a vieții copilului este familia ca un tot, dislocarea sau disocierea sa, disensiunile între părinți sunt, în marea majoritate a cazurilor, responsabile de reacțiile antisociale ale copiilor. Mediile familiale dezorganizate și neînțelegerile frecvente între părinți, provoacă mari traume copilului, statisticile occidentale indicând că peste 70% dintre copiii delicvenți și peste 65% dintre cei care prezintă tulburări neuropsihice se confruntă cu aceste situații.

Fiecare societate încredințează familiei ca întreg, misiunea extrem de importantă de a transmite copiilor norme și reguli morale de conduită și de a asigura interrealizarea acestora sub formă de convingeri, atitudini și motivații. În acest sens pe lângă comunicarea verbală nemijlocită, care favorizează dezvoltarea unor atitudini și reprezentări corespunzătoare asupra noțiunilor de „bine” și „rău”, comportamentul nemijlocit al părinților, exemplele personale oferite de aceștia, exercită o influență deosebit de importantă asupra conduitei copilului. Se poate considera, din acest punct de

⁸ Miftode, Vasile, *Aspecte metodologice și epistemologice ale cercetării populațiilor marginalizate social*, p. 61, *Dimensiuni ale asistenței sociale*, Ed. Eidos, Botoșani, 1995

vedere, că totalitatea manifestărilor comportamentale adecvate ale copilului este funcție de integritatea funcționalității familiei, orice conduită morală pozitivă prezentată de copil purtând pecetea influențelor exercitate de anturajul său familial.

Nucleul central al relațiilor interpersonale stabilite de cadrul familiei este reprezentat de sentimentul de dragoste și de atașament manifestat față de partener, față de copil, față de tot ceea ce constituie esența vieții de familie. Încorporată în fiecare rol și comportament familial, afectivitatea constituie termenul principal al unității familiale, liantul care cimentează cele mai durabile și mai optime legături între membri familiei și care asigură formarea personalității lor.

Situația de dificultate familială, lipsa de coeziune și profilitatea afectivă împiedică o dezvoltare morală adecvată, carențele afective și funcționale ale familiei, manifestându-se sub forma efectelor tardive, ale formării unei personalități morale imature, definite de nonconformism și inadaptabilitate. Lipsiți de dragostea și securitatea oferite de o familie cu funcționalitate normală, copiii din familiile dezbinat devin capricioși, instabili, incapabili de adaptarea unor norme de viață colectivă, revendicări etc. Excentrici și imaturi, ei își abandonează sarcinile în activitățile școlare la cea mai mică dificultate, manifestând un opoziționism disproportionat față de rigorile disciplinare, fiind sensibili sau hipersensibili la sancțiuni.

Un alt efect provocat de divorț ține de faptul că responsabilitățile paterne sunt redistribuite și preluate în totalitate de părintele căruia i s-a încredințat minorul. De multe ori copiii preiau o parte din responsabilitățile părintelui plecat. Astfel se observă o dezorganizare a întregului proces familial respectiv neglijarea copiilor pe plan afectiv, material, educațional. „Monoparentalitatea, în special cea rezultată din divorț, este corelată cu o diminuare a activității educative și mai ales cu o adecvare și o eficiență mai mică ale eforturilor educative: rolul matern este caracterizat în termenii suprasolicitării (materiale, emoționale, relaționale), ai unui dezinteres relativ sau al unui conflict de rol, în timp ce rolul patern este analizat în termenii „absenței paterne», «deprivării paterne», «deresponsabilizării paterne»”.⁹

Se poate consemna faptul că divorțul are un efect negativ profund asupra copiilor atât pe plan afectiv, emoțional, psihologic cât și în plan educațional. Sunt identificate carențe mari și pe plan social. Un copil care

⁹ Stănciulescu Elisabeta, *op.cit.*, p. 141

face parte dintr-o familie dezorganizată prin divorț se confruntă cu etichetarea și marginalizarea socială necesitând un efort mult mai mare din partea lui pentru a reuși să se impună în comunitatea din care face parte.

Bibliografie:

1. Harbădă Maria, *Dreptul familiei și starea civilă. Teorie și practică judiciară*, Editura Fundației Academice „Gh. Zane”, Iași, 2001
2. Iluț Petru, *Familia: cunoaștere și asistență*, Editura Argemont, Cluj Napoca, 1995
3. Motica Adina, *Noțiuni de dreptul familiei și ocrotirea persoanei*, Editura Alma Mater, Timișoara, 2000
4. Miftode, Vasile, *Aspecte metodologice și epistemologice ale cercetării populațiilor marginalizate social. Dimensiuni ale asistenței sociale*, Editura Eidos, Botoșani, 1995
5. Mihăilescu Ion, *Familia în societățile europene*, Editura Universității, București, 1999
6. Stănciulescu Elisabeta, *Sociologia educației familiale*, vol. I, Editura Polirom, Iași, 1997
7. Spânu Mariana, *Introducere în asistența socială a familiei și protecția copilului*, Editura Tehnică, Chișinău, 1998.

Singurătatea ca experiență și concept în momente exemplare din conștiința universală a sacrului

Marius CUCU*

1. Timpul liturgic și solitudinea evaziunii din viața istorică.
2. Ascetismul drept formulă ideală de viață religioasă în creștinism.
 - Ascetismul în spațiul catolic.
 - Ascetismul în spiritualitatea răsăriteană.
3. Nativitatea lui Bodhisattva și singurătatea dincoace de lume în budism.
4. Ordinea ne-liniară a secvențelor temporale prezente în *mitul vârștelor* și exilul pozitiv pe *Insulele Fericiților*.

1. Timpul liturgic și solitudinea evaziunii din viața istorică

O dată cu mutația efectuată în cadrul componentei teologice a spiritualității omenești de la credința într-o forță religioasă transpersonală către raportarea credinciosului la o Ființă Supremă dotată cu inteligență liberă și absolută, atotputernică în identitatea personalității sale suverane, se împlinește o resurecție religioasă și filozofică fundamentală: sacralitatea ia act de istorie, se implică activ în fluxul acesteia reușind punctarea ei supratemporală și transformând-o, spre exemplu în cazul creștinismului, într-o teofanie. Aici *mitul eternei reîntoarceri este depășit*, Divinitatea implicându-se în timp nu numai pentru a prelua coordonata temporalității dar și pentru a interpune peste scenariul evoluției orizontale succesive perspectiva imanentă a eternității. Pentru iudaism, dar în special pentru creștini Dumnezeu s-a arătat în timp, și-a exercitat acțiunea și misiunea transcendențială ca personaj al unui moment temporal. Astfel, dacă pentru pre-iudaic sau pre-creștin existau clipe când timpul profan se oprea efectiv spre a permite, odată cu ritualul, survenirea timpului liturgic, în dimensiunea iudeo-creștină nu se mai poate vorbi de o astfel de întrerupere propriu-zisă. De fapt, se realizează aici un paralelism și o împletire deopotrivă a două naturi distincte împreună cu componenta definitorie specifică fiecăreia: pe de o

* Asist. asociat dr. la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

parte Divinitatea așezată întru eternitate și atemporal, pe de alta ființa umană captivă istoriei și integrată timpului. Pentru creștini, cele două planuri cunosc simbioza absolută în persoana Mântuitorului. Isus Hristos, ca Fiul lui Dumnezeu face parte din Isorie dar și din eternitate, această dublă apartenență prelungindu-se până la finalitatea supra-temporală a lumii inaugurate o dată cu pierderea Paradisului. Prin Corpul său mistic, care este Biserica, Mântuitorul se află și acționează permanent în istorie dar concomitent este situat și în planul atemporalului momentul biblic al Învierii fiind sublimat prin cel al *Înălțării la ceruri*. Aceste momente teofanice din scenariul credinței creștine îl îndeamnă pe credincios spre o proiecție dincolo de istorie dar îi refuză, în mod paradoxal, această proiecție prin concretul temporal al manifestării acțiunii decisive întreprinse de Biserică asupra tuturor creștinilor. Astfel, Divinitatea se relevă în timp prin mijlocirea Mântuitorului iar Isus Hristos se oferă întru har credincioșilor prin mijlocirea Bisericii.

Credinciosul creștin se află aici în fața unei imposibilități de a alege fundamental: nu poate respinge definitiv timpul plasându-se în etern dar nici nu poate refuza total veșnicia integrându-se doar istoriei. Prin urmare trebuie să aleagă din imensitatea fenomenelor și evenimentelor succesive ceea ce este pentru ființa sa izbăvitor și profund relevant din punct de vedere al relației cu Divinitatea.¹

Pentru creștin încarnarea lui Hristos având loc în istorie, planul în care poate urma Mântuitorul în patimile sale nu poate fi decât cel istoric, cel al evoluției lumii în timp, nu întâmplător această lume fiind denumită o *vale a plângerii*. Posibilitatea de exilare în exterioritatea acestei lumi, varianta evaziunii din viața istorică spre trăirea exacerbată a timpului liturgic nu este însă anulată în dimensiunea creștină. Ea este posibilă și aparține ascetismului și orizontului sfințeniei dar aici, suferința captivității în timp capătă cote exacerbate, în solitudinea acestei suferințe survenind dramaticul conflict între materie și spirit, între instinctele corporalității și necesitățile spiritului. Abia la capătul acestei totale confruntări se poate între-vedea o proiecție eliberatoare spre eternitate.

2. *Ascetismul drept formulă ideală de viață religioasă în creștinism*

¹ Eliade, Mircea, *Mituri, vise și mistere*, Editura Univers enciclopedic, București, 1998, p. 161

Părăsirea coordonatelor și factorilor ce definesc lumea practică și realitatea sensibilă aferentă acesteia presupune, în cazul retragerii ascetice creștine, o reorientare a individualității credinciosului spre ceea ce este postulat ca fiind dincolo de efemeritatea viețuirii terestre, spre transcendentul mântuitor. Aici problematicile și temerile sociale sunt eclipsate până la neglijarea lor totală ceea ce importă în mod fundamental fiind doar raportarea constantă la Divinitate, conexiunea practică și contemplativă cu Aceasta la marginea și în special dincolo de lumescul cotidian.²

Ascetismul manifestă însă particularități și comportă distincții atât pentru lumea Occidentală cât și pentru cea din Răsărit.

➤ Ascetismul în spațiul catolic

Viața spirituală a mănăstirilor din Apus gravitează în genere în jurul aceluși model ideal conceput și definit de Sf. Augustin drept Civitas Dei. În cadrul acestor mănăstiri congregațiunea sau confraternitatea joacă un rol decisiv raportarea la divinitate fiind acțiunea comună a unui cerc restrâns de aleși care trebuie să servească drept exemplu pentru restul credincioșilor.³ Aici se manifestă o retragere din ritmul și activitatea socialului cotidian, o singularizare ce țintește la o permanentă inter-relaționare cu Divinitatea dar nu are loc un abandon total al cetății omenești, dimpotrivă, această activitate se manifestă adesea chiar în mijlocul societății credincioșilor de rând. Astfel, multe mănăstiri din Apus se află în centrul așezărilor omenești, servind drept exemplu etic și religios al modului în care Cetatea lui Dumnezeu își primește credincioșii într-o solitudine a experienței sacralului nu numai dincolo de istorie ci și chiar în mijlocul acesteia prevestindu-i finalitatea transcendentă.⁴

➤ Ascetismul în spiritualitatea răsăriteană

Pentru ortodoxism viața la mănăstire presupune un exercițiu spiritual total ce nu se poate împlini decât în exterioritatea cetății omenești. Reculegerea, contemplarea și contactul cu Divinitatea este în acest caz garantată de raportul direct dintre ascet și Dumnezeu, un raport în care nu sugestia sau forța de exemplificare sunt decisive ci evoluția spirituală personală. De aici sublimarea vieții monahale prin fenomenul sihăstriei, fenomen în care se încearcă nu numai desprinderea de orice formă a

² Ionescu, Nae, *Filozofia religiei*, Editura Eminescu, 1998, p. 97

³ *Ibidem*, p. 98

⁴ Aureliu Augustin, *Despre cetatea lui Dumnezeu*, Editura Științifică, București, 1998, p. 57

socialului dar și uitarea cu desăvârșire a ritmului și consonanțelor acestuia. Pentru sihastru siguranța nu mai este una împreună cu ceilalți asceți departe de rosturile lumii dar, totuși în mijlocul sau în exterioritatea apropiată acesteia, ci dimpotrivă, ea capătă conturul unei singularități ce odată cu evaziunea totală din timp și istorie se pierde în ineputabilul sacru al transcendenței.⁵ Această diferențiere în cadrul demersului ascetic dintre credinciosul apusean și cel din Răsărit poate veni și în sprijinul înțelegerii distincțiilor ce separă viziunea apuseană asupra muncii de cea răsăriteană. Astfel, pentru Occident munca, creația poate reprezenta un ideal suprem iar activitatea în folosul celorlalți o reală sursă de împlinire spirituală, nu aleatoriu mănăstirile fiind nedesprișe total de comunitatea umană și înclinate spre gestul excesiv al într-ajutorării.

În dimensiunea umană a Răsăritului munca este înțeleasă drept un efort pedepsitor, o povară metafizică pe care Adam este condamnat să o suporte de la pierderea Paradisului. Aici limbajul permite într-un mod extrem de sugestiv ca omului aflat în suferință să i se postuleze caracteristica de suflet *muncit*. Sunt două perspective teologice și filozofice diferite, una dintre acestea susținând imposibilitatea echilibrării spirituale în afara unui demers contemplativ imobil, care refuză efortul dinamicii creative, cealaltă, dimpotrivă sprijinind ferm acțiunea generatoare de noi zone și structuri, permanentul schimb de la un plan la altul, saltul pozitiv și progresiv între acestea.⁶

3. Nativitatea lui *Bodhisattva* și singurătatea dincoace de lume în budism

Scenariul mitic al biografiei lui Buddha cuprinde ca unul dintre momentele decisive în viața acestuia secvența *celor șapte pași*. Este vorba de fapt despre una dintre multiplele formule sub care apare motivul *zborului* deasupra coordonatelor spațio-temporale ale lumii, tema des întâlnită în diverse religii a *ascensiunii la cer*. Conform literaturii sacre reprezentate în special de texte precum *Nikaya-Agama* sau *Vinaya* se susține faptul că imediat după nașterea sa Buddha a realizat șapte salturi având picioarele așezate orizontal față de planul terestru afirmând trei caracteristici

⁵ *Idem*

⁶ Ionescu, Nae, *Curs de metafizică*, Editura Humanitas, București, 1995, p. 64

fundamentale ce-i definesc ființa și viețuirea în ceea ce el numea ultima sa reîncarnare: înălțimea absolută, bătrânețea supremă și bunătatea deplină.⁷

Ceea ce importă aici în mod special este accentul așezat pe ideea conform căreia abia născut, Buddha anulează spațiul situându-se în afara acestuia prin însușirea de a fi *cel mai înalt* și totodată neutralizează efectul fluxului temporal fiind *cel mai bătrân din lume*.

Cele șapte salturi sau pași se împlinesc fără un contact direct cu perimetrul terestru, Buddha neatingând pământul fie plutind fie înaintând pe flori de lotus. Astfel, se reflectă situarea în afara cadrelor spațio-temporale ale lumii și postularea existenței lui Buddha în *vârful lumii*, adică în zona pură și incoruptibilă a primordialității acesteia. Prin nașterea sa Buddha se situează astfel, dincoace de spațiu și timp, în dimensiunea reintegrării tuturor elementelor cosmice în starea anterioară duratei și efectelor acesteia. În acest context este negată generarea spațio-temporală fiind înlocuită cu liniștea și solitudinea supremă *cel singur* devenind *singurul*, universul concentrându-se în dimensiunea anterioară primei clipe, clipă odată cu care a fost inaugurată nefasta conexiune metafizică dorință-suferință, conexiune la care este damnată orice ființă umană ce nu acceptă exercițiul spiritual al renunțării apartenenței ontologice la cadrele lumescului. Astfel, în budism se manifestă aceeași propovăduire a mari renunțări față de secvența terestră a existenței umane și susținerea unei proiecții totale prin intermediul izolării ontice în universul solitudinii și al introspecției. Descoperind în interioritate Divinitatea sau energia supremă a Universului, creștinul și budistul care aleg ascetismul vin spre a dovedi importanța mistică a singurătății și forța de proiecție a însingurării în zonele atemporale și aspațiale ce aparțin absolutului anterior *perfecțiunii începuturilor*⁸.

4. Ordinea neliniară a secvențelor temporale prezente în «mitul vârstelor» și exilul pozitiv pe «Insulele fericirilor»

Dezvoltarea și consecințele ultime ale problemei solitudinii s-au numărat printre preocupările de bază ale gândirii și experienței umane și în cadrul spiritualității Greciei Antice. Astfel, într-una dintre cele mai

⁷ Eliade, Mircea, *Mituri, vise și mistere*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 119

⁸ *Ibidem*, pp. 122-123

reprezentative creații ale acesteia, poemul lui Hesiod **Munci și zile** discuția privind paradigma singurătății, nuanțele și fundamentele metafizice ale acesteia se desfășoară în cadrul amplu al segmentării existenței general-umane în intervale denumite prin intermediul limbajului mitic *vârste*. Ceea ce este deosebit pentru înțelegerea acestei operațiuni de segmentare, de fragmentare ontologică se concretizează în distincția dintre o posibilă perspectivă asupra timpului progresivă și una circulară. Modul descrescător în care poetul așează vârstele începând cu cea simbolizată de metalul cel mai prețios și terminând cu intervalul reflectat de categoriile *bronzului* și *fierului* ar putea conduce la concluzia că aici se urmărește o involuție, o decădere ritmată a valorii spiritului uman dictată de fenomenul ireversibil al îndepărtării de zei. Astfel, gradul superiorității ființei este deținut de oamenii înscriși în vârstele de «aur» și «argint» iar inferioritatea și subclasarea ontologică aparține celor încadrați în vârstele bronzului și fierului. Această organizare pare puțin probabilă în cazul operei lui Hesiod dacă se dorește integrarea alături de celelalte *vârste* a intervalului reprezentat de *vârsta eroilor*. În acest context, interpretarea ce susține perspectiva hesiodică a unui timp liniar și a unei progresii ascendente se dovedește insuficientă și chiar neîntemeiată.

Practic o astfel de perspectivă este incompatibilă cu *episodul eroilor*. Vârsta acestora poartă din punct de vedere al cronologiei prezente aici nivelul trei dar eroii nu sunt propriu-zis inferiori față de apartenenții nivelului doi, cel al vârstei de «argint». Se între-vede prin urmare justificarea înțelegerii timpului de către Hesiod sub formula ciclicității, a *eternei reînțoarceri* la sine, temporalitatea fiind admisă aici sub spectrul permanent al unei raportări la o axiologie universală, cosmică, general-valabilă. Fiecare *vârsta* are propria sa dimensiune și posibila superioritate față de o alta este nerelevantă în raport cu diferențierea de paradigmă pe care o presupune, constituția fiecăreia reprezentând un univers de sine stătător cu valențe luminoase și întunecate deopotrivă. În economia acestei segmentări pe care Hesiod o întreprinde aici, fenomenul morții și al spațiului ontic și mitic de „dincolo” comportă o importanță fundamentală. Majoritatea eroilor odată uciși în confruntarea războinică suportă aceeași traiectorie a destinului ca și ceilalți semeni componenți ai «vârstei de bronz» și cea «de fier». Sunt proiectați în *tărâmul umbrelor* unde devin simpli «defuncți anonimi», ajung

în dimensiunea numită *Hades* unde se pierd în anonimatul universal al morții.

Ceea ce prezintă interes din perspectiva înțelegerii formatului pe care Hesiod îl impune cadrului temporal al scenariului existenței umane este prezența eroilor ce sunt exceptați de la acea pierdere sau stingere în anonimatul morții. Ei primesc prin grația Divinității reprezentată de zeul suprem Zeus, privilegiul de a-și menține și eterniza individualitatea fiind strămutați într-o zonă a beatitudinii ne-grijii, într-o regiune unde suferința și apăsarea ontică a vieții sunt înlocuite de solitudinea unui calm și a unei liniști atemporale și spațiale. Acești eroi suportă un exil pozitiv, fericit, ei nefiind venerați sau cinstiți de către ceilalți muritori fiind despărțiți total de universul acestora și înscriși în conturul unei izolări ce pare a fi ireversibilă. Ei nu pot influența ritmul lumii pe care au părăsit-o, nu-și pot manifesta energiile asupra celor vii. Fără această vârstă a «eroilor» timpul putea fi înțeles din perspectiva lui Hesiod ca deținând un format liniar, el susținând practic o involuție a ființei umane dinspre superioritatea asemănării cu zeii către incompatibilitatea totală cu chipul moral și ființial al acestora. Inserarea «vârstei eroilor» relevă că pentru Hesiod timpul nu comportă o progresie cronologică ci el susține raporturi și conexiuni antinomice ce își glisează structura pe o mișcare dialectică de valori universale.⁹

Eroii purtați de zei în *Insulele Fericirilor* sunt damnați la o bucurie solitară la beatitudinea unei însingurări în marginea și dincolo de pulsația lumii muritorilor, lume de care sunt desprinși și exilați definitiv într-un gest suprem de favoare divină. Această singurătate colectivă ce-și glisează structura pe o înclinație a proiecției dincolo de timp și spațiu poate fi suspectată de asemănări cu orientarea ascetică din creștinism sau cu retragerea întru suspensia inter-conexiunii dorință-suferință prezentă în budism. Ea amintește totodată de mitul universal al *tărâmului de dincolo*, al dimensiunii de unde nu mai poate surveni nici un corelat pentru materia lumii de aici.¹⁰

⁹ Vernant, Jean-Pierre, *Mit și gândire în Grecia Antică*, Editura Meridiane, București, 1995, pp. 34-38

¹⁰ Afloroaei, Ștefan, *Lumea ca reprezentare a celuilalt*, Editura Institutul European, Iași, 1994, p. 139

Bibliografie:

1. Afloroaei, Ștefan, *Lumea ca reprezentare a celuilalt*, Editura Institutul European, Iași, 1994
2. Aureliu Augustin, *Despre cetatea lui Dumnezeu*, Editura Științifică, București, 1998
3. Eliade, Mircea, *Mituri, vise și mistere*, Editura Univers enciclopedic, București, 1998
4. Ionescu, Nae, *Filozofia religiei*, Editura Eminescu, 1998
5. Ionescu, Nae, *Curs de metafizică*, Editura Humanitas, București, 1995
6. Vernant, Jean-Pierre, *Mit și gândire în Grecia Antică*, Editura Meridiane, București, 1995

Științele umaniste și rolul lor în procesul comunicării

Marius EȘI*

Dimensiunea structurală a științelor umaniste concentrează domenii culturale și modele de clasificare ce țin seama de calitatea instruirii educaționale. Performanțele obținute prin valorificarea deplină a informației determină perspective generatoare de noi activități. Relevanța competențelor exprimă o complexitate ce vizează paradigme adecvate ale unor situații-problemă. De aceea, analiza de față nu vizează științele umaniste în particular, ci posibilitățile lor de afirmare și posibilele efecte pe care le-ar putea genera acestea într-o societate bazată pe o comunicare multinivelară.

Științele umaniste trebuie să țină seama de proiectele inovatoare angajate la nivel de sistem educațional, promovând în același timp ideea de *societate a comunicării*. Implicarea lor în acest proces vizează evaluarea capacității de a primi, a analiza și a transmite informația în mod eficient. Utilizarea informației rămâne însă la nivelul celor care promovează în cadrul unui astfel de sistem educațional științele umaniste.

Educația și culturalizarea prin comunicarea la distanță constituie în societatea actuală un pas important în procesul de învățare. De pildă, în prezent, învățarea este facilitată și prin intermediul Internetului. În acest mod *sala de clasă reală* (laboratorul) devine *ora virtuală de învățare*. Accesul la informație este ușurat, iar cantitatea imensă se raportează la noțiunea de „calitate”. „Caracterul științific al unei cercetări nu e determinat de *locul* în care ea se desfășoară, ci de *natura ei*”¹. Problema este însă una de asimilare. Dar probabil că știința (oricare ar fi ea) ne va ajuta în viitorul apropiat să descoperim cele mai lejere modalități de asimilare, stocare și utilizare a informației.

Totodată, însă, când se are în vedere o analiză a științelor umaniste, implicit trebuie urmărită și corelarea acestora cu ceea ce este cunoscut sub

* Profesor de științe socio-umane

¹ David J. Singer, „Social Science and Social Problems”, „Society”, vol. 16, 1979, nr. 5, pp. 49-56, în Solomon Marcus, *Provocarea științei*, Editura Politică, București, 1988, p. 248

denumirea de *științe sociale*. O respingere a științelor sociale a venit din partea lui K. Popper. Astfel, el critică historicismul conform căruia științele sociale au drept scop propunerea de profeții. „Consider că historicismul este o relicvă a unei vechi superstiții, chiar dacă persoanele care cred în el sunt încredințate că el reprezintă o teorie științifică, foarte nouă, progresistă și revoluționară”². În acest mod, K. Popper susține că știința socială teoretică este explicată în mod diferit față de științele naturii, precizând însă, că teza unității metodei științifice, pe care a susținut-o pentru științele teoretice, poate fi extinsă și în cazul științelor teoretice³. În acest context, în încercarea lor de a construi fapte obiective⁴, științele umaniste se confruntă cu probleme epistemologice referitoare la științificitatea cercetărilor inițiate.

Cu toate acestea, considerăm că încercările de a realiza o asemănare între cele două sintagme (științe umaniste și științe sociale) sau de insista asupra existenței unor criterii care să le surprindă în mod distinct obiectul de activitate, nu implică un orizont eficient de evaluare a rezultatelor și a cercetării în sine. Ceea ce contează la ambele este problema obiectivității cunoașterii care poate să surprindă o anumită delimitare, dar numai cu un caracter formal. Astfel, în demersul istoric, originalitatea fiecăreia își spune cuvântul. În lucrarea *Teorie și metodă*, M. Weber face o referire la problema obiectivității cunoașterii în cadrul științelor sociale. „Obiectivitatea cunoașterii în științele sociale depinde mai degrabă de faptul că datul empiric este raportat în permanență la idei de valoare, singurele care îi conferă valoare cognitivă”⁵.

Prin urmare, concretizarea obiectivității cunoașterii presupune parcurgerea unor tehnici care permit corelarea noțiunilor într-un context instructiv-educational. Abordarea acestor tehnici presupune o cercetare științifică. Introducerea unor informații noi precum și aprofundarea acestora constituie elemente de valorificare optimă care se bazează pe criteriul competenței. Mai mult, triada trecut - prezent – viitor poate dobândi o formă substanțială în ceea ce privește sistemul atitudinilor existente în societate.

² Karl Popper, „Predicție și profeție în științele sociale”, în *Conjecturi și infirmări*, Editura Trei, București, 2002, p. 432

³ Karl Popper, *Mizeria historicismului*, Editura All, București, 1996, p. 103

⁴ André Vergez / Denis Huisman, *Curs de filozofie*, Editura Humanitas, 1995, pp. 233–237

⁵ Max Weber, *Teorie și metodă în științele culturii*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 65

Parafrazându-l într-un fel pe M. Bunge⁶, se poate admite că științele umaniste, în genere științele sociale, trebuie apărute cu aceeași înverșunare și responsabilitate de către oamenii de știință. Deoarece pot furniza o anumită înțelegere asupra mecanismelor sociale și condițiilor istorice, sarcina lor este aceea de a rezolva conflictele de interese⁷.

În lucrarea *Societatea transparentă*, G. Vattimo analizează raportul care există între „științele umaniste” și ceea ce se numește „societate a comunicării”. Manifestarea științelor umane implică „constituirea societății moderne ca societate a comunicării”⁸. Prin științe umaniste G. Vattimo înțelege acele cunoașteri care intră în ceea ce numește I. Kant „antropologie pragmatică”, adică acel domeniu în care omul este descris pornind de la ceea ce a făcut el „din sine” (în cultură și în societate”) și nu de la „ceea ce este el prin natură”. În această situație, condiția umană implică noi atitudini, iar gândirea cunoaște un proces de mutație *dinspre ceea ce este spre ceea ce va fi*.

Interesant este faptul că la nivelul științelor umaniste⁹ sunt evidențiate calități explicative și uneori chiar predictive ale unor modalități de abordare globală a realității, care își propun să descifreze anumite sisteme *lingvistice*. De pildă, „metoda structurală în științele umane constă oarecum în a «decodifica» mesajele ambigue pe care ni le trimit culturi și instituții și în a descoperi în ele «regulile unei sintaxe ascunse»”¹⁰. De asemenea, nu trebuie uitate posibilele legături dintre științele umaniste și celelalte tipuri de științe. Un astfel de exemplu este dat de M. Foucault când analizează cele

⁶ Consemnăm aici ideea lui M. Bunge referitoare la acest aspect: „Filosoful va apăra unitatea științelor sociale tot așa cum va argumenta pentru unitatea fizicii (sau a biologiei) în spatele divizunii muncii” – (Mario Bunge, *Știință și filosofie*, Editura Politică, București, 1984, p. 342).

⁷ Această idee este susținută de reprezentanții *Școlii de la Erlangen* care înțeleg metaetica drept o reconstrucție a doctrinei lui I.Kant referitoare la imperativul categoric – în Anton Hügli și Poul Lübcke (coord.), *Filosofia în secolul XX*, Volumul 2, Editura All Educational, București, 2003, pp. 457-481

⁸ Gianni Vattimo, *Societatea transparentă*, Editura Pontica, Constanța, 1995, p. 18

⁹ André Vergez și Denis Huisman menționează faptul că, în condițiile descoperirilor noilor rezultate științifice, tot ceea ce ține de sfera umanului se află subsumat științei: „Oricum, în epoca științifică, filosofia nu mai poate să aibă pretenția unei științe. Știința s-a impus în propriul ei domeniu. Rând pe rând, matematica prin Euclid, fizica prin Galilei, chimia prin Lavoisier, biologia prin Claude Bernard au devenit științe pozitive. Chiar și domeniul umanului în care filosofii au crezut multă vreme că dispun de un teren propriu, a fost cucerit de știință. Psihologia și sociologia au introdus în studiul comportamentului omului metoda experimentală și măsurătoarea”. (André Vergez / Denis Huisman, *op. cit.*, pp. 10–11).

¹⁰ André Vergez / Denis Huisman, *op. cit.*, p. 347

trei modele constitutive specifice științelor umane: „La o primă privire, se poate afirma că domeniul științelor despre om este acoperit de trei „științe” – sau mai curând de trei regiuni epistemologice, toate subîmpărțite interior și intersectându-se unele cu altele; aceste trei regiuni sunt definite de tripla raportare a științelor umane, în general, la biologie, economie și filologie”¹¹. Aceste modele constitutive, care se disting atât de tehnicile de formalizare, cât și de mijloacele de imaginare¹², pot constitui punct de plecare în cadrul unei analize istorice a științelor umane. Astfel, situarea științelor umane în triedrul epistemologic determină o imagine oarecum paradoxală asupra *formelor de cunoaștere existente*. Pe de o parte, situarea științelor umane în „interiorul” acestui spațiu epistemologic exprimă modalități specifice de abordare a cunoașterii, iar pe de altă parte, analiza incorectă a relației dintre gândire și limbaj poate duce la o *antropologizare* a cunoașterii.

Corelațiile interdisciplinare vizează o înțelegere a principalelor fenomene abordate, înțelegere însoțită de rapiditatea și forța argumentelor științifice într-un demers explicativ. De aceea, considerăm că, tendința de a stabili un canal de comunicare trebuie să promoveze dezvoltarea unui *program de formare transdisciplinar* alături de cel *interdisciplinar*¹³, care să asigure un studiu specializat în domeniul abordat. Caracterul formativ exprimă acțiuni de operaționalizare ale căror elemente de conținut prezintă o puternică nuanță socio-culturală.

Informația vehiculată în cadrul științelor umaniste trebuie să aibă un impact deosebit asupra celor care o primesc în sensul stimulării activităților de colaborare. De asemenea, munca de cercetare joacă un rol important în promovarea acestora la nivel multi- și pluridisciplinar. Realizându-se un schimb de idei și experiențe în timpul intercomunicărilor, educația ca formă de activitate umană își poate stabili din timp atât obiectivele cadru, cât și obiectivele de referință. Această perspectivă trimite la o abordare diferită, la o atitudine hermeneutico-dialectică a cărei apariție trimite la ideea că „știința este considerată drept o activitate umană, iar științele umaniste tind să-și găsească utilitatea în societate”¹⁴.

¹¹ Michel Foucault, *Cuvintele și lucrurile*, Editura Univers, București, 1996, p. 415

¹² *Ibidem*, p. 416

¹³ Sorin Cristea, *Dicționar de termeni pedagogici*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1998, p. 430

¹⁴ Teodor Dima, *Explicație și înțelegere*, Editura Graphix, Iași, 1994, p. 153

Segmentul științelor umaniste se concretizează pe baza unui flux informațional din ce în ce mai ridicat care este menit să răspundă unor nevoi sociale specifice. Astfel, pentru fiecare domeniu de activitate, accentul se pune atât pe funcția informativă, cât și pe cea formativă. Discernământul pe care trebuie să-l afișeze aceste științe susține importanța intervențiilor sociale pentru evoluția societății, resursele cognitive fiind elaborate în funcție de conținutul metodologic prioritar existent.

Construcțiile teoretice orientează tipul de cercetare a realității introducându-se argumente și contraargumente care pun în interacțiune concepte, legi sau teorii. Prin varietatea lor, științele umaniste determină și selectează modele intelectuale ce țin cont de anumite cerințe sociale. Valorificarea rațională a acestora impune utilizarea într-un mediu profesional prin raportare la funcția teleologică. Efectele explicite și implicite proiectate în cadrul sistemului respectiv trimit astfel la opțiuni referitoare la prevenirea și diminuarea calității informației.

O concepție unitară despre specificul științelor umaniste relevă posibilitatea unei imagini ce ia în considerare realitatea gândirii. Obiectivitatea științifică promovată surprinde motivația cercetătorului de a se consacra libertății de acțiune. Sistemul valorilor sociale apare ca o imagine diferită față de cea anterioară, transformare cauzată de noile și multiplele aplicații în Realitate. Astfel, proiectarea unui comportament specific rațional și identificarea unor relații dintre fenomenele și procesele specifice dinamicii societății constituie criterii de recunoaștere a unui model flexibil de cunoaștere.

Activitatea instructiv-educatională corelează particularități ale mecanismului social, situație ce determină respectarea unor exigențe ale educației. Interpretarea din perspectiva științelor umaniste reflectă analize și cercetări ce trebuie să se orienteze spre un demers care reflectă o atitudine socială adecvată. Tendințele de globalizare reprezintă abordări diferite în cadrul unor contexte situaționale care să faciliteze cunoașterea vieții sociale. Prin urmare, caracterul aplicativ al științelor umaniste reflectă formulări de opinii și judecăți de valoare referitoare la imaginea societății.

Respectul pentru o diversitate umană transpune un orizont de cunoaștere sub raport educațional. Atitudinile personalizate includ valorificarea oricărui potențial în scopul unei eficientizări care să poată contribui la dezvoltarea unui model de abordare rațională a Realității. Formularea unor puncte de vedere personale exprimă la nivelul științelor

umaniste recunoașterea unor consecințe etice care să reflecte identificarea unor probleme de legitimitate specifice autorității sociale.

Responsabilitățile relaționale trebuie să se bazeze pe anumite principii. Domeniul științelor umaniste este influențat de autoritate, însă nu este determinat în întregime de sistemul politic specific momentului de timp respectiv. Politicul implică ideea unei complicități referitoare la buna funcționare a disciplinelor umaniste. Promovarea științelor umaniste trebuie să se concretizeze în primul rând în școală, care „fie organizată direct de către stat, fie controlată de el, este, fără îndoială, instituția cetățeniei prin excelență”¹⁵.

Limitarea anumitor drepturi amplifică anumite conflicte sociale, iar abuzurile politice determină efecte psihologice asupra societății. Rivalitatea unor sisteme politice rezultă direct din existența unor disfuncționalități în procesul de comunicare dintre cel care conduce și cel condus. „Politica modernă s-a născut din ideea de reprezentare. Însă vocația ei democratică, adică extinderea asupra tuturor, nu este lipsită de noi conflicte. Lărgirea drepturilor politice poate veni în contradicție cu ideea de reprezentare”¹⁶. Formarea și consolidarea anumitor deprinderi presupun angajarea disciplinelor umaniste în activități care exprimă în același timp atitudini centrate pe competențe pragmatice.

Depășirea unor dificultăți exercită acțiuni care permit o coerență a demersului educațional. Având în vedere faptul că în dimensiunea umanistă a educației sunt prezente situații dilematice, credem că originalitatea punctului de vedere poate să ofere o imagine asupra modului de realizare pe parcursul timpului. Modelarea valorilor promovate într-un spațiu umanist stimulează cerințele sistemului existent. Reprezentarea unei organizări ierarhice la nivelul dimensiunii umaniste necesită o anumită planificare din partea educatorului.

Paradigmele inovatoare au în vedere uneori o gândire critică prezentă în cadrul relațiilor interpersonale. Procesul instructiv-educational completează în acest mod metodele și tehnicile de formare - informare. Prezentarea directă și explicită a conținutului informativ oferă interpretări concrete asupra sistemului în sine. Eficiența unor astfel de acțiuni se reflectă

¹⁵ Dominique Schnapper în colaborare cu Christian Bachelier, *Ce este cetățenia?*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 103

¹⁶ *Ibidem*, p. 107

în procesul de comunicare socială a cărui integralitate trimite la evaluarea rezultatelor obținute.

Operativitatea informației vizează stabilirea unor planuri cadru care să beneficieze de un conținut valoric adecvat. Această perspectivă asigură evaluarea activităților instructiv-educative. Anticiparea unor dimensiuni psihosociale în domeniul științei educației reprezintă surse și resurse informaționale la nivelul unor structuri cognoscibile inerente activității de evaluare în sine. Această situație presupune focalizarea strategiei în jurul unor modele care să depisteze și să înlăture elementele perturbatoare.

Considerațiile descriptive reprezintă un stadiu superior în învățarea creativă. Stabilirea deciziilor optime în procesul de informare-comunicare se situează în modelări eficiente ale acțiunilor umane. Performanța strategiilor de cercetare se concretizează după un efort specific, iar competența profesională este responsabilă de această situație. De asemenea, strategiile elaborate în demersul educațional trebuie să ofere modele diverse și realiste. Astfel, o strategie managerială provenită din partea științelor exacte este total diferită de una provenită din rândul științelor umaniste. Este adevărat că ambele au drept scop comun îmbunătățirea procesului instructiv-educativ. De aici, rezultă și *ordinea educațională* a celui care deține un rol de decizie la nivelul unității, instituției etc. respective. De pildă, dacă factorul de decizie (conducere) are o formare educațională specifică științelor exacte, atunci ordinea managerială pe care încearcă să o imprime sistemului din care face parte, este total diferită de cea pe care încearcă s-o promoveze factorii decizionali de formare specific umanistă sau socială în genere. E ca și cum ai vrea să ajungi la o destinație anume și ai la dispoziție mai multe variante, dar cu un coeficient egal de eficiență și / sau optimizare. Cu siguranță, fiecare factor de decizie alege varianta care i se pare mai potrivită, mai bună, etc., iar planul managerial susținut integrează și o parte din formarea de tip intelectual. În acest sens, interpretarea și aplicabilitatea unui plan managerial la nivel funcțional trebuie să se bazeze pe o colaborare între diferite dimensiuni disciplinare, între diferite teorii din domenii disciplinare mai apropiate sau mai îndepărtate ca arie curriculară. Calitatea demersului managerial a celui aflat în postura actului decizional trebuie să aibă în vedere abilitățile unui vizionar pragmatic și responsabilitățile unei conștiințe bine intenționate.

Problema abordată de științele umaniste constituie așadar o formă de organizare în cadrul procesului instructiv. Desfășurarea fenomenelor

educaționale ține seama de valorificarea gândirii în genere. Relațiile interdisciplinare exprimă conexiuni care pot oferi o flexibilitate curriculară, dar și o finalitate eficientă. Mesajul educațional transmis implică un demers normativ care se situează la un nivel restructurativ educațional. Evaluările specifice acestui proces prezintă aspecte care provin în urma acțiunilor educaționale asupra sistemului respectiv. Standardele sociale pot constitui în acest mod momente ale relațiilor formal-neformal-informal.

Rolul științelor umaniste este acela de a valorifica acele acțiuni propuse în demersul educațional, și, care, se pot concretiza prin raportare la anumite obiective și/sau competențe. Menținerea procesului instructiv promovat de științele umaniste angajează resurse de comunicare într-o societate unde relațiile interpersonale prezintă acțiuni mai mult sau mai puțin eficientizabile. În acest mod, structurile prezente în această societate reprezintă forme de organizare situate pe mai multe niveluri, care pot deveni definatorii odată cu procesul de concretizare din cadrul demersului instructiv educațional.

Bibliografie:

1. Bunge, Mario, *Știință și filosofie*, Editura Politică, București, 1984
2. Cristea, Sorin, *Dicționar de termeni pedagogici*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1998
3. Dima, Teodor, *Explicație și înțelegere*, Editura Graphix, Iași, 1994
4. Flonta, Mircea, „Emergența principiului corespondenței și problematica relației dintre teorii fizice fundamentale”, în Iancu Lucica și Constantin Grecu (coord.), *Logică și ontologie*, Editura Trei, București, 1999
5. Foucault, Michel, *Cuvintele și lucrurile*, Editura Univers, București, 1996
6. Hügli, Anton / Poul, Lübcke (coord.), *Filosofia în secolul XX*, Volumul 2, Editura All Educational, București, 2003
7. Marcus, Solomon, *Provocarea științei*, Editura Politică, București, 1988
8. Popper, Karl, *Mizeria istoricismului*, Editura All, București, 1996
9. Popper, Karl, *Predicție și profeție în științele sociale*, în „*Conjecturi și infirmări*”, Editura Trei, București, 2002.

10. Schnapper, Dominique / Bachelier, Christian, *Ce este cetățenia?*, Editura Polirom, Iași, 2001
11. Singer, David J., „Social Science and Social Problems”, „Society”, vol. 16, 1979, nr. 5, în Solomon Marcus, *Provocarea științei*, Editura Politică, București, 1988
12. Vattimo, Gianni, *Societatea transparentă*, Editura Pontica, Constanța, 1995
13. Vergez, André / Huisman, Denis, *Curs de filozofie*, Editura Humanitas, 1995
14. Weber, Max, *Teorie și metodă în științele culturii*, Editura Polirom, Iași, 2001.

Convingere și persuadare. Repere pentru un studiu teoretic comparativ

Damian GHEORGHIU*

Persuasiunea este un cuvânt tabu: examinarea obișnuințelor noastre lingvistice o demonstrează. Un francez spune mai degrabă „m-a convins” și nu „m-a persuadat”. A folosi cuvântul „a convinge” înseamnă a defini schimbarea de opinie ca rezultat a unui mers în doi, comunicatorul și destinatarul, fără învingător și învins cu un statut egal. Așa cum afirma Jean-Noël Kapferer¹ persuasiunea este percepută ca o „înfrângere, ca o derută, ca o plecăciune în fața celuilalt; ea înseamnă recunoașterea puterii celuilalt, care mă controlează, pentru că mă influențează”. Deci singurul context acceptabil din punct de vedere psihologic pentru întrebuințarea cuvântului persuasiune este în opinia autorului citat cel static, al poziției ferme, manifestare a unei credințe intime și de nezdruccinat.

Persuasiunea este studiată, de regulă, sub trei unghiuri: al structurii mass-media, al conținutului mesajelor și al efectelor comunicării, abordare pe care o întâlnim și în lucrarea lui Kapferer dar și în alte lucrări cum ar fi de pildă *Comunicarea simbolică. Arhitectura discursului publicitar* a sociologului clujean Vasile Sebastian Dâncu². Perspectiva persuasiunii studiată sub incidența structurii mass-media este una sociologică și politică. Cercetătorii abordează de obicei următoarele probleme: cine controlează informația, cui aparțin mijloacele de difuzare, cum influențează anumite grupuri difuzarea informației. Cea de a doua abordare este în întregime centrată pe conținutul mesajelor: conținut explicit sau latent, care sunt valorile vehiculate, semnele și simbolurile curente. Această abordare este specifică lingvisticii, semanticii, semioticii și antropologiei culturale. Considerabila dezvoltare a mijloacelor de comunicare în masă în societatea noastră și cărțile de tip „alarmist”, precum cea a lui Vance Packard³, se află la baza dezvoltării acestor două tradiții de cercetare. Din această perspectivă,

* Drd., cadru didactic asociat la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

¹ Jean-Noël Kapferer, *Căile persuasiunii - Modul de influențare a comportamentelor prin mass-media și publicitate*, Editura Comunicare.ro, București, 2002, p. 13

² Vasile Sebastian Dâncu, *Comunicarea simbolică. Arhitectura discursului publicitar*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999, p. 33

³ Vance Packard, *La persuasion clandestine*, 1958, Paris, Calman -Lévy, pp. 234-244

al cărei principal promotor teoretic este V. Packard, prin cunoscuta lucrare *Persuasiunea clandestină*, diada convingere - persuadare pe un segment specific cum este publicitatea este criticată și respinsă prin prisma unor argumente de ordin etic, prin faptul că publicitatea este o formă de manipulare și nimeni nu deține dreptul de a manipula personalitatea umană. Ea nu manipulează doar în formele sale, ci în însăși substanța ei este o „persuasiune clandestină”. Lucrarea lui V. Packard prezintă o serie de tehnici de persuasiune puse la punct de publicitate cu ajutorul specialiștilor în cercetarea motivațiilor, autorul analizând printre primii sub acest aspect, campaniile electorale și propaganda politică.

În timp ce unii specialiști în publicitate sunt conștienți de implicațiile tipice ale acțiunilor, alții gândesc că tot ceea ce determină creșterea producției naționale este automat bun pentru America, iar America se menține în poziția sa fruntașă din ierarhia economică mondială tocmai „grație provocării sistematice de insatisfacție”⁴. Alți agenți de publicitate cred că publicul a devenit foarte sceptic la subiectele de reclamă, astfel încât psihismul și comportamentul său nu mai poate fi influențat prin intruziuni și atacuri exterioare de aceea, pentru a depăși neîncrederea noastră conștinată, s-a recurs tot mai des în ultimele decenii la atacarea subconștientului. Este foarte important de precizat, în același context, că datorită inconsecvențelor morale de fond ale publicității sunt atacate psihologia și sociologia care, direct sau indirect, ar fi răspunzătoare de această manipulare, căci dacă sociologii trecutului erau interesați de comportamentele iraționale ale conduitei umane pentru a determina o conduită mai rațională, acum ei studiază comportamentul uman pentru a aduna informații care pot fi utilizate de agenții de publicitate pentru a manipula consumatorii. Referindu-se la această perspectivă, V.S. Dâncu⁵ afirmă în lucrarea citată că „această critică nu rezistă, deoarece pornește de la un aspect particular, extrapolând ilegitim asupra domniilor complexe ale unor discipline care doar accidental sunt implicate în acest fenomen”.

⁴ Vance Packard, *La persuasion clandestine*, 1958, Paris, Calman -Lévy, p. 234

⁵ Vasile Sebastian Dâncu, *Comunicarea simbolică. Arhitectura discursului publicitar*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999, p. 34

Revenind la lucrarea lui Jean-Noël Kapferer⁶, premisa fundamentală pentru analizele ulterioare acesta consideră că persuasiunea reprezintă un proces format dintr-o suită de șase operații principale.

1. Pentru ca procesul de comunicare să aibă loc trebuie să se producă un contact cu mesajele. Această etapă, numită *expunerea la mesaje*, este necesară persuasiunii.
2. Orice mesaj parvine inițial doar sub forma unei stimulări senzoriale: în urma acestor operații, manipulări, transformări această stimulare devine imagine, text, cuvinte, concepte.
3. A înțelege nu este suficient pentru a fi convins. Modelul are deci în vedere un ansamblu de operații psihologice al căror rezultat va consta în acceptarea ori refuzul recomandării mesajului.
4. Între a accepta o idee referitoare la un produs, la o cauză, la un om politic și a modifica atitudinea cuiva față de acel produs, acea cauză, acel om politic este o distanță semnificativă.
5. Care sunt efectele unei campanii după o perioadă îndelungată de timp asupra unei persoane care a fost expusă? Schimbările de atitudine se mențin în timp? De ce depinde persistența sau declinul lor?
6. În ce condiții o schimbare de atitudine va avea drept urmare o modificare de comportament? Acest demers interogativ face parte din contextul analizei drumului persuasiunii de la atitudine la acțiune.

Trebuie remarcat și analizat un demers deosebit de interesant pe care Kapferer îl realizează în lucrarea *Căile persuasiunii*, demers care-și propune să studieze deopotrivă concepții curente despre persuasiune dar și necesitatea unei abordări științifice a acestui fenomen. Autorul detaliază câteva puncte slabe ale concepțiilor curente despre persuasiune începându-și investigația cu o întrebare: cum își schimbă indivizii opinia? Trebuie să recunoaștem că întrebarea nu este nouă, dimpotrivă ea a suscitat interesul încă din vremea lui Platon; esența cugetărilor constând în clarificarea variabilelor ce interveneau în procesul persuasiunii și a eticii persuasiunii. Astfel, clasificarea argumentelor dezvoltată de Aristotel formează încă baza raționamentelor noastre obișnuite. Aristotel distingează între *Ethos*, persuasiunea fondată pe statutul oratorului, *Logos*, persuasiunea fondată pe logica argumentării și *Pathos*, persuasiunea bazată pe apelul la emoție. În afara distincției Pathos-

⁶ Jean-Noël Kapferer, *Căile persuasiunii - Modul de influențare a comportamentelor prin mass-media și publicitate*, Editura Comunicare.ro, București, 2002, p. 15

Loghos, judecățile sale de valoare asupra acestor două forme de persuasiune sunt încă foarte răspândite.

Concepțiile populare despre persuasiune au fost, de asemenea, puternic influențate de psihologia freudiană și de behaviorismul clasic a lui Pavlov și Watson. Din prima rezultă un ansamblu de ipoteze asupra mecanismelor de apărare ale receptorului unui mesaj: distorsionarea informației, expunerea selectivă, percepția selectivă a informației, învățarea mediată, memorarea selectivă. De la experimentul cu câinele, realizat de Pavlov, concepțiile curente privind persuasiunea au reținut ideea unei instantaneități stimul-răspuns. Aplicată la publicitate, aceasta ar însemna că mesajele condiționează inevitabil audiența să cumpere produsul recomandat. Aceasta este, de asemenea, baza concepției pasive asupra comunicării.

În ceea ce privește necesitatea unei abordări științifice a persuasiunii Kapferer este de acord că cea mai bună modalitate de a înțelege această necesitate constă în a analiza munca cercetătorului: plecând de la fenomene observabile, el încearcă să le clarifice, să le măsoare și să le explice, adică să le atribuie o cauză. Testul acestei explicații este predicția. Recompensa este posibilitatea de a controla mai bine fenomenul. Considerând această procedură drept etalon, autorul ca și P.H. Chombart de Lauwe⁷ identifică cele trei mari deficiențe ale tratării obișnuite ale persuasiunii.

- a) Simpla clasificare a factorilor ce intervin în persuasiune nu este decât o etapă preliminară în construirea unei teorii. Ea nu specifică natura relațiilor dintre acești factori, sau o explică în limbaj cotidian; iar acesta din urmă nu este adecvat pentru explicația științifică.
- b) O mare parte a cercetărilor asupra persuasiunii se rezumă să constate existența unor relații consecvente între doi factori. Această paradigmă de cercetare, numită corelațională, este tipică pentru cercetarea în persuasiunea publicitară: de exemplu, dorim să aflăm dacă un film este cu atât mai persuasiv cu cât este mai comic. A constata existența unei relații între umor și persuasiune este util din punctul de vedere al predicției, este posibil să se prezică eficacitatea relativă a două mesaje care diferă doar prin umor.
- c) În mod logic, discursul normativ trebuie să urmeze după investigarea empirică a fenomenelor. În materie de persuasiune, întotdeauna primul a pătruns în cel de-al doilea. Concepțiile despre persuasiune sunt cel mai

⁷ P.H. Chombart de Lauwe, *Cultura și puterea*, Editura Politică, București, 1982, p. 194

adesea evaluări. Astfel, după gustul oratorului, un același act de comunicare va fi numit informație sau manipulare. Când se cunoaște ansamblul conotațiilor pozitive și negative ale termenilor, se măsoară influența valorilor asupra explicației. Dacă aceasta depinde de sistemul de valori al observatorului, ea nu poate să aspire la statutul de explicație științifică.

Studiul persuasiunii prin mesaje implică, evident, studiul comunicării. Denis Mcquail⁸ afirmă că la originea cuvântului „comunicare” se află ideea de punere în comun: când comunicăm încercăm să stabilim o legătură cu o altă persoană. În cazul persuasiunii, încercăm să împărtășim o opinie, un sentiment, chiar un comportament. Cercetarea în domeniul persuasiunii ridică o problemă fundamentală: în ce fel sunt modificate atitudinile și comportamentele prin comunicare! O explicație ar putea fi adusă de cele două modele ale comunicării ale lui C. Shannon: teoria matematică a comunicării și modelul procesării informației. Aceste modele care au în vedere transmiterea și decodificarea semnelor sunt completate de **modelele persuasiunii** care adaugă un al treilea aspect: utilizarea semnelor de către cei care le primesc. Cercetarea actuală în domeniul persuasiunii se bazează pe cadrul conceptual propus de psihologul C. Hovland și echipa sa de la Universitatea Yale⁹.

Primul dintre modelele persuasiunii identificat de echipa de la Universitatea Yale este **modelul medierilor multiple**. Acest model concepe procesul persuasiunii ca pe o înșiruire de faze, fiecare reprezentând o etapă foarte importantă de care depind fazele următoare. C. Hovland distinge șase procese în cadrul procesului persuasiunii:

- a) O fază de *expunere* la mesaj în care pentru ca o persoană să poată prelucra o informație, trebuie ca mai întâi să fi intrat în contact cu informația, de exemplu răsfoind o revistă, privind la televizor, ascultând radioul etc.
- b) O fază în care se acordă *atenție* mesajului în care numeroși stimuli ne rețin permanent atenția, dar aceasta este selectivă. Este important, deci, ca persoanei să i se fi atras atenția asupra mesajului: editorialul politic din ziar, spotul publicitar de la TV privind protecția consumatorilor, predica preotului etc.

⁸ Denis Mcquail, *Comunicarea*, Editura Institutul European, 1999

⁹ C. Hovland, I. Janis, H. Kelley, *Communication and persuasion*, 1953, New Haven, Yale University Press (citată în Jean-Noël Kapferer, *Căile persuasiunii - Modul de influențare a comportamentelor prin mass-media și publicitate*, Editura Comunicare.ro, București, 2002)

c) Atenția este necesară, dar nu suficientă pentru faza de *comprehensiune*. Individul desprinde semnificația semnelor vizuale sau auditive care-i sunt transmise și cărora le-a acordat atenție.

d) Faza următoare privește *acceptarea* sau *respingerea* opiniei prezentate prin intermediul mesajului.

e) În cazul în care publicul a adoptat o atitudine nouă sau și-a format o nouă opinie în urma fazei „d” se pune problema *persistenței schimbării*. Cu excepția unor circumstanțe mai speciale, schimbările de atitudine în urma expunerii la un mesaj sunt întotdeauna provizorii, se revine la atitudinea inițială.

f) Modelul cuprinde o a șasea fază, în care individul *acționează* pe baza noii sale opinii, de exemplu atunci când participă în regim de voluntariat la o campanie, când votează pentru un anumit candidat politic sau când cumpără un anumit produs.

În general, putem spune că primele trei faze corespund unui proces de receptare tehnică și semantică a mesajului iar următoarele trei țin de un proces general de acceptare. Modelul de la Yale concepe persuasiunea ca reprezentând ansamblul acestor faze și nu o fază anume. Fiecare fază în parte este absolut necesară dar nu suficientă. Structura de bază a modelului de la Yale concepe persuasiunea ca pe o succesiune de două procese: un proces de receptare a informației și un proces de acceptare sau respingere plecând de la informația astfel primită. Ambele sunt necesare, dar nu suficiente pentru persuasiune. De exemplu, în procesul educării, profesorul este investit cu autoritate, astfel că nu se pune problema acceptării. Succesul său pedagogic, în cazul fiecărui elev / student, depinde mai ales de capacitățile de receptare ale elevului. În cazul persuasiunii, când problema care se pune este de a împărtăși o opinie și nu este vorba despre fapte sau date, faza de acceptare / respingere înclină mai mult în favoarea reușitei comunicării decât faza receptării. Spunem deci despre o situație de comunicare că ține de nivelul de pregătire atunci când greutățile legate de receptare sunt superioare acceptării și că ține de persuasiune în caz contrar. Modelul mediilor multiple afirmă că, o persoană, cu cât este mai inteligentă, prin nivelul său de educație, cu atât se expune mai mult la cele mai diverse informații, cu atât își poate fixa atenția un timp mai îndelungat și cu atât înțelege mai bine sensul mesajelor. În consecință, inteligența și susceptibilitatea de a fi persuadat pot merge mână în mână, deoarece inteligența facilitează expunerea și receptarea.

Pentru a revigora cercetarea și pentru a structura pe mai multe niveluri problemele persuasiunii s-a conturat **modelul experimental al persuasiunii**. În lumina rezultatelor cercetării, persuasiunea apare ca un proces intrapsihic secvențial de procesare a informației. Persuasiunea nu înseamnă acțiunea mesajului asupra unei persoane, ci ce face acea persoană cu mesajul. Deși se apropie de tradiția de la Yale, modelul se deosebește de acesta prin câteva elemente esențiale.

1. Prima condiție a persuasiunii o constituie contactul cu mesajul: trebuie ca receptorul să fi fost expus la mesaj. Numeroase campanii de persuasiune eşuează când ajung la acest punct deoarece audiența fie nu se expune, fie se expune prea puțin la mesaj.
2. O dată stabilită apropierea fizică dintre o persoană și mesaj, trebuie ca acesta să fie decodificat.
3. În stadiul procesării informației poate fi identificată o etapă psihologică de importanță crucială, în care individul supune informația la o serie de teste. În funcție de rezultatul acestor teste, individul își va modifica sau nu părerea în sensul mesajului. În contradicție cu viziunea care prezintă persuasiunea ca pe un fenomen pasiv, cercetarea sugerează că această etapă este un proces activ în care individul produce, ca răspuns la mesaj idei, gânduri, atribuiri, asociații. Persuasiunea depinde deci de conținutul și de intensitatea acestor răspunsuri cognitive.
4. Modelul analizează și conceptul de atitudine. Cercetările arată că o atitudine față de o idee, un obiect, o persoană are trei componente: cognitivă, afectivă și intențională. Cele trei componente sunt strâns legate între ele, ceea ce nu înseamnă că variația unei componente implică variația celorlalte. Schimbările de opinie nu sunt urmate întotdeauna de schimbări afective sau de intenții de acțiune.

Trebuie ilustrat de asemenea rolul pe care îl poate deține cercetarea persuasiunii în domeniul politicii economice și sociale. Puterea exercitată de persuadare în calitatea sa de factor de influențare socială, economică și politică a atras de mult atenția cercetătorilor. Într-o lume în care se folosesc în tot mai mare măsură mijloacele de comunicare în masă se pot pune pe bună dreptate întrebări asupra rolului și modului de funcționare ale acestor sisteme gigantice de răspândire a informației.

Bibliografie:

1. Chombart de Lauwe, P.H., (1982), *Cultura și puterea*, Editura Politică, București
2. Dâncu, Vasile Sebastian, (1999), *Comunicarea simbolică. Arhitectura discursului publicitar*, Editura Dacia, Cluj-Napoca
3. Mcquail, Denis, (1999), *Comunicarea*, Editura Institutul European, Iasi
4. Kapferer, Jean-Noël, (2002), *Căile persuasiunii - Modul de influențare a comportamentelor prin mass-media și publicitate*, Editura Comunicare.ro, București
5. Vance Packard, (1958), *La persuasion clandestine*, Paris.

Mircea Cărtărescu - o seară la operă - analiză hermeneutică -

Mariana PASINCOVSHI*

În linia lui Anton Pann și Arghezi, într-un stil colocvial și parodic, Mircea Cărtărescu a reciclat stilurile vechi ale liricii erotice, de la limbajul cărturăresc la limbajul oral, de la adorație la ironia adorației, preluând formula din creația lui Ienăchiță Văcărescu, Bolintineanu, Alecsandri, o viziune erotică a unui București fabulos, plin de culorile Levantului.

Este cazul poemului *o seară la operă* – poem care „reprezintă cea mai radicală și completă încercare de subversiune, din literatura noastră, a poeziei înțeleasă ca expresie sau confesiune sentimentală”¹. El debutează cu un *Argument* al cărui înțeles adevărat nu-l percepem decât mai târziu și în care autorul se referă la o cunoscută supoziție probabilistică: date fiind limitele vocabularului și, totodată, imensele resurse de combinare dinăuntrul lui, o maimuță care ar bate la mașină ar putea, în câteva trilioane de ani, să „nimerească” forma unui sonet shakespearian. O primă idee ce se desprinde de aici este că poezia se face din cuvintele care stau la dispoziția poetului și pe care acesta le folosește. Orice poezie de dragoste este, în același timp, nouă, originală, și rezultă din recombinarea tuturor poeziilor de dragoste existente. „*O seară la operă* este un splendid poem programatic și polemic pe această temă”², poeziile reflectând mai curând o tradiție literară decât fiind expresia unor trăiri.

Observăm de la început că poetul lucrează cu „limbaje” cunoscute, pasișându-le sau parodiindu-le. Poemul lui Mircea Cărtărescu conține mai multe astfel de registre lirice. Întâia parte este scrisă în stil „exclamativ-juvenil”, labișian, prin care se exprimă bucuria jubilatoare a ființei cuprinse de iubire: „sînt îndrăgostit, e-un curcubeu”³, după care autorul demarează

* Doctorand la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, Facultatea de Litere

¹ Manolescu, Nicolae, *Literatura română postbelică. Poezia*, Editura Aula, București, 2001, p. 397

² *Idem*, p. 398

³ Cărtărescu, Mircea, *plurivers*, volum antologic, Editura Humanitas, București, 2003, p. 168

într-o direcție inversă; „el demistifică, defetișizează, de-gradează această retorică și impune o alta, a parodicului «ricărtărescian»”⁴.

A doua parte ne oferă, așadar, „mostre de stil prozaic - dezabuzat, derizoriu, „realist”, în sensul platitudinii”⁵. În poem apar două personaje: „poetul” și Maimuțoiul care este, firește, un alter-ego. Dacă „poetului” îi revine registrul „biografic” (e plin de amintiri, părăsit de iubită...), Maimuțoiul este artistul în cealaltă ipostază, care nu transcrie emoții reale, trăite, ci rescrie poezii de amor. Iubita care i se arată Maimuțoiului este o „himeră dimoviană”⁶: „brusc, în zidul de plumb din spatele lui se desfăcu o fereastră/ și prin ea, cu un teribil de sexy glas/ se ivi o domnișoară de plexiglas/ era fără îndoială cea mai frumoasă femeie din lume/ covârșită de lenjuri, poleieli, crotali, căi ferate, păpădii, parfumuri, creme și spume”⁷.

Duetul care urmează constituie miezul poemului. Declarațiile reciproce de amor refac, cu virtuozitate, istoria liricii noastre de dragoste de la Văcărești la Arghezi: „stai, ajunge, lasă-le-ncolo de poezii, că nu de vorbe proaste îmi arde mie.../ păi, nu mai era decât nichita”⁸.

Nicolae Manolescu ne mărturisește că procedeul acesta al revalorificării unor expresivități (pastișă, parodie...) a fost folosit, în proză, de Proust și, mai ales de Joyce, iar în poezie de T.S. Eliot și că putem vedea în el una din modalitățile fundamentale ale poeziei moderne de după Rimbaud.⁹

Observăm, așadar, un vocabular extraordinar de bogat și variat, Mircea Cărtărescu fiind neîntrecut în a inventa un limbaj cu vocabule vechi și cuvinte noi, luate din vorbirea străzii sau din cărțile de chimie, anatomie, electronică... „E vorba de o plăcere a invenției, o petrecere cu vorbe, o încercare a puterilor poemului: poate sau nu poate cuprinde și purifica impurul, bizarul, ceea ce este bălțat și agramat în oralitatea dîmbovițeană, poate suporta limbajele specializate ale așa-ziselor științe de vîrf?”¹⁰. Ironia creatoare și stilul disociativ, eseistic permit ca într-un poem de dragoste să

⁴ Mincu, Marin, *Poeticitate românească postbelică*, Editura Pontica, Constanța, 2000, p. 377
⁵ Manolescu, Nicolae, *Literatura română postbelică. Poezia*, Editura Aula, București, 2001, p. 398

⁶ *Ibidem*

⁷ Cărtărescu, Mircea, *plurivers*, volum antologic, Editura Humanitas, București, 2003, p. 172-173

⁸ *Ibidem*, p. 178

⁹ Manolescu, Nicolae, *op. cit.*, p. 399

¹⁰ Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, IV, Editura Cartea Românească, 1989, p. 489

vină vorba de *hormoni, mașete, aerul freatic, tomberonul, bairamul, harcea-parcea, ghiulul, șerbetul, fondul de ten, trompe, fălci, măsele, țipirig...* soarele să fie comparat cu „un purceluș arzător”, ceața să se amoreze de fumul de la motoarele Diesel, îndrăgostitul să jure pe „inconștientul” său... - ceea ce denotă un stil colorat, expresiv și pitoresc.

Putem spune, astfel, că în *Poeme de amor* iubirea este o boală învinsă, femeia este o muză plină de păcate, sublimă și infidelă, o ființă în care trăiește o zeiță sau invers. Poemul se mișcă între adorație și ironia adorației, dar „contestația nu ia forma grav metafizică a geniului nemulțumit de contingent. Poetul trăiește în contingent și feminitatea nu este decît o întrupare a contingentului.”¹¹ În privința decorurilor iubirii, acestea nu au nimic din grandoarea cosmică a erosului romantic: „dragostea mea strănută pe mormanul de cioburi de la sticlele de vin prost și ulei”¹². Peisajul urban impur este, înainte de orice, populat de extrem de multe obiecte.

„Mircea Cărtărescu își face un program din a recicla stilurile vechi ale liricii erotice (și programul său merge, cel puțin la acest punct, în sensul postmodernismului), preluînd acorduri, formule, culori (...) într-un poem nou care, cu un capăt al lancei parodiază, iar cu altul reîntemeiază. Parodia nu este la el niciodată integral parodică. Ceva se salvează, rîsul spală cocleala versurilor îmbătrînite și roase de timp”¹³, creînd, după cum mărturisește Traian Coșovei, „un adevărat spectacol de virtuozitate stilistică”¹⁴.

Bibliografie:

1. Cărtărescu, Mircea, *plurivers*, volum antologic, Editura Humanitas, București, 2003
2. Coșovei, Traian T., *Pornind de la un vers*, Editura Eminescu, București, 1990
3. Manolescu, Nicolae, *Literatura română postbelică. Poezia*, Editura Aula, București, 2001
4. Mîncu, Marin, *Poeticitate românească postbelică*, Editura Pontica, Constanța, 2000

¹¹ *Idem*, p. 487

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*, p. 488

¹⁴ Coșovei, Traian T., *Pornind de la un vers*, Editura Eminescu, București, 1990, p. 127

5. Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, IV, Editura Cartea Românească, 1989.

Nevoia de educație economică

Maria Liana LĂCĂTUȘ*

În anul 1998, National Council on Economic Education (NCEE) din S.U.A.⁽¹⁾ a început o campanie pentru alfabetizare economică. Cu această ocazie, a dat publicității un material intitulat „*De ce nu poate Johnny să decidă*” menit să atragă atenția opiniei publice asupra nevoii de educație economică. Cercetarea, inițiată de NCEE la momentul respectiv⁽²⁾ pentru a determina nivelul de pregătire economică a populației, a scos în evidență faptul că mai mult de jumătate din populația S.U.A. nu putea răspunde corect la întrebări privind chestiuni economice fundamentale. Așa s-a născut întrebarea care exprimă chintesența nevoii de educație economică: „*De ce nu poate să decidă un om obișnuit?*” și ce trebuie el să știe pentru a înțelege economia.

Cercetarea respectivă s-a bazat pe un chestionar cu întrebări închise, cu câte trei sau patru variante de răspuns. Întrebările trimiteau la teorii sau explicații economice vizând chestiuni sensibile în materie de politici publice, precum salariul minim pe economie și gradul de ocupare, posibilitățile de producție, creșterea economică, inflația sau șomajul, creșterea prețurilor și nivelul de trai, poluarea, interdependențele, comerțul internațional, bunurile publice și cheltuielile de la bugetul statului, interesul personal sau interesul public.

Presupoziția de la care pornește cercetarea este aceea că educația economică îi ajută pe oameni să înțeleagă factori decisivi care influențează calitatea vieții lor și reduce substanțial posibilitatea manipulării în chestiuni de interes personal sau public.

Testul de alfabetizare economică

Lista întrebărilor, cu variantele de răspuns respective, utilizată în cadrul cercetării inițiate de NCEE, este relevantă pentru ipoteza de lucru (Walstad, 1987, 2006) care poate sta la baza unei astfel de analize, cu privire

*Lector univ. la Academia de Studii Economice, București

la ce poate fi considerat informație economică minimală, cu caracter general de interes și necesitate la nivelul populației:

- Ce se întâmplă atunci când o țară schimbă grâu pe țigăile pe care îl produce o altă țară?
 - A. Ambele țări câștigă.
 - B. Ambele țări pierd.
 - C. Țara care oferă grâu câștigă, iar țara care oferă țigăi pierde.
 - D. Țara care oferă țigăi câștigă, iar țara care oferă grâu pierde.

- **Care este cea mai importantă problemă a unei economii?**
 - A. Să asigure un echilibru între importuri și exporturi.
 - B. Să echilibreze bugetul statului.
 - C. Să asigure cea mai bună utilizare a resurselor sale limitate.
 - D. Să realizeze economii pentru a reduce datoria publică.

- **În condiții de ocupare deplină a oamenilor și a tuturor celorlalte resurse existente la nivel național, pentru ca producția unui bun oarecare să poată crește, este necesar ca:**
 - A. bunul respectiv să fie produs de firmele private, și nu de către stat;
 - B. producția altui bun să scadă;
 - C. prețurile să scadă.

- **Când, la nivelul indivizilor sau al unei țări, intervine specializarea în producție:**
 - A. prețurile cresc în mod inflaționist;
 - B. producția pe oră-muncă scade;
 - C. se ajunge la o interdependență economică mai mare;
 - D. distribuția veniturilor va fi mai echitabilă.

- **Care este caracteristica esențială a unei economii de piață?**
 - A. Sindicate eficiente.
 - B. Reglementări guvernamentale bune.
 - C. Acțiuni responsabile ale patronilor.
 - D. Concurență activă pe piață.

- **Într-o economie de piață, indivizii acționează în interesul lor personal, servind prin aceasta și interesul public, datorită:**
 - A. faptului că indivizii acționează pe piețe concurențiale;

- B. spiritului de responsabilitate al patronilor;
- C. planificării și coordonării atente a activității de piață;
- D. faptului că indivizii înțeleg ce este în interes public.
- **Ce s-ar întâmpla cu gradul de ocupare dacă statul are majora salariul minim pe economie?**
 - A. Gradul de ocupare ar crește.
 - B. Gradul de ocupare ar scădea.
 - C. Gradul de ocupare ar rămâne constant.
- **De ce sportivii profesioniști câștigă, de obicei, mai mult decât fermierii sau lucrătorii dintr-o întreprindere siderurgică?**
 - A. Proprietarii cluburilor sportive sunt monopoliști.
 - B. Sportivii atrag publicul, pe când fermierii sau muncitorii siderurgiști, nu.
 - C. Numărul sportivilor profesioniști este mai mic decât al fermierilor sau al muncitorilor siderurgiști.
 - D. Raportat la cererea pentru serviciile lor, sportivii buni sunt mai rari decât fermierii sau muncitorii siderurgiști.
- **Care dintre următoarele modalități de abordare a poluării conduce la cea mai bună utilizare a resurselor unei țări?**
 - A. Interzicerea folosirii substanțelor chimice toxice.
 - B. Combaterea efectelor poluării.
 - C. Controlul poluării până la nivelul la care beneficiile suplimentare sunt mai mari decât costurile suplimentare.
 - D. Interzicerea activităților economice care poluează mediul.
- **Care dintre următorii factori limitează posibilitățile de producție ale unei economii?**
 - A. Cantitatea și calitatea muncii, a capitalului și a resurselor naturale.
 - B. Cererea de bunuri și servicii din partea firmelor.
 - C. Reglementările și nivelul cheltuielilor guvernamentale.
 - D. Cantitatea de bani în circulație.
- **Dacă venitul dvs. ar crește cu 5% pe an, în condițiile în care prețurile bunurilor și serviciilor pe care le cumpărați ar crește cu 10%, situația dvs.:**
 - A. s-ar îmbunătăți;
 - B. s-ar înrăutăți;
 - C. nu ar fi afectată.
- **Ce ar trebui să facă statul pentru a reduce inflația?**

- A. Să mărească atât cheltuielile, cât și masa monetară.
- B. Să reducă atât cheltuielile, cât și masa monetară.
- C. Să reducă cheltuielile și să mărească masa monetară.
- D. Să mărească cheltuielile și să reducă masa monetară.

• **De ce firmele private nu vor fi interesate să instaleze faruri în porturi?**

- A. Proprietarii vapoarelor plătesc asigurări și, de aceea, nu sunt interesați să plătească pentru lumina oferită de faruri.
- B. De lumina unui far beneficiază și proprietarii vaselor care nu plătesc pentru acest serviciu.
- C. Firmele private care ar instala faruri ar avea costuri mai mari decât statul.
- D. Costul unui far este prea mare.

(Sursa: Walstad, W., Test of Economic Literacy, JCEE, Stock No. 369)

Din analiza întrebărilor de mai sus, reiese faptul că, pe lângă presupuziția privind rolul educației economice în înțelegerea unor factori decisivi care influențează calitatea vieții oamenilor și în reducerea posibilității de manipulare în chestiuni de interes public sau personal, autorii chestionarului au plecat și de la anumite presupuziții privind opiniile existente despre comportamentele economice sau despre măsurile de intervenție a statului în economie:

- (1) Prejudecățile sunt întreținute de lipsa de cunoaștere și, prin urmare, de explicații eronate.
- (2) Alfabetizarea economică poate contribui la combaterea prejudecăților și la evaluarea corectă a actelor de intervenție a statului în economie.

Alfabetizarea economică și conceptele economice fundamentale

Testul pentru evaluarea gradului de alfabetizare economică, mai sus prezentat, vizează concepte economice fundamentale. Prima întrebare, de exemplu, problematizează ideea de câștig obținut de pe urma unui act de **schimb**. Contrar părerii răspândite în rândul acelei părți a populației care nu a ajuns la un nivel adecvat de înțelegere a fenomenului economic, schimbul nu presupune neapărat câștigul unuia ca urmare a pierderii suferite de altcineva. În termenii teoriei jocurilor, schimbul nu este un joc de „sumă zero”, ci un joc de tipul „câștigi-câștig”. Actele de schimb au loc numai dacă

sunt în măsură să conducă la câștiguri pentru ambii participanți, respectiv dacă au drept consecință îmbunătățirea atât a situației vânzătorului, cât și a cumpărătorului; în caz contrar, unul sau altul dintre ei ar refuza să mai participe la tranzacții. Retragerea dintr-un act de schimb neperformant poate interveni mai devreme sau mai târziu, dar se va întâmpla cu siguranță. Cunoașterea unui principiu economic fundamental, și anume a aceluia după care oamenii răspund la stimulente, permite înțelegerea și explicarea actului de schimb. Câștigul este, în acest caz, stimulentele care motivează participanții la tranzacții, după cum absența câștigului va fi un motiv temeinic pentru refuzul de a mai participa la derularea lor.

Prima întrebare din lista de mai sus problematizează și ideea de **interdependență**, ca și pe aceea de **comerț internațional**. Câștigurile se obțin nu refuzând o relație de schimb, ci, dimpotrivă, în condiții de interdependență, prin angajarea în acte de comerț internațional în care fiecare partener își valorifică avantajul competitiv. Tot o idee greșită este și aceea după care agricultura nu este o activitate generatoare de câștig, ci una în care pierzi datorită nivelului general scăzut de eficiență.

Întrebarea a doua introduce ideea de **problemă economică fundamentală**. Economia se confruntă cu multe probleme grave, serioase sau importante. Printre acestea, se numără datoria publică, deficitul bugetar, deficitul balanței comerciale sau – așa cum se poate constata din întrebările următoare – inflația, șomajul și poluarea. Oricât de importante ar fi una sau alta dintre aceste probleme pentru o comunitate, la un moment dat, problema economică fundamentală este raritatea, insuficiența relativă a resurselor disponibile pentru satisfacerea trebuințelor.

Raritatea reprezintă caracteristica esențială a condițiilor noastre de existență. Ea ne obligă la alegeri și renunțări, la decizii dificile referitoare la întrebuințările pe care le dăm resurselor. Raritatea este la originea tuturor celorlalte probleme. Insuficiența veniturilor la bugetul statului obligă autoritățile să apeleze la împrumuturi; așa apare datoria publică. După cum insuficiența veniturilor obținute din exporturi, în condițiile unor importuri mai mari, conduce la deficit în balanța comercială a unei țări. Inflația este rezultatul unei producții de bunuri și servicii cantitativ mai mici decât puterea de cumpărare a mijloacelor de plată aflate în circulație. Șomajul este consecința rarității locurilor de muncă, după cum poluarea poate fi asociată cu insuficiența factorilor de descompunere [neutralizare] a diferitelor deșeuri, respectiv insuficiența utilizării tehnologiilor ecologice.

În condiții de raritate, raționalitatea deciziilor și a comportamentelor este rezultatul necesar al încercărilor de a găsi cele mai bune întrebuițări pentru resursele insuficiente de care dispunem la un moment dat, respectiv soluțiile optime de satisfacere a trebuințelor. Raționalitatea comportamentului uman apare ca „necesară”⁽³⁾ prin raportare la alternativa iraționalității; costurile acesteia din urmă sunt atât de mari, încât nu o putem gândi drept o alternativă propriu-zisă. Raționalitatea este alternativa optimă sau, mai exact, alternativa cu costurile cele mai mici.

Raritatea obligă la renunțări, deci la acceptarea unor **costuri de oportunitate**. Asupra acestui aspect al existenței umane atrage atenția întrebarea a treia din testul de alfabetizare economică. De fiecare dată când alegem ceva, renunțăm la altceva. În mod obișnuit, oamenii nu gândesc în termeni de cost de oportunitate și de renunțări. Pentru majoritatea oamenilor, cost înseamnă cost efectiv sau cheltuială. Din această perspectivă, multe lucruri „nu costă nimic”. De exemplu, timpul liber nu costă, plimbarea în parc nu costă, educația publică la nivel preuniversitar nu îl costă nimic pe individ; în general, lucrurile pentru care nu plătim sume de bani aparent nu costă.

Pentru economiști însă, „nimic nu este gratuit”, ci totul se plătește. Uneori, poate că nu este atât de evident care este prețul pe care îl plătim, deoarece nu este un preț, în sensul economic dat acestui termen, ci este un cost de oportunitate, o alternativă la care am renunțat sau o șansă pe care am pierdut-o. Costurile de oportunitate sunt costuri implicite ale acțiunilor economice, și nu numai ale lor, și prin urmare trebuie luate în considerare atunci când suntem puși în situația să decidem. Asupra acestui fapt, uneori ignorat, ne atrage atenția Economia.

Deciziile noastre presupun **negociere și compromis**. De multe ori, în mod conștient, renunțăm la un bun pentru a obține, prin schimb, un alt bun. În cadrul actelor de schimb, putem negocia raporturile de schimb, dar nu și condiționalitatea pe care o impune orice act de acest fel: faptul că trebuie să cedăm ceva în schimbul bunurilor sau serviciilor pe care le obținem și, implicit, să renunțăm la acel ceva. O economie aflată la nivelul de ocupare deplină și funcționare eficientă nu mai poate crește producția în condițiile date. Orice încercare de a atrage resurse suplimentare de producție într-un anumit domeniu de activitate se va face pe seama altor domenii de activitate. Practic, toate resursele disponibile fiind angajate deja, creșterea cantității de

resurse necesare pentru a produce cantități suplimentare dintr-un bun nu se poate realiza decât prin diminuarea cantității de resurse utilizate pentru producerea altor bunuri. Prin urmare, pentru a crește cantitatea produsă dintr-un bun, trebuie să scadă cantitatea în care este produs un alt bun.

Alfabetizarea economică și învățarea pe tot parcursul vieții

Continuarea învățării dincolo de școală, la locul de muncă sau în cadrul diverselor forme și modalități de pregătire asigurate de comunitate, reprezintă o alternativă la problema alocării eficiente a timpului de instruire, o aplicare a principiului „să învățăm, făcând” pe tot parcursul vieții. Educația economică începută în școală este parte a procesului de formare permanentă, realizată pe parcursul întregii vieți și care asigură îmbunătățirea nivelului de cunoștințe și completarea deprinderilor deținute de o persoană la un moment dat și, în plus, dobândirea de competențe noi, care sporesc adaptabilitatea și competitivitatea forței de muncă. Orientarea programelor de formare continuă și către obiective precum dezvoltarea gândirii economice, înțelegerea mecanismelor și oportunităților financiare, a beneficiilor și costurilor instrumentelor de economisire pe termen lung sau a mecanismelor de asigurare a stabilității economice reprezintă una dintre modalitățile de acțiune pentru a crește competitivitatea și puterea de acțiune a indivizilor în societatea cunoașterii.

Cu referire la puterea explicativă a teoriilor economice, unii economiști (Schug, 2005) vorbesc despre adevărate „mistere”, care vor putea fi clarificate dacă formulăm o problemă în termeni economici corecți și o analizăm conform unor principii explicite de gândire economică. Am putea spune că întrebarea a treia din testul de alfabetizare economică propune dezlegarea unui asemenea mister. Pentru o persoană care nu se raportează dintr-o perspectivă economică la faptele și întâmplările din viața cotidiană, ar putea părea de neînțeles de ce economiștii nu consideră că ocuparea deplină este o situație neapărat dezirabilă. Ceea ce la prima vedere poate părea un obiectiv lăudabil de atins în economie, devine, sub „lupa” economiștilor, cu totul altceva. Dincolo de o anumită limită, atragerea în activitățile economice a unor cantități suplimentare de resurse devine tot mai costisitoare, fapt care are efecte la nivelul prețurilor bunurilor și serviciilor produse. Creșterea prețurilor este un semnal că s-a ajuns la limita respectivă. Pe măsură ce sunt atrase tot mai multe resurse, prețurile acestora cresc,

costurile de producție a bunurilor și serviciilor cresc și, odată cu acestea, prețurile lor cresc tot mai mult. La limită, ocuparea deplină a resurselor înseamnă inflație și stagnarea produsului intern brut.

Corelația dintre specializare și productivitate este, în general, cunoscută. Aceasta a fost, de altfel, și una dintre presupuzițiile asociate întrebării referitoare la efectele specializării în producție. Am putea spune că ține de un anumit bun simț economic acceptarea ideii că specializarea conduce la creșterea calității (lucrului bine făcut), la reducerea timpilor de execuție și – prin concentrarea pe dezvoltarea unor deprinderi, abilități și competențe specifice, iar în unele cazuri prin crearea de automatisme – la eforturi mai mici, deci la economie de costuri.

Întrebarea încearcă să sublinieze, în acest context, efectul de interdependență al specializării, indiferent dacă aceasta intervine la nivel național sau internațional. Cerințele tot mai mari de creștere a productivității și eficienței, în general, au condus către o specializare tot mai accentuată, de la specializarea în producție la specializarea în operațiile care intervin în producerea efectivă a unui bun, de la specializarea la nivel local sau național la specializarea la nivel internațional. Dacă, în prezent, deschiderea economiei la nivel național este privită ca un fapt firesc și are caracter neproblematic, deschiderea la nivel mondial și uneori chiar regional este încă subiect de controverse și mijloc de manipulare a opiniei publice.

Pentru publicul larg, tema controversei este **interdependența economică versus independența economică**. La nivel de opinie, independența economică poate părea posibilă și dezirabilă. La nivel teoretic, „independență” înseamnă izolare și renunțarea la șansa de a beneficia de avantajele cooperării, liberului schimb și avantajului relativ.

Interdependență economică nu înseamnă condiționare în adoptarea deciziilor și impunerea unor decizii care încalcă interesul personal sau național. Consumatorul este dependent de producător în aceeași măsură în care și producătorul este dependent de consumator; între ei existând o interdependență. Consumatorul nu își satisface trebuințele decât dacă există un producător care să se adreseze trebuințelor sale prin bunurile pe care le produce și le oferă pe piață, după cum producătorul nu va avea succes și, prin urmare, nu va realiza profit dacă nu produce acele bunuri pe care și le dorește și este dispus să le cumpere consumatorul. Suveranitatea consumatorului nu înseamnă că acesta îi impune producătorului ce să

producă, cât să producă sau cum să producă. Dimpotrivă, înseamnă decizii la nivel individual și în interes propriu, dar adoptate rațional, în funcție de condițiile existente și de avantajele estimate care decurg din acestea. Este în interesul producătorului să producă ceva ce nu se va vinde? Evident că nu. Interesul său este să se adreseze unor trebuințe și preferințe anticipate ale consumatorului. Dar, acționând în interesul său personal, producătorul acționează, în același timp și fără să își fi propus în mod intenționat aceasta, și în interesul consumatorului.

Mutând discuția la nivelul producătorilor și consumatorilor din diferite țări, concluzia este aceeași: producând pentru consumatorii dintr-o altă țară, producătorii autohtoni rămân suverani în deciziile lor de producție și schimb și, prin acțiunilor lor în interes propriu (național), acționează și în interesul consumatorilor din celelalte țările respective. Și invers, producătorii altor țări, care vor produce pentru consumatorii autohtoni, vor contribui, în aceleași condiții, la realizarea intereselor autohtone.

Mai mult chiar, **creșterea interdependențelor economice** este un factor de creștere a gradului de realizare a intereselor naționale, în condiții de liber schimb și de specializare în domeniile pentru care există un avantaj comparativ. Dacă ar fi să ne gândim, de exemplu, la două țări care produc și vând grâu și țigări (a se vedea prima întrebare din testul de alfabetizare economică) și presupunem că ambele ar putea să producă și să vândă și grâu, și petrol, dar cu costuri diferite (deci în condiții de eficiență diferite), fiecare ar câștiga dacă ar produce și ar vinde celeilalte produsul pe care îl produce cu costurile cele mai mici și, implicit, dacă ar cumpăra de la cealaltă țară produsul pe care aceasta din urmă îl produce mai ieftin.

Dimpotrivă, dacă o țară optează, în numele independenței, să producă și să consume bunuri mai scumpe numai pentru că se produc în economia internă, soluția pentru care s-a optat afectează interesele consumatorilor proprii, cel puțin; aceștia vor plăti prețuri mai mari decât ar fi plătit dacă bunurile respective ar fi fost importate de la producători care le pot produce cu costuri mai mici. Mai de vreme sau mai târziu, se va dovedi că și interesele producătorilor autohtoni au fost afectate, deoarece, în absența concurenței producătorilor străini, producătorii autohtoni nu au fost stimulați să găsească soluții de creștere a eficienței și nu dispun de capacitate competitivă. Ei vor face presiuni asupra guvernanților, nu doar pentru introducerea sau menținerea de bariere comerciale cu efecte protecționiste, ci și ca să li se acorde subvenții.

Beneficiile concurenței asupra prețului, calității și cantității sunt recunoscute și apreciate de oameni. Întrebările din testul de alfabetizare economică referitoare la **concurență** vizează, mai ales, caracterul ei de mecanism de reglare a pieței, care îi asigură acesteia funcționarea în condiții de eficiență. Rolul concurenței trebuie înțeles prin raportare la factori precum statul, sindicatele sau patronatele, care pot contribui prin acțiunile lor la buna funcționare a pieței, fără a o condiționa. Intervenția statului în economie își are importanța sa, dar una limitată și care nu se poate substitui mecanismului concurențial. În acest sens, concurența apare ca o condiție necesară, deși nu suficientă, pentru funcționarea pieței. Beneficiile ei apar în condițiile de atomicitate, libertate decizională, transparență și de absență a barierelor care îngreunează accesul pe piață.

Intervenția statului în economie are efecte intenționate și neintenționate, imediate sau care apar după un timp. Măsurile directe asupra prețurilor conduc la modificarea cererii și ofertei. Pe piața forței de muncă, intervenția asupra nivelului salariilor are consecințe la nivelul locurilor de muncă. Creșterea salariilor atrage lucrătorii, dar poate determina reducerea numărului de locuri de muncă pe care le oferă firmele, dacă acestea nu vor putea suporta majorarea cheltuielilor salariale și fie vor reduce numărul angajaților, fie vor ieși de pe piață. Astfel, deși cantitatea de muncă oferită pe piață la un nivel mai ridicat de salarizare crește, cantitatea de muncă cerută în aceste condiții va scădea, iar, pe ansamblu, numărul persoanelor angajate va scădea. Printre efectele neintenționate, în acest caz, se numără creșterea șomajului, iar, pe termen lung, creșterea cheltuielilor de la bugetul statului. De aceea, creșterea salariilor trebuie corelată cu criterii de eficiență, precum productivitatea muncii.

Mărimea salariilor este expresia directă a cererii și ofertei de muncă. Dacă cererea de muncă este mare, mai mare decât oferta de muncă, angajatorii sunt dispuși să plătească salarii mai mari și, invers, dacă cererea de muncă este mai mică decât oferta de muncă, salariile tind să scadă. Sportivii de mare performanță sunt într-o situație de exces de cerere; numărul celor cu adevărat talentați este mic, mai mic decât cererea pentru serviciilor lor. Pentru a beneficia de talentul acestor sportivi, angajatorii sunt dispuși să le plătească salarii mari.

De principiu, persoanele care dispun de cunoștințe, abilități, talente sau competențe deosebite pot realiza câștiguri mai mari. Spre deosebire de

munca în agricultură sau în siderurgie, care necesită doar cunoștințe, aptitudini și competențe la care, în mod obișnuit, se poate ajunge prin educație și/sau formare profesională, sportul de performanță presupune abilități și talente de alt tip. Școala le poate descoperi și dezvolta, dar nu le poate crea. Talentul este rar, mai rar decât alte resurse. De aceea, pentru el se plătește mai mult.

Întrebarea a unsprezecea corelează creșterea salariilor cu evoluția prețurilor. Economiștii fac distincție între mărimi reale și mărimi nominale. O sumă oarecare de bani are o valoare nominală exprimată printr-o sumă de bani. Valoarea reală a sumei respective este dată de puterea ei de cumpărare. Dacă prețurile cresc, cu o sumă oarecare de bani se va putea cumpăra o cantitate mai mică de bunuri și servicii decât anterior, ceea ce echivalează cu scăderea puterii de cumpărare și, implicit, a valorii reale a sumei respective de bani.

Distincția între valorile reale și cele nominale este foarte importantă în măsurarea unor variabile precum salariile, rata dobânzii, veniturile sau producția internă. Valorile nominale sunt exprimate în unități monetare, neajustate la rata inflației. Variabilele reale sunt ajustate cu rata inflației; din valoarea lor se scade partea datorată exclusiv creșterii prețurilor. Relevante sunt variabilele reale, spre deosebire de valorile nominale care induc în eroare.

Testul de alfabetizare economică atrage atenția asupra modului în care trebuie înțeleasă intervenția statului în economie. Chiar dacă piața dispune de mecanisme proprii de reglare a cantităților în care trebuie produse diferitele bunuri și servicii, aceasta nu înseamnă că piața poate rezolva toate problemele legate de producție, schimb și consum. Există și cazuri în care piața eșuează. Printre eșecurile pieței, economiștii au identificat **externalitățile** și bunurile și serviciile publice.

Poluarea este o externalitate negativă, o situație de transfer asupra unei terțe părți a unor costuri asociate producției diferitelor bunuri și servicii. Ca urmare a acestui transfer, producătorii nu vor suporta decât o parte din costurile respective și, prin urmare, vor produce și vor oferi pe piață cantități mai mari decât ar fi făcut-o dacă ar fi fost nevoiți să își acopere costurile integral. Analiza economică de tip cerere-ofertă de nivel elementar poate contribui la clarificarea acestei situații.

Pe piață, oferta unui bun este determinată de factori precum prețurile resurselor, respectiv costul de producție. Creșterea costurilor determină

scăderea ofertei și, dacă cererea nu se modifică, efectul este resimțit atât la nivelul prețului, cât și al cantității de echilibru: prețul crește, cantitatea scade. Invers, scăderea costurilor determină creșterea ofertei și, în aceleași condiții de cerere constantă, efectele sunt opuse: prețul scade, cantitatea crește. În cazul poluării, costurile sunt transferate, de regulă, comunității care se va implica și va plăti din bugetul propriu pentru calitatea mediului pe care îl gestionează. Scăderea costurilor suportate de producători va conduce la creșterea „producției” de deșeuri, noxe și alți factori cu efect de degradare a mediului. Pentru a diminua cantitatea de deșeuri și noxe deversate în mediu, autoritățile publice ar trebui să adopte măsuri cu efect invers asupra costurilor. De exemplu, taxele pentru protecția mediului sau certificatele contra cost pentru emisiile poluante reprezintă cheltuieli suplimentare impuse direct producătorilor. Efectul de cost majorat este evident și, prin urmare, și efectul de scădere a emisiilor de factori poluanți.

Poluarea afectează direct calitatea vieții și, de aceea, reprezintă o chestiune de sensibilitate maximă. În plus, de multe ori, afectează și valoarea terenurilor și locuințelor dintr-o comunitate. Pentru a asigura cetățenilor dreptul de a trăi într-un mediu curat și a le garanta drepturile de proprietari, autoritățile publice sunt dispuse să aloce resurse financiare pentru protecția mediului, prevenirea poluării și, dacă se ajunge până acolo, pentru depoluare. Legat de măsurile legitime de control al poluării, economiștii se întrebă: „Cât de curat înseamnă suficient de curat?”¹. În sine, întrebarea exprimă o îndoială referitoare la faptul că indivizii, comunitățile sau societatea în ansamblul său vor putea și vor fi dispuși să acționeze pentru a elimina acțiunea tuturor factorilor poluanți sau toate efectele poluării.

Pentru a lua **decizii eficiente**, este necesar ca indivizii implicați în procesul decizional să pună în balanță costurile marginale și beneficiile marginale determinate de creșterea sau diminuarea cu o unitate a unei acțiuni. De regulă, pe măsură ce se produc sau se consumă unități suplimentare dintr-un bun, beneficiile marginale tind să se diminueze, iar costurile marginale tind să crească. Dacă, desfășurând o activitate în continuare, beneficiile marginale sau suplimentare care rezultă sunt mai mari decât costurile marginale sau suplimentare necesare pentru continuarea ei,

¹ *Economie. Curriculum pentru învățământul liceal 1*, Centrul Român pentru Educație Economică - CREE, 2002, P. 9R

atunci decizia de a continua activitatea a fost bună. Acționând conform acestei reguli, se ajunge, la un moment dat, ca beneficiile suplimentare să fie egale cu costurile suplimentare. Desfășurarea activității în continuare nu ar fi o decizie înțeleaptă, deoarece beneficiile suplimentare rezultate vor deveni mai mici decât costurile suplimentare sau marginale. Rațional este ca acțiunea să se oprească la nivelul optim, la care beneficiile obținute sunt maxime, ceea ce se întâmplă atunci când beneficiile marginale sunt egale cu costurile marginale.

Analiza marginală aplicată în cazul poluării ne conduce către concluzia că, pentru a controla poluarea, indivizii, comunitățile sau societatea în ansamblul său vor alocă resurse până la acel nivel la care beneficiile marginale exprimate în gradul de curățenie a mediului vor fi egale cu costurile marginale implicate. Referitor la costuri, trebuie să menționăm că acestea pot fi costuri efective suportate de indivizi sau de la bugetele locale, respectiv centrale, sau costuri de oportunitate plătite ca urmare a faptului că resursele nu au primit alte întrebuințări. Aprecierile date beneficiilor respective, relativ la costurile lor, diferă de la un individ la altul și de la o comunitate la alta; în funcție de aceasta, și mediul va fi mai curat sau mai puțin curat. În orice caz, oricât de mult și-ar dori să elimine poluarea, autoritățile nu vor acționa niciodată pentru a o elimina complet, pentru că nu ar fi rațional să procedeze așa.

Piața nu oferă firmelor motivații suficiente pentru furnizarea **bunurilor și serviciilor publice**. Amplasarea farurilor în porturi sau iluminatul stradal sunt cazuri tipice de bunuri publice. Cel care plătește pentru producerea și furnizarea lor nu se poate aștepta să-și recupereze cheltuielile efectuate, deoarece consumatorii nu vor fi dispuși să plătească pentru ele. Și aceasta, nu pentru că respectivele bunuri nu sunt dorite de consumatori, ci pentru că seamănă foarte bine cu o „excursie gratuită” pe care ți-o oferă cineva. Respectivul bunuri sau servicii, odată cumpărate pentru a fi consumate de o persoană, vor putea fi consumate gratuit de toată lumea, fără ca prin aceasta persoana care a plătit pentru ele să fie lezată în drepturile sale de consumator. Proprietarul unei nave, care plătește pentru amplasarea unui far în port, nu va beneficia de mai puțină lumină numai pentru că după lumina acestui far se vor orienta și alți marinari care nu au plătit pentru aceasta. Iar odată amplasat farul, nimeni nu va putea opri navele care se îndreaptă noaptea spre respectivul port să se orienteze după lumina lui. Lumina unui far (ca și aceea a unui felinar stradal) poate fi consumată în

colectiv (în condiții de non-rivalitate) și nu poate fi interzisă nici unei persoane care se află în raza de acțiune a farului sau a felinarului respectiv (non-excluziune). Caracteristicile bunurilor publice și relația lor cu piața impun statului să acționeze pentru furnizarea lor.

Testul de alfabetizare economică ne atrage atenția și asupra faptului că există niște limite între care mecanismele de piață își exercită rolul reglator. Dincolo de aceste limite, este nevoie de intervenție deliberată prin care să se asigure **stabilitatea și creșterea economică**. Instrumentele de intervenție în caz de inflație sunt bugetul de stat și instrumentele de politică monetară. Efectul care trebuie produs în economie pentru a determina scăderea inflației este diminuarea masei monetare ca urmare a reducerii cheltuielilor de la bugetul statului și prin acțiuni specifice de reglare a masei monetare.

Concluzia care se impune, după parcurgerea întrebărilor din chestionarul de alfabetizare economică, este următoarea: alfabetizarea economică creează cetățeanul educat, capabil să înțeleagă mecanismele economice și măsurile de politici publice, să le evalueze consecințele și realismul și, prin aceasta, să decidă, în cunoștință de cauză, măsura în care sunt conforme cu interesele sale personale și ale comunității din care face parte. Un cetățean educat poate să contribuie nu doar la funcționarea mai bună a economiei, ci și la guvernarea mai bună a societății. De aceea, cetățenia responsabilă obligă la alfabetizare economică.

Note

(1) National Council on Economic Education (NCEE) este cea mai prestigioasă organizație de acest gen din S.U.A., care militează de aproape 60 de ani, pe plan național și internațional, pentru promovarea educației economice. În rețeaua NCEE sunt cuprinse peste 250 de centre pentru educație economică, constituite pe lângă universități din S.U.A. și care sunt certificate periodic în funcție de calitatea programelor lor. Sub egida NCEE au fost publicate numeroase materiale educaționale, s-au dezvoltat programe de formare a profesorilor și învățătorilor, diverse alte programe care se adresează studenților și elevilor. Începând din anul 1994, NCEE a organizat programe de formare pentru profesorii de Economie și în Europa Centrală și de Est. Partenerul NCEE în România este Centrul Român pentru Educație Economică – CREE.

(2) În 1992, NCEE a organizat împreună cu Institutul Gallup o cercetare printre

elevii de liceu din anii terminali, studenți și populația adultă. Concluzia a fost că mai puțin de 40% din persoanele adulte pot răspunde corect la întrebări referitoare la problemele economice fundamentale. Din 1992 și până în prezent, cercetarea a fost repetată periodic. Ultimul raport privind nivelul de alfabetizare economică datează din 2005 și a fost întocmit de HarrisInteractive.

(3) Gândirea economică respinge ideea de [pre]determinare a deciziilor noastre. Unul dintre principiile pe care se întemeiază modul economic de gândire este faptul că oamenii aleg. Întotdeauna există alternative, iar aparenta lipsă de alternative nu reprezintă decât o scuză pentru a justifica o alegere nerațională sau cu care alții ar putea să nu fie de acord. Impresia inexistenței unei alternative apare atunci când există, de fapt, o alternativă cu un cost atât de mare, încât ea este respinsă din start.

Bibliografie:

1. Heilbroner, R., Thurow, L., *Economics Explained*, Prentice-Hall, 1992
2. Heilbroner, R., *Filosofii lucrurilor pământești. Viețile, epocile și ideile marilor economiști*, Editura Humanitas, București, 1994
3. Heyne, Paul, *Modul economic de gândire. Mersul economiei de piață liberă*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1991
4. Siegfried, J.J. and Meszaros, B.T. (1997), *National Voluntary Content Standards for Pre-college Economics Education*, in *American Economic Review* 87, 247-53.
5. Schug, Mark C., Walstad, William B., *Teaching and Learning Economics, Handbook of Research on Social Studies Teaching and Learning*, ed. J. Shaver NY: Macmillan, 1991
6. Schug, Mark C., Western, Richard D., *The Great Economic Mysteries Book: A Guide to Teaching Economic Reasoning, Grades 4-8*, NCEE, 2005
7. Schug, Mark C., Western, Richard D., *The Great Economic Mysteries Book: A Guide to Teaching Economic Reasoning, Grades 9-12*, NCEE, 2005
8. Walstad, William B., Larsen, M., *A National Survey of American Economic Literacy*. Lincoln, NE: The Gallup Organization, 1992
9. Walstad, William B. (1996), *Economic Knowledge and the Formation of Economic Opinions and Attitudes*, in P. Lunt and A. Furnham (eds.), *Economic Socialization: The Economic Beliefs and Behaviours of Young People* (pp. 162-182). Cheltenham, UK: Edward Elgar
10. Walstad, William B., *The Effects of Economic Knowledge on Public Opinion of Economic Issues*, *Journal of Economic Education*, 28:3, 1997
11. *Economie 1, Curriculum pentru învățământul liceal*, CREE, 2003.